

อารยธรรมอียิปต์

สุนันทา พาบุตร

Avec le soutien de
L' Ambassade de France en Thaïlande
Service de Coopération et d' Action Culturelle

L' Université Mae Fah Luang
Centre Franco-Haut Mékong de Coopération Académique

ISBN 974-93194-7-8

2005

A Nicole Bergerot

“ดูเหมือนคนเห็นประวัติศาสตร์ว่าเป็นการเรียงลำดับเหตุการณ์และนำมาประติดประต่อกัน เราไม่ได้เขียนประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นพลเมืองธรรมดาสามัญและในฐานะนักปรัชญา.....ข้าพเจ้าสนใจเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาประวัติขนบธรรมเนียมประเพณี ประวัติของศาสตร์ทั้งหลาย ประวัติกฎหมาย ประวัติความคิดความเชื่อของคน และข้าพเจ้าพยายามทำเท่าที่จะสามารถทำได้ ในปัจจุบันข้าพเจ้าเห็นแต่ประวัติของพระมหากษัตริย์เสียเกือบทั้งหมด ข้าพเจ้าอยากศึกษาเรื่องราวของคนทั่วไปบ้าง” (จาก จดหมายของวอลแตร์ถึงจาคอบ แวร์เนท์ ลงวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ.1744)

วอลแตร์ ชาวฝรั่งเศส เป็นผู้เริ่มการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมเป็นคนแรก

กิตติกรรมประกาศ

ตำราเรื่อง อารยธรรมอียิปต์ สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยความกรุณาจาก คณะกรรมการประเมินคุณภาพตำราทั้ง 3 ท่าน คือ

รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล

รองศาสตราจารย์ มัลลิกา มัสอูดี

รองศาสตราจารย์ สุวิทย์ ไพทยวัฒน์

ที่กรุณาตรวจและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ยิ่ง และทบวงมหาวิทยาลัยที่ให้ทุนส่งเสริมการเขียนตำรานี้

ผู้เขียนขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ดร. สุนันทา ฟาเบรอ

คำนำ

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นมาเพื่อนักศึกษาตั้งแต่ระดับอุดมศึกษาขึ้นไป ใช้ประกอบในการเรียนเรื่องอารยธรรมอียิปต์ ภาษาที่ใช้เรียบง่าย การดำเนินเรื่องสั้นกระชับแต่เต็มไปด้วยเนื้อหาที่ค่อนข้างลึก อาจทำให้นักศึกษาที่ไม่ชอบอ่านหนังสือวิชาการได้อ่านเข้าใจ และเกิดความสนใจขึ้น ภาพประกอบในหนังสือนี้ส่วนมากเป็นภาพที่ไม่ค่อยเห็นบ่อยนักในประเทศไทย ทั้งนี้ผู้เขียนพยายามให้ผู้อ่านสามารถมองอารยธรรมอียิปต์ได้สมบูรณ์ขึ้น

ข้อเด่นของหนังสือเล่มนี้ อยู่ที่การเสนอความคิดให้ผู้อ่านเปรียบเทียบอารยธรรมไทยกับอารยธรรมอียิปต์ ว่ามีหลายจุดที่คล้ายกันมาก ซึ่งผู้เขียนได้ชี้แนะไว้ เพื่อให้ผู้ที่ต้องการเป็นนักวิชาการในอนาคตได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป สังเกตว่า ที่ยังไม่มียุคประวัติศาสตร์ทั้งตะวันตกและตะวันออกท่านใดค้นคว้าตรงจุดนี้ อาจเป็นเพราะว่าแต่ละท่านเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง นักประวัติศาสตร์ตะวันตกก็จะมุ่งศึกษาแต่เรื่องของตะวันตกเป็นเรื่องๆไป หาได้คิดไปไม่ว่าแท้จริงแล้ว ประเทศที่อยู่ในอารยธรรมตะวันออกล้วนเกี่ยวพันกันมาแต่โบราณกาลทั้งสิ้น ผู้เขียนมีโอกาสใช้ชีวิตอยู่ในประเทศตะวันตกและตะวันออกนานหลายสิบปีเป็นเวลาเท่ากัน ดังนั้นจึงเห็นช่องว่างในวงวิชาการตะวันตก และมีความคิดว่าจุดนี้เป็นจุดที่น่าสนใจที่ควรศึกษาค้นคว้าต่อเพื่อความกระจ่างแก่วงการประวัติศาสตร์และอารยธรรม

ผู้เขียนเป็นหนี้บุญคุณเพื่อนนักวิชาการชาวฝรั่งเศสหลายท่าน ยากที่จะกล่าวนามได้หมดในที่นี้ โดยเฉพาะ Nicole Bergerot ผู้ให้ที่พักและนำศึกษาเรื่องของอียิปต์ทุกครั้งที่คุณเขียนไปอียิปต์ ขอขอบคุณเพื่อนอาจารย์และนักศึกษาชาวอียิปต์ทุกคนที่คอยตอบคำถามให้ความกระจ่างเกี่ยวกับวัฒนธรรมอียิปต์โบราณ อีกท่านหนึ่งที่มีส่วนสำคัญตลอดการทำงานวิชาการของผู้เขียน และผู้เขียนขอ น้อมระลึกถึง คือ ศาสตราจารย์ Pierre-Bernard Lafont อาจารย์ผู้สอนให้รู้จักคิดและวิเคราะห์งานทางประวัติศาสตร์

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการตรวจคุณภาพและขอบคุณผู้ที่ให้กำลังใจในการเขียนงานทางวิชาการเพื่อพัฒนาการศึกษาชาติ และขอบคุณทุกท่านที่ช่วยเหลือเรื่องการเงินการพิสูจน์อักษร

สารบัญ

คำนำ

บทนำ

ความสำคัญของอารยธรรมอียิปต์ในประวัติศาสตร์ 1
ข้อมูลกรีก

โบราณสถานอียิปต์

ปัญหาที่ผู้เขียนประสบ ในการเขียนหนังสือเล่มนี้

ความคิดใหม่เรื่องอารยธรรมอียิปต์ในปัจจุบัน

ความคงอยู่และความแปลกของอารยธรรมอียิปต์

บทที่ 1

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และประชากร 9

ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาวะน้ำท่วม

พืชพันธุ์ไม้

คนอียิปต์มาจากไหน

ลักษณะและนิสัยของคนอียิปต์

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์อียิปต์ 24

สมัยอินิส

จักรวรรดิเก่า

จักรวรรดากลาง

จักรวรรดิใหม่

สมัยสุดท้าย (The late period)

บทที่ 3

สถาบันกษัตริย์และระบบการปกครอง 38

สถาบันกษัตริย์

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์หรือฟาโรห์และเทพเจ้า

สัญลักษณ์ของกษัตริย์

ราชพิธีตามประเพณีของกษัตริย์

การดำเนินชีวิตของกษัตริย์อียิปต์

	การอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา	
	ลักษณะการปกครอง :	
	การปกครองสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิกกลาง	
	การปกครองสมัยจักรวรรดิใหม่	
บทที่ 4	สังคมอียิปต์	59
	สถาบันครอบครัว	
	ที่อยู่อาศัย	
	การแต่งกายของคนอียิปต์	
	งานอดิเรก	
บทที่ 5	สถาบันศาสนา	69
	เทพเจ้าของอียิปต์	
	ความเชื่อเรื่องความตาย	
บทที่ 6	สภาพเศรษฐกิจของอียิปต์	85
	การกสิกรรม	
	งานหัตถกรรมและการประกอบอาชีพ	
บทที่ 7	ศิลปะวิทยาการ	97
	งานจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม	
	งานวรรณกรรม	
	งานวิทยาการอื่นๆ : ด้านภาษา - ด้านประวัติศาสตร์ - ด้านการแพทย์ - ด้านดาราศาสตร์ - การคิดปฏิทิน - ด้านคณิตศาสตร์ - การคิดเวทมนตร์คาถา	
บทที่ 8	บทสรุป	111

บรรณานุกรม

บทนำ

ราวศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล เฮโรดอท นักประวัติศาสตร์กรีกเดินทางไปยังอียิปต์และได้บันทึกเรื่องราวของอียิปต์ไว้ว่า 'อียิปต์เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยสิ่งสวยงามมากกว่าที่ใดที่เขาพบมา [คือที่บาบิโลเนีย (ในอิรักปัจจุบัน) อัสซีเรีย (ปัจจุบันอยู่แถวซีเรียตะวันออกและทางเหนือของอิรัก) ซีเรีย ปาเลสไตน์ ฯลฯ] อียิปต์ไม่เหมือนกับอาราเบีย ไม่เหมือนกับซีเรีย และไม่เหมือนกับลิเบีย ดินของอียิปต์เป็นดินดำที่อุดมสมบูรณ์ เป็นตะกอนที่แม่น้ำไนล์นำมาจากประเทศเอธิโอเปีย เมื่อแม่น้ำไนล์ล้นฝั่งสิ่งทีอุดมสมบูรณ์นี้จะตกตะกอน เมื่อน้ำลดก็จะคงอยู่บนผิวดิน ดินที่ลิเบียเป็นสีออกแดงและเป็นดินทราย ส่วนดินที่อาราเบียและซีเรียมักเป็นดินปนหินเสียมากกว่า คนอียิปต์ คนซีเรียและคนกรีกที่เขาพบนั้น ไม่มีใครสักคนที่ทราบถึงต้นกำเนิดของแม่น้ำไนล์ ได้แต่พูดกันว่ามาจากลิเบีย

เฮโรดอทเล่าต่อไปว่า มีการจัดงานฉลองมากมายในแต่ละปี งานที่สำคัญที่สุดมีที่เมืองบูบาสติส เพื่อถวายแด่เทพธิดาไดอาน่า งานสำคัญรองลงมาถวายแด่เทพธิดาอิซิส ที่เมืองบุสิริส ซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางทะเลดำหรือกลางดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไนล์ และณ เมืองนี้มีวัดของเทพธิดาองค์นี้ที่ใหญ่โตมาก พวกกรีกเรียกเทพธิดานี้ว่าติมีเทอร์ แปลว่าแม่ธรณี งานถวายเทพธิดามิแนฟ เป็นงานใหญ่ ลำดับที่สาม จัดที่เมืองซาอิส ลำดับที่สี่มีที่เมืองเฮลิโอโปลิสเพื่อถวายแด่พระอาทิตย์ ลำดับที่ห้าที่เมืองบูโต ถวายแด่เทพธิดาลาโตนและลำดับที่หกจัดถวายพระอังคาร

การเดินทางไปเมืองบูบาสติส เฮโรดอทว่าคนอียิปต์ทั้งหญิงและชายต้องไปทางแม่น้ำไนล์ บนเรือมีการเล่นดนตรี ผู้หญิงเล่นกรับ (คล้ายของสเปน) ผู้ชายเป่าขลุ่ยที่เหล็กร้องเพลงและปรบมือให้จังหวะ พอเข้าใกล้เมือง เรือจะเฉียดเข้าไปใกล้ฝั่ง พวกผู้หญิงที่ร้องเพลงก็ร้องต่อไป ที่เล่นกรับก็เล่นต่อไป

1. Alfred DRIOU et M. GUIRETTE, *Histoire des Voyages Anciens et Modernes*. Paris: Vermot et

และจะมีผู้หญิงส่วนหนึ่งตะโกนขึ้นไปบนฝั่งด่าว่าหญิงที่อยู่บนบก หญิงชาวเมืองบนบกก็จะเริ่มต้นรำ และทำท่าทางต่างๆอย่างงดงาม เมื่อไปถึงบูบาสติส เพื่อจัดงานถวายเทพธิดาไดอาน่า มีการฆ่าสัตว์ สำหรับสังเวทยมากมาย มีการดื่มเหล้าองุ่นเป็นปริมาณมากกว่างานใด เพราะมีคนมาร่วมพิธีที่นี้ถึงกว่า เจ็ดแสนคน

งานที่ซาฮิส มีตอกลางคืนมีการจุดตะเกียงไว้รอบบ้านทุกบ้าน ตะเกียงมีรูปร่างคล้าย แจกันเล็กๆ คนอียิปต์ใส่เกลือกับน้ำมันเข้าไปจนเต็มและใส่ไส้ตะเกียง (ซึ่งเฮโรดอทไม่ได้บอกไว้ว่าทำ ด้วยอะไร) จุดไว้ตลอดทั้งคืน งานนี้จึงเรียกว่างานตะเกียงไฟหรืองานโคมไฟเหมือนงานยี่เป็งของทาง เหนือบ้านเรา คนอียิปต์ที่ไม่สามารถไปร่วมงานนี้ได้จะจุดตะเกียงหรือโคมไฟทุกอันในบ้านทั่วทั้งประเทศ อียิปต์ ไม่เฉพาะแต่ที่เมืองซาฮิสเท่านั้น

พระเจ้าเมเนส ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์แรกของอียิปต์ โปรดให้สร้างเขื่อนที่เมืองเมมฟิส ก่อนหน้านั้นแม่น้ำไนล์ไหลเป็นทางยาวผ่านภูเขาทรายมาทางด้านประเทศลิเบีย แต่การที่พระเจ้าเมเนส ทรงให้สร้างเขื่อนเหนือเมมฟิสไป 100 สเตเดียน (stadion)¹ ทำให้แม่น้ำเปลี่ยนทางเดินใหม่เป็นไหลห่างจาก ภูเขาออกไปบ้างและพระองค์ทรงสร้างวัดขนาดใหญ่ที่สวยงามมากที่เมมฟิส ถวายแด่เทพเจ้าพทาห์ หรือเทพเจ้าวูลแกง

เฮโรดอทเล่าต่อไปว่า พวกพระอียิปต์บอกเขาว่าประเทศอียิปต์มีแต่ความยุติธรรมมา จนถึงสมัยพระเจ้าเคออปส์ ผู้สืบราชบัลลังค์สมัยต่อมา กษัตริย์พระองค์นี้ทรงมีพระราชโองการให้ปิดวัด ทุกวัด มิให้มีงานฉลอง ทรงรับสั่งให้คนอียิปต์ทำงานเพื่อพระองค์เท่านั้น บางคนถูกสั่งให้ไปค้นหาแหล่ง สกัดหินที่เทือกเขาอาราบิค ได้หินแล้วลากมาจนถึงแม่น้ำไนล์ บรรทุกลงเรือข้ามฝั่ง ที่ฝั่งตรงข้ามมีคน อีกพวกหนึ่งคอยรับนำหินไปถึงเทือกเขาลิเบีย ทุกสามเดือนใช้คนแต่ละครั้งหนึ่งแสนคนเพื่องานนี้โดยเฉพาะ ภายใน 10 ปีสร้างทางให้รถขนหินใช้ได้ ซึ่งตามความเห็นของเฮโรดอทว่างานนี้เป็นงานชิ้นสำคัญ ไม่น้อยไปกว่าสร้างปิรามิดเลย ทางนี้ยาว 4 สเตเดียน กว้าง 10 ออร์จียี (orgyies) สูงอย่างมาก 8 ออร์จียี ไปด้วยหินขัด และประดับด้วยภาพสัตว์ เขาใช้เวลา 10 ปีในการสร้างทางเดินโดยไม่นับเวลาที่ใช้เตรียมเนิน เขาบนเกาะกลางแม่น้ำไนล์ที่จะสร้างปิรามิดและห้องใต้พื้นดินเพื่อเก็บศพ โดยมีคลองติดต่อกับแม่น้ำ ตัวปิรามิดเองใช้เวลาสร้าง 20 ปี ปิรามิดมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ละด้านยาว 8 เพลธรอน (plethrons) มีความสูงประมาณเดียวกัน วัสดุที่ใช้เป็นหินขัด แต่ละก้อนมีการเชื่อมต่อกันดีมาก เท่าที่

1. ตามมาตรากรีกโบราณ 1 orgyie หรือ orgye	= 1 เมตร 85 เซนติเมตร
1 stadion	= 600 ฟุตกรีก (= 180 เมตร)
1 plethron	= 100 ฟุตกรีก (ประมาณ 30 เมตร)
1 foot	= ประมาณ 33 เซนติเมตร

เฮโรดอทเห็นความสูงไม่เคยต่ำกว่า 30 ฟุตเลย

ปิรามิดนี้สร้างลักษณะเป็นดิกริลด์เหมือนกัน เขาเริ่มด้วยการวางหินที่ฐาน จากนั้นเขาเริ่ม ตกแต่งยอดปิรามิด แล้วลงมาด้านข้าง ด้านในและด้านที่ติดพื้นดินตามลำดับ มีการสลักตัวอักษรอียิปต์ บนปิรามิด งานทั้งหมดนี้ เฮโรดอทบอกว่าต้องใช้คนมากมายและรัฐต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูคนงานด้วย ตามที่บันทึกไว้เป็นจำนวนถึง 1 600 ทาลันตอนเงิน (talanton)¹

เมื่อพระเจ้าเคออปส์สิ้นพระชนม์ พระเชษฐาคือพระเจ้าเคเฟรน ขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงโปรดให้สร้างสิ่งต่างๆมากมาย ในจำนวนนั้นมีปิรามิดด้วย แต่ไม่ใหญ่เท่าของพระเจ้าเคออปส์ ปิรามิดของกษัตริย์พระองค์นี้ไม่มีสิ่งก่อสร้างใต้ดิน ไม่มีคลองติดต่อกับแม่น้ำไนล์ หินที่ใช้ก่อสร้างเป็น หินหลากสีจากเอธิโอเปีย ความสูงน้อยกว่าปิรามิดของพระเจ้าเคออปส์ 40 ฟุต ปิรามิดทั้งสองหลังสร้าง บนภูเขาเดียวกันที่สูง 100 ฟุต

พวกพระเล่าให้เฮโรดอทฟังต่อไปว่า ตลอดเวลา 106 ปีที่พระเจ้าเคออปส์และพระเจ้าเคเฟรนครองราชสมบัตินั้น คนอียิปต์ได้รับทุกข์ทรมานมาก จนไม่อยากจะยินชื่อกษัตริย์สองพระองค์นี้อีกเลย แม้แต่ปิรามิดสองหลังนี้ก็เรียกชื่อใหม่ว่าพิซิดิส ซึ่งเป็นชื่อของคนเลี้ยงแกะที่นำฝูงแกะ มาเลี้ยงที่ตรงนั้นในสมัยนั้น

ต่อจากพระเจ้าเคเฟรนคือ พระเจ้าไมเซรินุส ราชโอรสของพระเจ้าเคออปส์ ขึ้นครองราชย์ และทรงสร้างปิรามิดเช่นกัน ตามประเพณีที่เคยทำมา แต่ขนาดเล็กกว่ามาก เป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส สร้างด้วยหินจากเอธิโอเปียครั้งหนึ่ง หลังจากพระองค์เป็นพระเจ้าอสิแซส ทรงโปรดให้สร้างห้องเพิ่ม ทางทิศตะวันออก เป็นห้องที่สวยงามมากกว่าที่ใด และยังทรงโปรดให้สร้างปิรามิดให้ยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์องค์ก่อนๆ คือ ปิรามิดที่สร้างด้วยอิฐ

หลังรัชกาลพระเจ้าเซโรสมา ชาวอียิปต์มีการเลือกหัวหน้า 12 คน ต่างรักใคร่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกี่ยวดองกันโดยการแต่งงาน ทั้งหมดร่วมกันสร้าง “ทางเขาวงกต” หรือ labyrinth ไว้เป็นอนุสรณ์แห่งความสัมพันธ์ที่ทางเหนือของทะเลสาบเมอริส ใกล้กับเมืองจระเข้ เฮโรดอทเล่าว่าสถานที่นี้ตั้งงามยากที่จะบรรยายออกมาได้

Labyrinth นี้ประกอบด้วยลานล้อมรอบด้วยกำแพงสิบสองลาน มีประตูอยู่ตรงข้ามกับอีกประตูหนึ่ง หกประตูอยู่ทางเหนือ หกประตูอยู่ทางใต้ รอบนอกมีกำแพงใหญ่ล้อมรอบอีกที จำนวน

1. ตามมาตราเงินกรีกโบราณ 1 talanton เงิน = 5 600 ฟรังก์ฝรั่งเศส สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19
1 talanton ทอง = 56 000 ฟรังก์ฝรั่งเศส สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19

ห้องมีจำนวนมากเท่าตัว ไตดินมี 1500 ห้อง ข้างบนมี 1500 ห้อง รวมทั้งหมด 3000 ห้อง เฮโรดอตกล่าวว่าเขาได้เห็นห้องข้างบนด้วยตาของเขาเอง ส่วนห้องไตดินนั้นฟังคนอื่นเล่ามาอีกที เพราะพวกเจ้าเมืองไม่อนุญาตให้ใครเข้าไป เนื่องจากเป็นที่เก็บกระดูกของจระเข้ศักดิ์สิทธิ์และของกษัตริย์ที่สร้างสถานที่นี้ ส่วนข้างบนที่เฮโรดอตเห็นนั้น มีทางเดินคดเคี้ยวสวยงาม ผ่านลานต่างๆ เพื่อนำเราไปยังที่อยู่อาศัยและทางออกไปสู่ลานอื่นๆ ส่วนที่เป็นที่พักแต่ละส่วนมีห้องหลายห้องเรียงรายไปจนถึงทางลงห้องไตดิน ริมทางออกห้องไตดินมีทางไปอาคารหลังอื่นๆ โดยเดินผ่านห้องทั้งหลายจนเข้าลานต่อไป หลังคาของอาคารที่หักอาศัยมุงด้วยหินเช่นเดียวกับผนัง บนผนังตกแต่งด้วยรูปคนเต็มไปหมด รอบลานแต่ละลานมีเสาหินสีขาว รอยต่อของหินแต่ละก้อนทำไว้อย่างสมบูรณ์ ตรงมุมที่ labyrinth สิ้นสุด มีปิรามิดขนาด 50 ออร์จียี บนปิรามิดเป็นงานประติมากรรมรูปสัตว์ต่างๆ ขนาดใหญ่ เราสามารถขึ้นไปได้ตามทางเดินไตดิน

ทะเลสาบเมอริส ซึ่งอยู่ใกล้ๆ labyrinth ก็สวยงามมากไม่แพ้กัน ทะเลสาบนี้วัดโดยรอบได้ 3600 สเตเดียน ส่วนที่ลึกที่สุดวัดได้ 50 ออร์จียี เขาใช้แรงงานคนขุด เห็นได้จากที่เราเห็นปิรามิดสองหลังโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ 50 ออร์จียี และใต้น้ำอีก 50 ออร์จียี บนปิรามิดทั้งสองหลังมีหินก้อนมหึมาวางนอนอยู่คล้ายเป็นบัลลังก์ น้ำในทะเลสาบไม่ได้มาจากแหล่งน้ำ เพราะที่ตรงนั้นแห้งแล้งมาก น้ำในนี้มาจากแม่น้ำไนล์ทางคลองที่ขุดเชื่อมไว้ น้ำจากแม่น้ำไนล์เข้ามาสู่ทะเลสาบเป็นเวลา 6 เดือน อีก 6 เดือนเป็นเวลาที่น้ำจากทะเลสาบไหลไปสู่แม่น้ำไนล์ ทะเลสาบหักมุมศอกไปทางตะวันตก แล้วยื่นเข้าไปในแผ่นดินเลียนภูเขาทางเหนือเมืองเมมฟิส เข้าสู่ประเทศลิเบีย

เฮโรดอตจบการเล่าเรื่องอียิปต์แต่เพียงเท่านี้ ทำให้เราทราบถึงความเจริญของอียิปต์โบราณ และเมื่อเวลาผ่านไปหลายศตวรรษ มีการค้นพบและค้นคว้าเรื่องราวของอียิปต์ลึกซึ้งมากขึ้น เรายังเห็นความรุ่งเรืองของชนชาตินี้ สมัยกรีก-โรมันคนมองอียิปต์เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยศาสตร์ที่ยากจะเข้าใจ คนกรีกไม่เข้าใจเรื่องเทพเจ้าและการสร้างวัดของอียิปต์ เมื่อพวกเขาพูดถึงปิรามิดและเสาหิน เขามีความรู้สึกว่ากำลังพูดถึงสิ่งที่พวกเขาเข้าไม่ถึง จึงมีนักปราชญ์กรีกเดินทางไปอียิปต์เพื่อรู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องเร้นลับเหล่านี้ แต่ก็ได้รับรู้แต่เรื่องของเทพเจ้าอิซิสและโอซิริส ไทฟอนและไฮรัส ที่มีอยู่ในบทสวดมนต์ที่พระอียิปต์ท่อง คนกรีกคิดว่าน่าจะมีปรัชญาลึกซึ้งซ่อนอยู่ในนั้น หลายร้อยปีผ่านไปเรื่องราวของเทพเจ้าอิซิสและเทพเจ้าอานูบิสที่มีศรัทธาเป็นสุนัขจึงถูกเปิดเผยขึ้น ตรงกับที่สมัยโรมันมีอำนาจ พวกเขารู้เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมอียิปต์มากขึ้น แต่มีอย่างหนึ่งที่คนโบราณไม่ค่อยสนใจคืองานศิลปะของอียิปต์ที่มีทั้งความแปลก มหัศจรรย์ที่ไม่มีชาติใดเหมือน

ปัจจุบัน ความตื่นตาตื่นใจกับอารยธรรมอียิปต์ผลักดันให้คนค้นคว้าเรื่องโบราณสถานของอียิปต์มากขึ้น ในที่สุดคนก็รู้จักภาษา วรรณคดี ศาสนาของอียิปต์สมัยโบราณในลักษณะลึกซึ้งยิ่งขึ้น และทราบว่าอารยธรรมอียิปต์เป็นอารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุด จริงอยู่ที่นักประวัติศาสตร์ทราบว่า มีอารยธรรมอีกอารยธรรมหนึ่งที่เกิดร่วมสมัยกัน คือ อารยธรรมเมโสโปเตเมีย แต่อารยธรรมนี้ไม่ได้ทิ้งโบราณสถานเก่าๆไว้ให้เราศึกษามากเท่าของอียิปต์

การที่อียิปต์ทั้งโบราณสถานไว้ได้เป็นจำนวนมาก เป็นเพราะอากาศแห้งและดินทรายของอียิปต์อำนวย แม้แต่เสื้อผ้าและม้วนกระดาษปาปิรุสก็ได้รับประโยชน์ด้วย นอกจากนี้ยังต้องนึกถึงเรื่องความเชื่อทางศาสนาของคนอียิปต์ที่ต้องให้การก่อสร้างหลุมศพเป็นไปอย่างถาวรคงทน และมีการตกแต่งอย่างสวยงาม ขณะที่ชนชาติอื่นในสมัยเดียวกันใช้วิธีขุดหลุมธรรมดาเพื่อฝังศพ คนอียิปต์สร้างโบราณสถานขนาดมหึมาให้แก่คนตาย บนโบราณสถานประดับด้วยเรื่องราวเขียนเป็นอักษรเฮียโรกลีฟ บอกเราถึงความเป็นอยู่ของคนอียิปต์โบราณ เมื่อขุดลงไปใต้ดินก็ยังพบหลักฐานบอกเรื่องของอียิปต์อีกมากมายไม่รู้จบ

การศึกษาโบราณสถานอียิปต์ให้ประโยชน์แก่วงการอย่างสูงสุด เพราะไปแก้ไขความคิดที่ผิดพลาดของนักวิชาการที่เชื่อว่าคนอียิปต์สมัย 2 000-3 000 ปีก่อนคริสตกาลนั้นแตกต่างจากชาติอื่น ๆ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว คนอียิปต์สมัย 3 000-4 000 ปีก่อนคริสตกาลไม่ได้แตกต่างจากชนชาติอื่นที่มีอารยธรรมใกล้เคียงกันเลย การพัฒนาทางด้านภาษา ศาสนา การปกครองของอียิปต์ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกับชนชาติอื่นที่เกิดภายหลัง โลกสมัย 5 000 ปีไม่ได้แตกต่างจากปัจจุบันเลย คนต้องมีการเคารพกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัดเหมือนกัน การค้นพบและความก้าวหน้าทางมานุษยวิทยาไม่ทำให้เรื่องนี้เปลี่ยนแปลงได้เลย ประเทศสมัยโบราณที่ประสพอะไรมา ประเทศสมัยใหม่ก็ประสพเช่นเดียวกัน ความรุ่งเรืองและความเสื่อมของศิลปะโบราณเกิดมาในสภาวะใด ศิลปะร่วมสมัยก็เกิดและดับในสภาวะที่เหมือนกัน

มองอีกมุมหนึ่ง ประเทศอียิปต์เป็นประเทศที่ถือว่าได้ทิ้งข้อมูลไว้ให้เราศึกษามาก ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าเมเนส จนถึงชัยชนะของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช จากสมัยกรีกถึงสมัยการรุกรานของอาหรับ และเรื่อยมาจนปัจจุบัน เรามีหลักฐานทั้งที่เป็นโบราณสถานและการบันทึกตลอดมาแทบไม่ขาดตอน การติดตามชนชาติเดียวเป็นเวลาห้าพันปี เพื่อดูถึงการเปลี่ยนแปลงทางภาษา ศาสนา การปกครอง ทั้ง ๆ ที่สภาพธรรมชาติที่ชนชาตินี้ใช้ชีวิตอยู่มาได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเลย นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง คำถามที่ว่า คนอียิปต์รักษาความคิดและธรรมเนียมดั้งเดิมใดบ้างตลอดเวลาที่ผ่านมา มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง อียิปต์มีอิทธิพลต่ออารยธรรมของชาติอื่นอย่างไรบ้างและชาติเหล่านี้รับวัฒนธรรมของอียิปต์ไปมากน้อยเพียงไร ทั้งหมดเป็นคำถามที่คนปัจจุบันอยากทราบและพยายามค้นหาคำตอบและหนังสือเล่มนี้ได้เสนอจุดเปรียบเทียบกับอารยธรรมไทย เพื่อนำไปสู่การค้นคว้าที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ปัจจุบัน คนที่เขียนเรื่องอารยธรรมอียิปต์โบราณใช้ข้อมูลสามอย่าง คือ โบราณสถาน เช่น วัด หลุมฝังศพที่เต็มไปด้วยข้อความทั้งที่เป็นตัวหนังสือและรูปภาพ ม้วนกระดาษปาปิรุสที่ได้มาจากห้องสมุดสมัยโบราณ กองจดหมายเหตุและเครื่องใช้สอยประจำวันที่นิยมฝังไปพร้อมกับคนตาย จากนั้นมีหนังสือทางศาสนาของพวกอิสราเอลที่เล่าถึงเรื่องราวของโมเสสและโจเซฟ ตอนที่เกี่ยวกับประเทศอียิปต์ และสุดท้ายเป็นเรื่องที่นักเดินทางกรีกเขียนขึ้นมา

ปัญหาที่พบคือ ข้อมูลทั้งสามมีคุณค่าไม่เท่าเทียมกัน โบราณสถานนั้นเราเห็นด้วยตา บางอย่างจับต้องได้ ข้อมูลที่ได้จะถูกต้องที่สุดถ้าเราไม่ปะปนสมัยกัน ข้อมูลจากคัมภีร์เก่า (The Old

Testament) ที่พูดถึงอียิปต์ของพวกอิสราเอล ต้องใช้อย่างระมัดระวัง เพราะเป็นเรื่องที่เขียนขึ้นจากคำบอกเล่าสมัยโบราณ มักมีการดัดแปลงเนื้อเรื่องเรื่อยมา ส่วนข้อมูลที่นักเดินทางกรีกเล่าไว้ก็มีการตั้งคำถามกันว่าเชื่อได้หรือไม่ โดยเฉพาะเรื่องวิธีสร้างปิรามิด ปัจจุบันเรายังไม่ได้รับคำตอบ

ดังนั้น เราจึงพึ่งข้อมูลที่มาจากราชาสถานที่เราสามารถไปดูได้ด้วยตาของเราเอง ประกอบกับคำอธิบายของเพื่อนนักวิชาการผู้ชำนาญเรื่องอียิปต์ชาวฝรั่งเศส จากประสบการณ์ส่วนตัวในการทำงานด้านอารยธรรมของเอเชียทำให้เกิดการเปรียบเทียบ จากการศึกษาเรื่องอียิปต์จากพิพิธภัณฑ์ทั้งในยุโรปและที่กรุงโคโรและจากหนังสือที่ผู้เชี่ยวชาญเขียนขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ทำให้หนังสือเล่มนี้ปรากฏแก่ผู้อ่านได้

ประวัติของการค้นคว้าอันทำให้เกิดความคิดใหม่ในเรื่องของอียิปต์น่าจะเริ่มตรงสมัยที่พระเจ้าโนโปเลียนโบนาปาร์ต ยกกองทัพไปตีอียิปต์เมื่อค.ศ. 1798 ตอนนั้นฝรั่งเศสตรงกับสมัยที่คนนิยมศึกษาวิชาการที่เป็นศาสตร์ มีการค้นคว้า และนิยมการเดินทางไปต่างประเทศมาก อาจด้วยรสนิยมนี้หรือเพราะต้องการแสดงอำนาจก็ตาม การเข้าไปในอียิปต์ของโนโปเลียนทำให้เรารู้ว่า อียิปต์มีอารยธรรมมาแล้วหลายพันปี โนโปเลียนตั้งสถาบันศึกษาเรื่องอียิปต์ขึ้นมา ประกอบด้วยนักปราชญ์ฝรั่งเศสเพื่อค้นคว้าเรื่องอารยธรรมอียิปต์ ตั้งแต่นั้นมาอียิปต์ก็ค่อยคลายความลึกลับออกมาให้เราทราบว่าคนอียิปต์มิได้แตกต่างจากคนชาติอื่นแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามนักวิชาการก็ยังไม่สามารถอ่านข้อความหรือภาษาเฮียโรกลีฟที่ประกอบรูปภาพออก

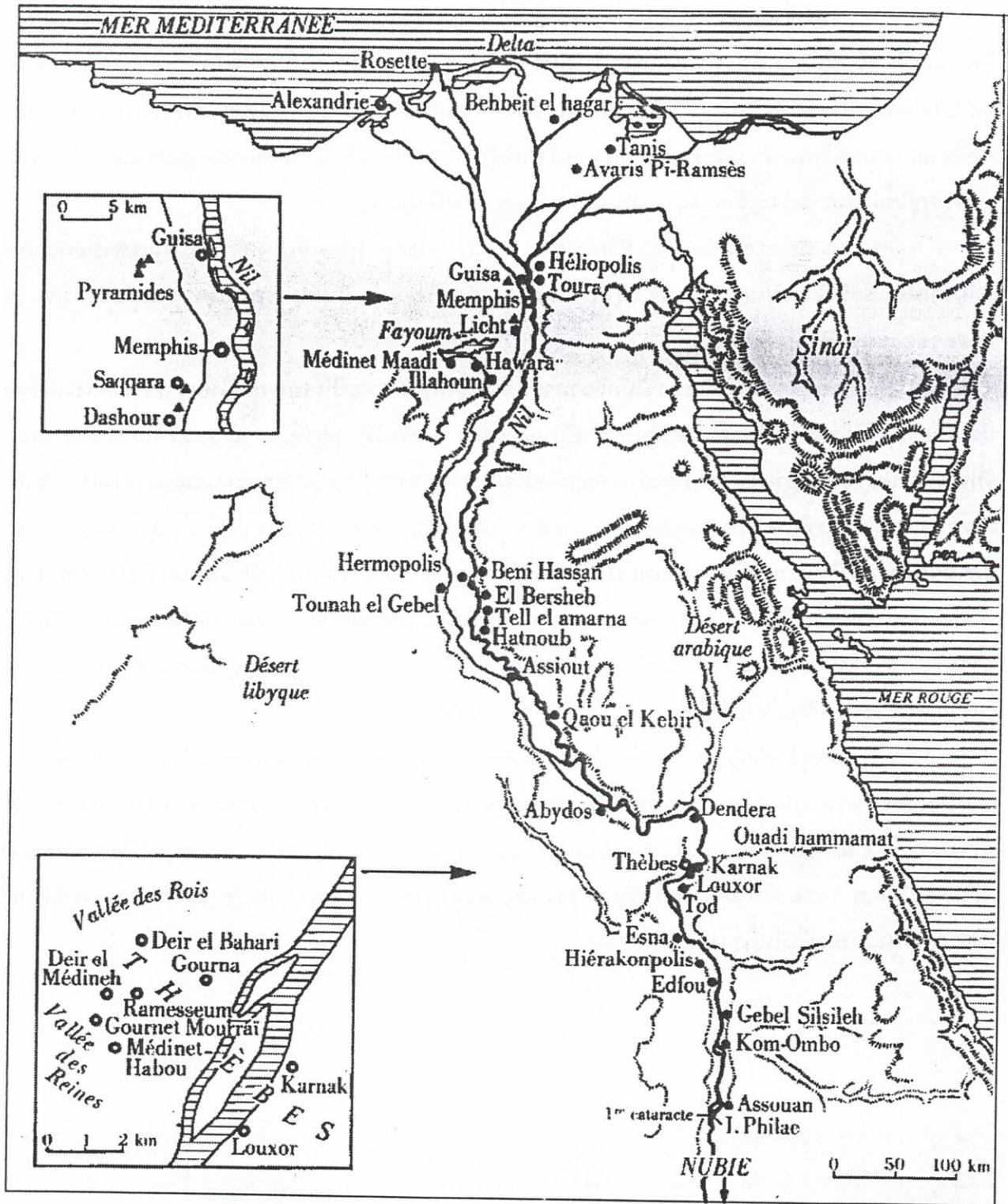
อีกหนึ่งปีต่อมา (ค.ศ. 1799) เมื่อมีการขุดร่องที่ป้อมปราการจูเลียง (Fort Julien) เมืองโรแซท (Rosette) ไม่ไกลจากปากแม่น้ำไนล์ทางฝั่งตะวันตก มีคนพบหินก้อนหนึ่ง หินนี้ภายหลังเราเรียกว่า หินโรแซท ด้านหนึ่งสลักตัวอักษรสามชนิดและสามภาษา ส่วนบนเป็นภาษาเฮียโรกลีฟ ส่วนกลางเป็นภาษาอียิปต์ที่ใช้สมัยอียิปต์ต่ำ (Basse Epoque) หรือที่เรียกว่าภาษาเดโมติก ส่วนล่างสุดเป็นภาษากรีก ตามข้อความภาษากรีกทราบได้ว่า เนื้อหาเป็นเรื่องของการขอพระเกียรติพระเจ้าปโตเลมี เอปิปาน กษัตริย์กรีก ที่พระอียิปต์บันทึกไว้และกล่าวไว้ว่าข้อความต้องเป็นสามภาษา คือภาษาศักดิ์สิทธิ์ที่พระเจ้าใช้ภาษาที่คนธรรมดาใช้และภาษากรีก ดังนั้นภาษาสองภาษาที่อยู่ส่วนบนของหินโรแซทเป็นภาษาที่แปลมาจากส่วนที่เป็นภาษากรีก คนอียิปต์เขียนชื่อพระเจ้าปโตเลมีหรือชื่อชาวต่างชาติด้วยภาษาเฮียโรกลีฟได้อย่างไร เพราะภาษาเฮียโรกลีฟเป็นรูปภาพ เหล่านักวิชาการสรุปว่าแต่ละรูปคงเป็นเครื่องหมายของเสียง ไม่ใช่เครื่องหมายของความคิด ยิ่งไปกว่านั้นเขายังบอกไว้อีกว่า ชื่อปโตเลมีต้องเขียนด้วยเครื่องหมายอะไรบางอย่าง ตามลายสลักนูนต่ำที่วัดของอียิปต์เราจะสังเกตเห็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าอยู่ใกล้พระเศียรพระมหากษัตริย์เสมอ ในนั้นมีภาษาเฮียโรกลีฟ นักวิชาการสันนิษฐานมาแต่แรกแล้วว่า น่าจะเป็นชื่อของกษัตริย์ บนหินโรแซทก็มีเช่นเดียวกัน ปีค.ศ.1819 นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษ ชื่อโรมัส ยัง เป็นผู้พิสูจน์ได้ว่าเป็นชื่อของกษัตริย์จริง

ขณะที่โรมัส ยังทำการค้นคว้าอยู่นั้น ทางนักวิชาการฝรั่งเศสคือ ฟร็องซัวส์ ซองโปลียง ก็พบข้อเท็จจริงทำนองเดียวกัน โดยเขาสังเกตเห็นว่า ในกรอบชื่อกษัตริย์บนเสานหินที่นำมาจากเกาะฟีแลของอียิปต์อันเป็นเสาชองพระเจ้าปโตเลมี มีเครื่องหมายห้าตัวที่เหมือนกับชื่อของพระเจ้าปโตเลมี นั่นคือชื่อพระนางคลีโอพัตรา และพบว่าภาษาเฮียโรกลีฟไม่ใช่อักษรแต่ที่เป็นเครื่องหมายเท่านั้น ตัวอักษรส่วนใหญ่ใช้แทนการออกเสียงเหมือนกับภาษาทั้งหลายในปัจจุบัน

ตอนที่ซองโปลียงสิ้นชีวิตในค.ศ. 1832 เขาสามารถจับใจความสำคัญของข้อความที่สลักบนหินและที่เขียนบนกระดาษปาปิรุสทั้งหมดได้ นับว่าเขาเป็นคนแรกที่เปิดความลับของประวัติศาสตร์ของชนชาติหนึ่งทีเดียว

ต่อจากซองโปลียง มีนักวิชาการที่สำคัญที่เราถือว่าเป็นคนแรกที่ทำให้ความกระจ่างในเรื่องประวัติศาสตร์อียิปต์ คือ ริชาร์ด เลปซอซ เขาเป็นผู้ตั้งสมัยทางประวัติศาสตร์ ที่เราเรียกว่า จักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิใหม่ เขาศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับอักษรเฮียโรกลีฟทำให้เราทราบเกี่ยวกับศาสนาและวรรณคดีอียิปต์ เขาวางรากฐานการศึกษาเรื่องศิลปะอียิปต์ การสำรวจแหล่งโบราณสถานริมแม่น้ำไนล์ระหว่างเดลต้าและซูดานของเขา ทำให้เขาพบที่ฝังศพของสมัยจักรวรรดิเก่า (ค.ศ. 1842-1845) ซึ่งในนั้นมีของใช้มีค่ามากมายที่แสดงถึงอารยธรรมอียิปต์ ค.ศ. 1858 ออกุสต์ มารีแยท (Auguste Mariette) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์ชาวฝรั่งเศส ให้ความกระจ่างแก่เราในเรื่องของสุสานและวัดโบราณ ท่านผู้นี้เป็นผู้นำสิ่งของที่พบในโบราณสถานของอียิปต์ไปไว้ให้เราศึกษาที่พิพิธภัณฑสถานอียิปต์ กรุงไคโร

ปัจจุบันนักวิชาการทั่วโลกให้ความสนใจเรื่องของอียิปต์สมัยจักรวรรดิใหม่ มีผู้ค้นพบมัมมี่คนธรรมดามากมาย ส่วนมัมมี่กษัตริย์พระเจ้ารามเสสที่ 2 นั้น ศาสตราจารย์ คริสติน เดรอสส์ นอบเลอกูร์ (Christine Desroches Noblecourt) อันเชิญเสด็จมาเปิดทำการศึกษาที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสเมื่อค.ศ. 1976 ให้ความลับเรื่องการทำมัมมี่ค่อย ๆ เปิดเผยออกมา สักวันหนึ่งเรื่องราวของอียิปต์โบราณคงไม่มีอะไรที่เป็นความลับอีกต่อไป

แผนที่ประเทศอียิปต์โบราณ

(Chantal Orgogozo. L' Art égyptien. Paris: Flammarion, 1996, p.7)

บทที่ 1

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และประชากร

ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ดินแดนสหาราตะวันตกที่มีความยาว 1500 กิโลเมตรถูกแบ่งแยกโดยโอเอซิสอันเกิดจากแม่น้ำไนล์ ทำให้เกิดมีผืนดินแคบๆระหว่างสองส่วนที่อุดมสมบูรณ์และเต็มไปด้วยประชากรหนาแน่นมาตั้งแต่ยุคโบราณ ชีวิตคนอียิปต์ขึ้นอยู่กับแม่น้ำไนล์

ทางตะวันออกของแม่น้ำไนล์เป็นทะเลทรายอาราเบีย มีลักษณะเป็นสันสูงประมาณ 2 000 เมตรยาวเลียบขนานไปกับทะเลแดง แอ่งน้ำอากาศชื้นฝนตกในฤดูหนาว แต่ความที่พื้นดินเป็นทรายจึงไม่สามารถเก็บน้ำไว้ได้ พืชที่ขึ้นมีแต่ทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย คนที่อาศัยอยู่ในส่วนนี้มักเป็นพวกเร่ร่อนที่เราเรียกว่า เบดวีน (bedouin) บางพวกตั้งรกรากอยู่เลย ที่ตรงนี้เองที่คนอียิปต์โบราณมาขุดเหมืองทอง แกรนิต มรกต

ทางตะวันออกของอียิปต์ติดต่อกับชีนาย ซึ่งเป็นดินแดนของทวีปเอเชีย เทือกเขาที่ชีนายทางใต้มีความสูงถึง 2 600 เมตร ทางตะวันตกที่ทะเลทรายลิเบียเป็นสันทรายหรือดูน (dune) และที่ราบสูงที่เกิดจากการตกตะกอน บางส่วนยุบเป็นแอ่งลงไป ทำให้เกิดแหล่งน้ำหลายแห่ง ที่สำคัญคือฟยุม ที่รับน้ำจากแม่น้ำไนล์ตอนน้ำล้นฝั่ง จากเมืองอัสวานขึ้นมาทางเหนือตามแม่น้ำไนล์ เป็นส่วนที่เรียกว่า เดลต้า ถือว่าเป็นส่วนที่แม่น้ำไนล์มีความสำคัญมาก เพราะเป็นที่แม่น้ำไหลพาสิ่งต่างๆมาตกตะกอนที่นี่ ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ เดลต้ามีความกว้างถึง 750 กิโลเมตร

แม่น้ำไนล์มีต้นน้ำเกิดจากทะเลสาบวิกตอเรีย ทางที่ราบสูงของแอฟริกา มีความยาวถึง 1 000 กิโลเมตร บางตอนกว้างถึง 25 กิโลเมตร ทางตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำเป็นทะเลทราย

แม่น้ำไนล์เกิดจากแม่น้ำสามสายคือ ไวท์ไนล์ (White Nile) บลูไนล์ (Blue Nile) และ อัดบารา สองสายหลังไหลมาบรรจบกันที่แถวคาร์ทุมและแบร์แบร์ ตั้งแต่ไหลจากทะเลสาบอัฟริกามา นั้น ได้ไหลผ่านที่ราบสูงหลายแห่งของอาณาจักรอียิปต์ ผ่านแหล่งหินที่เต็มไปด้วยแร่ธาตุ ดังนั้นแม่น้ำ จึงไหลพาความอุดมสมบูรณ์มาด้วย กลางฤดูร้อน เมื่อแม่น้ำไนล์ท่วมฝั่งเป็นเวลานานหลายเดือน ความอุดมสมบูรณ์ที่แม่น้ำพามาได้ตกตะกอนเป็นโคลนตมหนาถึง 10-12 เมตร ทำให้ที่นั่นสมบูรณ์เพราะ เหตุนี้คนอียิปต์จึงเรียกประเทศของตนเองว่า แคเมต แปลว่า ดำ ตรงข้ามกับ แดง หรือ แผ่นดินแดง ที่หมายถึงทะเลทราย

แม่น้ำไนล์ถือเป็นสายโลหิตของประเทศเพราะเป็นแห่งเดียวที่ให้น้ำ เนื่องจากฝนไม่ค่อยตก กล่าวคือ แถวเดลต้าถึงเมืองไคโร ฝนตกเฉพาะฤดูหนาวเช่นเดียวกับประเทศในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ตอนกลางประเทศนั้นฝนแทบไม่ตกเลยตลอดปี ส่วนทางใต้หรืออียิปต์สูง ไม่มีฝนตกเลยนอกจากวันที่มี อากาศแปรปรวน ดังนั้นอียิปต์จึงแบ่งฤดูกาลตามสภาวะน้ำในแม่น้ำไนล์ คือ ฤดูน้ำท่วมหรือ อาเขต ฤดูน้ำหลากหรือ เปเรท และฤดูแล้งหรือ เซมุ

สภาพอากาศ จากเดือนธันวาคมถึงเดือนมีนาคม อากาศหนาว บางคืนเป็นน้ำแข็ง อีก 8 เดือนที่เหลือมีอากาศร้อน โดยเฉพาะเดือนกรกฎาคมแถวอียิปต์สูงร้อนมาก อุณหภูมิในร่มสูงถึง 40 องศาเซนติเกรด ระหว่างเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม อียิปต์ได้รับลมร้อนที่พัดมาจากตะวันออกเฉียงใต้ คนอียิปต์เรียกลมนี้ว่า คามสิน อากาศในอียิปต์จึงร้อน ส่วนเดือนที่เหลือเป็นเพราะได้รับลมจาก ตะวันตกเฉียงเหนือ (จากทะเลเมดิเตอร์เรเนียน) ประเทศจึงได้รับความชุ่มชื้น

สภาวะน้ำท่วมของแม่น้ำไนล์

ความที่สภาวะน้ำท่วมของแม่น้ำไนล์ ทำให้แม่น้ำนี้เป็นที่หล่อเลี้ยงคนอียิปต์ทั้งประเทศ และ ยังเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมอียิปต์เรื่อยมาจนกระทั่งมีการสร้างเขื่อนกันน้ำขึ้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 และการสร้างเขื่อนที่อัสวาน ในสมัยประธานาธิบดี นัสเซอร์

สภาวะน้ำท่วมของแม่น้ำไนล์เป็นที่สนใจของนักประวัติศาสตร์เรื่องอียิปต์มาตั้งแต่สมัย เฮโรดอตจนถึงปัจจุบัน เพราะมีปรากฏการณ์ที่น่าแปลก ที่คนกรีกและโรมันสมัยนั้นไม่เข้าใจอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกตอนที่แม่น้ำไนล์ล้นฝั่งในฤดูร้อน ตรงกับช่วงเวลาที่แม่น้ำในแถบเมดิเตอร์เรเนียนลด หรือแห้งขอด ไม่มีใครบอกได้ว่าน้ำมาจากไหนเนื่องจากไม่มีฝนตกในอียิปต์ฤดูนี้ ประการที่สอง การล้น ฝั่งของแม่น้ำไนล์เป็นไปอย่างสม่ำเสมอทุกปีจนคนอียิปต์คิดปฏิทินขึ้นตามภาวะล้นฝั่งของน้ำ กล่าวคือ ปีหนึ่งมี 3 ฤดู แทนที่จะเป็น 4 ฤดูแบบประเทศเพื่อนบ้านในเขตเมดิเตอร์เรเนียน และให้วันขึ้นปีใหม่ตรงกับต้นฤดูน้ำท่วม

คนอียิปต์เองคงทราบถึงที่มาของการเกิดสภาวะน้ำล้นฝั่งของแม่น้ำไนล์ แต่เฮโรดอทเขียนเอาไว้ในหนังสือ Historiαι เล่ม 2 และ 3 (1-38) เมื่อราวศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาลว่า คนอียิปต์ไม่ได้บอกอะไรเขาเลยในเรื่องนี้ ดังนั้นต่อมาชาวกรีกซึ่งเป็นนักคิดและชาวโรมันได้พยายามสร้างทฤษฎีขึ้นมาผสมกับความเชื่อของชาวอียิปต์เพื่อหาคำอธิบาย

สมมติฐานแรกว่า แม่น้ำไนล์ล้นฝั่งเพราะน้ำจากมหาสมุทรทางตะวันตกของทวีปแอฟริกาไหลเข้ามา และลมฤดูร้อนจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือในทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเป็นตัวผลักดันให้น้ำขึ้น ต่อมาถึงปลายศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล นักเดินทางกรีกชื่อ ยูธิแมน ออกเดินทางเลียบฝั่งทะเลตะวันตกของแอฟริกา และได้พบแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ มีพืชพันธุ์ไม้และสัตว์ (จระเข้) เหมือนกับที่แม่น้ำไนล์ (ซึ่งต่อมาพบว่าคือปากแม่น้ำไนล์อีกส่วนหนึ่ง) การค้นพบนี้ทำให้มีการตั้งปัญหาเกี่ยวกับแหล่งของแม่น้ำไนล์

สมมติฐานที่สอง ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อตามพระอียิปต์ ที่ว่าแหล่งแม่น้ำไนล์อยู่ใต้ดิน ทำให้เกิดแม่น้ำไนล์อย่างที่เราเห็นชาวกรีกนำความเชื่อนี้ไปหาเหตุผล ด้วยการหาแหล่งน้ำตอนที่แม่น้ำไนล์แห้งขอด และก็พบว่ามือน้ำอยู่ใต้ดินจริง น้ำนี้ไปหล่อเลี้ยงแม่น้ำต่าง ๆ สมมติฐานนี้ไม่ได้รับความนิยม

ทฤษฎีที่ดูจะให้คนเชื่อมากกว่า คือ ทฤษฎีที่ตั้งอยู่บนฐานของสภาพภูมิอากาศ เมื่อสมัยศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล นักคณิตศาสตร์ชาวกรีกชื่อ ธาเลส กลับมากล่าวถึงลมฤดูร้อนว่าเป็นต้นเหตุทำให้แม่น้ำไนล์เกิดสภาวะน้ำท่วมแต่เพียงเหตุเดียว เขาอธิบายว่า ลมที่พัดมาจากทางทิศเหนือสู่ทิศใต้ไปปะทะกับเส้นทางที่แม่น้ำไนล์ไหลตลอดฤดูร้อน ทำให้เกิดภาวะน้ำขึ้นและล้นฝั่งจนกว่าลมจะสงบลง น้ำจึงลดลงตามปกติ แม้ว่าจะมีการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีนี้มาก แต่สมมติฐานนี้ก็กลับเป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์โรมันที่ชื่อ อัมเมียง มาร์แชลแลง ในสมัยศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล นำแปลกที่เฮโรดอทก็เคยสังเกตและเขียนเรื่องนี้ไว้ว่า สภาวะน้ำท่วมเกิดขึ้นแม้แต่ตอนไม่มีลม และแม่น้ำไนล์เรียกและลิเบีย ที่ได้รับลมเช่นเดียวกับแม่น้ำไนล์และไหลไปทางเดียวกับแม่น้ำไนล์กลับไม่มีสภาวะน้ำท่วม แต่เรื่องนี้กลับไม่มีใครคิดว่า สภาพน้ำท่วมเริ่มมาจากทางเดลด้าและขยายตัวต่อไปที่อื่นตามจำนวนน้ำ

เฮโรดอทให้สมมติฐานที่ทำให้ให้นักวิชาการสมัยนั้นฮือฮามาก เขากล่าวว่า ที่คนเรียกน้ำท่วม นั้นเป็นสภาพปกติของแม่น้ำไนล์ ที่เราควรให้ความสนใจคือ สภาวะน้ำลดต่างหากที่ควรหาคำอธิบาย เฮโรดอทยืนยันว่าฤดูหนาวของอียิปต์ (ช่วงที่น้ำแห้งขอด) ตรงกับฤดูร้อนของแดนที่เป็นต้นน้ำไนล์ คือ เอธิโอเปีย ความร้อนทำให้น้ำระเหยออกไปเป็นจำนวนมาก ทำให้แม่น้ำไนล์แห้งขอด

ทฤษฎีของเฮโรดอทมีจุดที่น่าสนใจอยู่ 2 จุด คือการศึกษาต้นกำเนิดของแม่น้ำไนล์ก่อนที่จะไหลมาถึงอียิปต์(แม้ว่าจะผิดพลาดเรื่องภูมิอากาศของเอธิโอเปีย) และการนำความคิดใหม่มาใ้ทางการวิชาการเรื่องความต่างฤดูกันระหว่างดินแดนที่อยู่เหนือเส้นศูนย์สูตรและดินแดนที่อยู่ใต้เส้นศูนย์สูตรมาใช้ในการวิเคราะห์แต่มีผู้บอกว่าเฮโรดอทยังมีเหตุผลสนับสนุนไม่พอเพียง น้ำในแม่น้ำไนล์มีโคลนผสมมากใน

ฤดูร้อนเหมือนกับน้ำในแม่น้ำทั่วๆไปตอนฤดูน้ำขึ้น จะบอกว่าเป็นสภาพปกตินั้นไม่ได้

ศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล นักปราชญ์กรีกชื่อ อแนกซากรอ เดอ คลาซิเมแนส บอกว่าสภาวะน้ำท่วมของแม่น้ำไนล์มาจากการละลายของหิมะบนภูเขาทางใต้ของอียิปต์ อันเป็นต้นน้ำของแม่น้ำไนล์ เป็นที่แน่นอนว่าเขโรดอทไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้ เพราะรู้อย่างยิ่งลงไปทางใต้ของอียิปต์ อากาศยิ่งร้อน แล้วจะมีหิมะตกได้อย่างไร ?

ประมาณ 420 ปีก่อนคริสตกาล เดโมคริตเสนอทฤษฎีใหม่ เขาว่าสภาวะน้ำท่วมของแม่น้ำเกิดจากการละลายของหิมะจริง แต่เป็นหิมะที่ตกในยุโรป ลมฤดูร้อนพัดพาเมฆมาทางใต้ เมื่อมาปะทะกับเทือกเขาในเอธิโอเปียทำให้เกิดฝนตกหนัก ก่อให้เกิดน้ำท่วม เดโมคริตคาดคะเนผิด เรื่องทิศทางของเมฆ แต่เขาเป็นคนแรกที่อธิบายเรื่องวงจรของน้ำได้อย่างครบถ้วน และเป็นคนที่พบสาเหตุของสภาวะน้ำท่วมของแม่น้ำไนล์ได้ใกล้เคียงมากกว่าใคร ขณะที่คนอื่น ๆ ได้แต่คาดคะเนแต่ไม่สามารถหาข้อพิสูจน์ได้ ไฮเมออร์นักเดินทางชาวกรีกสมัยศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล ยังกล่าวว่าแม่น้ำไนล์มาจากฝน ตามคำอธิบายที่พระอียิปต์บอกเขาไว้ อริสโตเติลสนับสนุนความคิดนี้ เพราะเขาเชื่อหลานชายของเขาชื่อ คาลิสแรน ซึ่งเป็นนักผจญภัยประจำราชสำนักของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ที่เคยเดินทางไปจนถึงเอธิโอเปียและสังเกตมาแล้วให้ฟังว่า สภาวะน้ำท่วมมาจากฝนตกหนักในเอธิโอเปียตอนฤดูร้อน

คนอียิปต์เริ่มรู้ว่าสภาวะน้ำท่วมมาจากฝน แต่ยังไม่รู้ถึงต้นเหตุของปรากฏการณ์น้ำท่วม พวกเขายังไม่รู้แน่ชัดถึงแหล่งกำเนิดของแม่น้ำไนล์ พวกเขาคิดว่าแม่น้ำไนล์มาจากแถวปากแม่น้ำในประเทศเซเนกัล หรือ ไนเจอร์ หรือมาจากแถว Haut Atlas ในประเทศมอริสโก แต่ชาวกรีกทราบแล้วว่าแม่น้ำไนล์เป็นแม่น้ำที่มีความยาวมากกว่าแม่น้ำสายใดจึงทำให้จินตนาการว่า ต้นน้ำคงอยู่ในดินแดนที่มีภูมิอากาศแตกต่างออกไปจากภูมิอากาศในอียิปต์และค้นพบว่าไม่ใช่แม่น้ำไนล์สายใหญ่ทางตอนบนที่ทำให้เกิดสภาวะน้ำท่วม แต่เป็นแควต่างๆทางต้นน้ำ ก่อนที่จะมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำไนล์ ข้อสังเกตนี้เพิ่งจะมาถูกเปิดเผยเอาเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดย ริชาร์ด เบอร์ดัน ในปีค.ศ. 1856-1858 และ จอห์น สเปนด ปีค.ศ. 1860-1863 แต่ทั้งสองคนก็ไม่ได้ค้นคว้าต่อ เป็นธรรมดาที่แหล่งน้ำที่มีพื้นที่กว้างถึง 2 870 000 ตารางกิโลเมตร ย่อมมีภูมิอากาศที่หลากหลาย ทั้งอากาศแบบร้อนชื้นและอากาศแบบฮิควเตอร์

เหนือเมืองคาร์ทุมมีแม่น้ำบลูไนล์ ที่เกิดในเอธิโอเปียทางตอนเหนือ เป็นแม่น้ำที่มีน้ำมากเทียบเท่าแม่น้ำสายใหญ่ น้ำในแม่น้ำนี้เกือบแห้งขอดตอนเดือนเมษายน น้ำขึ้นสูงสุดตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงกันยายน ประมาณ 300 กิโลเมตรลงไปทางใต้ แม่น้ำไนล์ได้รับน้ำจากแม่น้ำอับบารา ที่ไหลมาจากทางเหนือของเอธิโอเปีย น้ำในแม่น้ำสายนี้เริ่มขึ้นตอนเดือนมิถุนายน ถึงจุดสูงสุดเดือนสิงหาคม ระหว่างเดือนมกราคมถึงพฤษภาคมเป็นฤดูแล้ง ส่วนแม่น้ำไวท์ไนล์ ได้รับน้ำจากแม่น้ำ ไชบัต ที่น้ำขึ้นจากเดือนพฤษภาคมถึงพฤศจิกายน ถึงจุดสูงสุดเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน

ดังนั้น สภาวะน้ำล้นฝั่งของแม่น้ำไนล์ จึงเกิดจากน้ำหลากของแม่น้ำหลายสายที่ไหลลงมา น้ำมาจากฝนที่ตกชุกในเขตทรอปิค ยิ่งต้นน้ำใกล้เส้นศูนย์สูตรมากเท่าไร น้ำก็ยิ่งขึ้นช้ามากเท่านั้น ยกเว้นตอนที่ไหลผ่านเทือกเขา น้ำจะขึ้นสูงในเดือนพฤษภาคม

ลักษณะการขึ้นลงของแม่น้ำไนล์แตกต่างจากแม่น้ำอื่นในเขตทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ตรงที่ขึ้นลงอย่างช้าๆ ทั้งนี้เป็นเพราะแม่น้ำไนล์มีความยาวมาก และที่ที่ไหลผ่านไม่มีความชันมากนัก การที่น้ำลดลงอย่างช้าๆทำให้ดินที่อุดมสมบูรณ์ ที่แม่น้ำพัดพามา ตกตะกอนนำความสมบูรณ์มาให้ผิวดิน อย่างไรก็ตาม แม้วาน้ำจะล้นฝั่ง แต่ยังมีที่ดินบางส่วนที่น้ำไปไม่ถึง นอกจากปีที่น้ำท่วม

มากจริงๆ ดังนั้น ตั้งแต่ปลายจักรวรรดิเก่ามา (ประมาณ 2 200-2 100 ปีก่อนคริสตกาล) จึงมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำ มีการขุดคลองชลประทานไปยังที่น้ำไปไม่ถึง มีการทำท่อนบ ฝ่ายกั้นน้ำ และคนอียิปต์ใช้วิธีชาดอุป เพื่อทดน้ำเข้านา มีการตั้งคันดินเพื่อป้องกันน้ำท่วมในส่วนที่ไม่ต้องการให้น้ำไปถึง เช่น ตามหมู่บ้านตามทางคมนาคม ทั้งคลอง เขื่อน ท่อนบและคันดินต้องได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด ถ้าคลองเต็มไปด้วยโคลน จะไม่มีน้ำเข้านา ถ้าคันดินพังน้ำจะเข้ามาทำลายทั้งหมู่บ้าน ในสมัยที่ราชวงศ์ปโตเลมีของกรีกปกครองอียิปต์ (ศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4) ได้ออกกฎหมายว่า ทุกปีชาวนาต้องสละเวลา 5 วันเพื่อดูแลสภาพของสิ่งเหล่านี้ ถ้าผู้ครองเมืองประมาท ไม่ทะนุบำรุงคลอง เขื่อนและคันดิน อาจทำให้จำนวนผลผลิตตกลงมาก

เนื่องจากคนอียิปต์ไม่สามารถควบคุมสภาวะน้ำท่วมได้และเพื่อป้องกันความเสียหาย ที่เกิดขึ้นจากน้ำ เขาจึงคิด นิโลมิเตอร์ ขึ้นมาตั้งไว้ตลอดริมฝั่งแม่น้ำ เพื่อวัดน้ำขึ้นของแต่ละปี เพื่อที่จะใช้คำนวณการเก็บเกี่ยวของปีนั้นๆ หมายความว่าถึงรายได้ของกษัตริย์นั่นเอง ถ้าน้ำขึ้น 16 ศอกจึงถือว่าดี นิโลมิเตอร์ มีลักษณะเป็นบ่อน้ำจบบน ผนังด้านในมีขีดบอกระดับน้ำ เริ่มใช้ที่อียิปต์ต่อมา

ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิเก่า ที่รู้จักกันดีคือเครื่องที่อยู่บนเกาะเอลเฟงดิน ที่ สตราบอน ชาวกรีกเคยกล่าวถึง เมื่อปีค.ศ.1870 ได้รับการซ่อมแซม ปัจจุบันยังใช้การได้อยู่

พืชพันธุ์ไม้และสัตว์เลี้ยง

สภาวะน้ำล้นฝั่งของแม่น้ำไนล์ทำให้เกิดความสดชื่น ชุ่มชื้นแก่ประเทศหลังจากที่ร้อนมานาน ต้นไม้ผลิดอกออกผล อียิปต์มีพันธุ์ไม้ไม่หลากหลาย เราจะเห็นซ้ำ ๆ กันเช่น ต้นปาล์ม อินทผาลัม ส้ม มะนาว เกาลัด ทั้งหมดปลูกไว้บนคันดินดังเช่นบางภาคของไทยและในที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง พวกกรีกพยายามนำพืชพันธุ์ใหม่มาปลูกที่อียิปต์ เช่น ต้นมะกอก อันเป็นต้นไม้ที่สำคัญของคนในแถบเมดิเตอร์เรเนียน เปรียบเสมือนต้นมะพร้าวของไทย ที่ให้คนได้ประโยชน์จากหลายส่วนไม่ว่าจะเป็นใบ ผล ลำต้น แต่การปลูกมะกอกในอียิปต์ไม่ได้ผลดี น้ำมันมะกอกที่ได้มีคุณภาพต่ำ คนอียิปต์ที่มีฐานะร่ำรวยจึงนิยมสั่งซื้อน้ำมันมะกอกที่มาจากประเทศในแถบเมดิเตอร์เรเนียน เช่น จากกรีก เกาะไซปรัสและเกาะคริตเป็นต้น

การเพาะปลูกอีกชนิดหนึ่งที่ไม่นำมาองข้าม คือ การทำไร่ไถนา แม้ว่าจะไม่ให้เหล่าอู่งุ่นที่ดี แต่ในสมัยที่กรีกครองอียิปต์ การทำไร่ไถนาก็นิยมปลูกกันมากในที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง การทำสวนครัวทำแบบพอใช้แต่ละครอบครัว มีการปลูกผักเช่นกะหล่ำ หอมหัวใหญ่ พืชจำพวกถั่วต่างๆ พันธุ์ไม้อีกชนิดที่พบในอียิปต์คือ พันธุ์ไม้ที่ให้ใยสำหรับนำมาทอผ้า เช่น ลินิน ฝ้ายและพืชที่ให้เมล็ดเพื่อมาทำน้ำมัน เช่น งา

การปลูกพืชทุกชนิดในอียิปต์สมัยโบราณ ต้องอยู่ในความควบคุมของรัฐ บางชนิดรัฐเป็นผู้ผูกขาดการผลิตและการขายแต่เพียงผู้เดียว

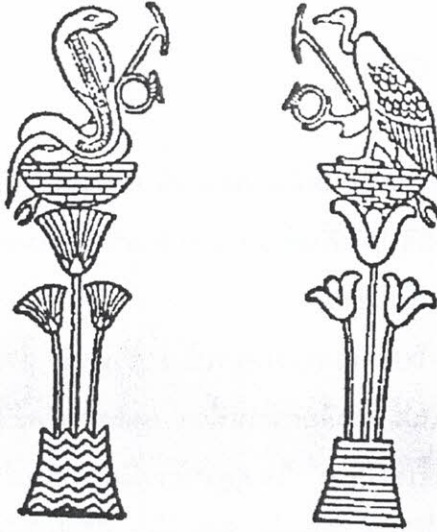
สัตว์เลี้ยงที่มีอยู่ทั่วไปในอียิปต์ คือ ลา ม้า โค กระบือ แพะ แกะ หมู (อูฐมีจำนวนไม่มาก เพราะเพิ่งนำเข้ามาเลี้ยงในอียิปต์ตั้งแต่ศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล) สัตว์เหล่านี้หากินอยู่ตามคันดิน นอกนั้นมีสัตว์จำพวกสัตว์ปีก เช่น ไก่ เป็ด ห่าน และนกพิราบ ซึ่งคนอียิปต์ล่าเป็นอาหาร

ประเทศอียิปต์สมัยโบราณ

บทบาทของประเทศอียิปต์มีมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน จนทำให้เราเผลอคิดไปว่าประเทศอียิปต์นั้นใหญ่โต ความจริงอียิปต์มีพื้นที่ 25 000 ตารางกิโลเมตร ประเทศยาวจากเหนือจดใต้ 850 กิโลเมตร นับว่าเล็กกว่าประเทศเบลเยียม

ประเทศอียิปต์โบราณแบ่งออกเป็น 2 ส่วน แต่ละส่วนมีลักษณะแตกต่างกันมาก ส่วนที่ใหญ่ที่สุดอยู่ที่ปากแม่น้ำไนล์ เราเรียกส่วนนี้ว่า *เดลต้าหรืออียิปต์ต่ำ* ที่ตรงนี้มีพื้นดินอุดมสมบูรณ์ ได้รับอากาศจากทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ในฤดูหนาวมีฝนตกสม่ำเสมอ อีกส่วนหนึ่งขนาดเล็กกว่า อยู่ตรงแดนแคบยาวตามลำแม่น้ำไนล์ เรียกว่า *อียิปต์สูง* ที่นี้ฝนไม่ค่อยตก ความแตกต่างระหว่างสองส่วนนี้มีบทบาทสำคัญมากต่อประวัติศาสตร์และอารยธรรมของอียิปต์ กล่าวคือ พื้นดินที่แห้งแล้งของแดนอียิปต์สูง ทำให้เก็บรักษาสิ่งของสมัยนั้นไว้ได้จนปัจจุบัน เช่น ฝักริโนที่มีอายุถึง 5 000 ปี ขณะเดียวกันอากาศขึ้นทางเดลต้า ทำลายเกือบทุกสิ่งทุกอย่าง ทำให้คนรุ่นหลังเข้าใจผิดคิดว่า ที่เดลต้าไม่เคยเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณที่สำคัญของอียิปต์ ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดดังที่เราจะเสนอให้ทราบในบทต่อไป

ในสมัยอียิปต์โบราณ ดินแดนสองส่วนนี้ บางครั้งมีการปกครองที่แยกออกจากกัน บางครั้งรวมกัน ที่เดลต้ามีเทพธิดาสูง อุตโตปกครอง ที่อียิปต์สูงมีเทพธิดานกแร้ง เนคเคท ปกครอง ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมามีว่า สมัยโบราณกาลดินแดนทั้งสองส่วนของอียิปต์เป็นของเทพเจ้าหลายองค์ เมื่อมีการแบ่งส่วน เทพเจ้าเซธ ได้รับส่วนที่เป็นอียิปต์สูง และ โฮรุส ได้รับส่วนที่เป็นอียิปต์ต่ำ ทั้งอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำมีดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ อียิปต์ต่ำเป็นดอกปาปิรุส อียิปต์สูงเป็นดอกคอมปานิล เวลาที่อียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำรวมกัน รูปดอกไม้ทั้งสองจะมารวมกัน นอกจากนี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจอารยธรรมอียิปต์ง่ายขึ้น ขออธิบายไว้ในที่นี้เลยว่า อียิปต์มีโลกของเทพเจ้าและโลกของมนุษย์ เทพเจ้าของอียิปต์ดำเนินชีวิตเช่นมนุษย์ มีการสมรสกัน มีทายาท มีการทำสงครามกัน เป็นต้น เวลาเราดูภาพที่อยู่ในหลุมศพเราจะเห็นภาพกษัตริย์และเทพเจ้าเทพธิดาอยู่ในภาพเดียวกัน และมีความเกี่ยวพันกันด้วย

สัญลักษณ์ของอียิปต์ต่ำ

สัญลักษณ์ของอียิปต์สูง

(Adolf Herman. La Civilisation Egyptienne. Paris: Payot et Rivages, 1994)

ประเทศอียิปต์เป็นประเทศเล็ก ความที่มีลักษณะเป็นแถบยาว ทำให้คนอยู่ไม่เป็นกลุ่ม ชาติความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ง่าย เพราะคนที่อยู่แถวเดลต้าและอียิปต์สูงนั้น เวลาจะติดต่อกันต้องเดินทางไกลและลำบากมาก เนื่องจากเส้นทางคมนาคมไม่อำนวย ดังนั้นการจัดการปกครองของอียิปต์จึงแบ่งออกเป็นจังหวัดใหญ่ๆหรือมณฑลอยู่ทั่วไปเรียกว่า **โนโมส** เช่นเดียวกับประเทศเยอรมันสมัยก่อน หรือคล้ายกับประเทศไทยตั้งแต่สมัยต้นอยุธยาถึงสมัยรัชกาลที่ 5

อียิปต์ประกอบไปด้วย 42 โนโมส ที่อียิปต์สูงมี 22 โนโมส อียิปต์ต่ำมี 20 โนโมส แต่ละโนโมสเปรียบเสมือนเป็นจังหวัดหนึ่ง ที่ประกอบด้วยเมืองหรืออำเภอขึ้นโดยตรง มีเทพเจ้าประจำโนโมส เทพเจ้าบางองค์ก็มีชื่อเสียงมากน้อยต่างกันไป องค์ใดมีชื่อเสียงมากเพราะศักดิ์สิทธิ์กว่า คนก็เดินทางไปบูชาและเทพเจ้าแต่ละองค์จะเก่งเป็นเรื่องไปเฉพาะองค์ เช่นเดียวกับที่ประเทศไทยมีพระที่มีชื่อเสียงประจำจังหวัดดังที่เห็นกันในปัจจุบัน

ตัวอย่างโนโมสของอียิปต์

ลำดับโนโมส	ชื่อเมือง	ลักษณะเฉพาะของเมือง
โนโมสที่ 1	1. เกาะฟีเล	- มีหลุมศพเทพเจ้าโอซิริส

มีชื่อทางการค้า และสะกดหิน	2. เยบ หรือ เอเลฟองติน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสะกดหินแกรนิตสีชมพู - เดิมเป็นศูนย์กลางการค้า มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับนูเบีย เช่น งาช้าง - เป็นศูนย์กลางทางการค้าแทนเยบ - เป็นที่ตั้งด้านสุลกากรสมัยที่โรมันปกครอง
	3. อัศวาน	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นที่ตั้งของวิหารเทพเจ้าชอบก (ศิระเป็นจระเข้)
	4. ออมโบสหรือ คอมอมโบ	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นที่ตั้งของวิหารเทพเจ้าชอบก (ศิระเป็นจระเข้)
	5. ซิลซิลิส	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสะกดหินควartz
โนโมสที่ 2 มีชื่อทางศาสนา	1. เอคฟู	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นเมืองทางศาสนา - เทพเจ้าไฮรูส ขณะเทพเจ้าเซอทีนี - วิหารหลวงของเทพเจ้าไฮรูส สร้างโดย ราชวงศ์ปโตเลมี
โนโมสที่ 3	1. เอสเน่ 2. เนเคบ (เอล คับ)	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นเมืองหลวงทางศาสนา - เทพเจ้าเนคเคท(นกแร้ง ของอียิปต์สูง)
	3. เนคเคน (เฮียราคอนโปลิส)	<ul style="list-style-type: none"> - เทพเจ้าไฮรูสในรูปของเหยี่ยว หมายถึงเจ้าของเทพเจ้าทั้งหลายในอียิปต์
	4. เฮอมอนธิส	<ul style="list-style-type: none"> - เทพเจ้าแห่งสงคราม
โนโมสที่ 4	1. ธีบส์ (ลักซอร์)	<ul style="list-style-type: none"> - เริ่มเจริญเมื่อ 1500 ปีก่อนค.ศ. - เคยเป็นเมืองหลวงเก่าของโรมตะวันออก - มีโบราณวัตถุมากที่สุดในอียิปต์ เรียกอีก ชื่อว่า คาร์นัค - เป็นที่ประทับของฟาโร - เทพเจ้าเอมอน-เร อันเป็นเทพเจ้า

		สูงสุด
		- มีพระราชวังฤดูร้อนของพระราชินี ฮัทเชพซุท และพระเจ้า อเมโนฟิสที่ 3 ตรงข้าม เป็นที่ฝังพระศพของพระเจ้า เซโธสที่ 1 พระนาง ฮัทเชพซุท พระเจ้า รามเสสที่ 2 และที่ 3
โนโมสที่ 5	1. คอปโตส (กุกท์)	- เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำไนล์ ส่วนที่ใกล้ทะเลแดง สะดวก ต่อการเดินทางไปประเทศ พุนท์(โซมาเลีย) อารเบียใต้ และต่อไปยังอินเดียในสมัยยุค กลาง (Middle Age) ปัจจุบัน คนใช้ทางนี้เดินทางไปเมกกะ
	2. เคน	- เทพเจ้ามินคัมครองผู้เดินทาง - สะกัดหินแข็ง สีเข้ม นำมาใช้ในงาน ประติมากรรม ทหารจากเมือง หลวงมาทำการคุมการสะกัด หินจากพวกเร่ร่อน
โนโมสที่ 6	?	- เทพธิดาฮาธอร์ที่วัดเดนเดราห์ (วัดนี้สร้างสไตล์กรีก-โรมัน)
โนโมสที่ 7	ไม่ปรากฏหลักฐาน	
โนโมสที่ 8	1. อปีโตส	- เทพเจ้าโอซิริส หลุมศพอันมีชื่อเสียง

ของพระองค์สร้างสมัยพระเจ้า

เซโรส ที่ 1

- ธิส เป็นศูนย์กลางทางการเมือง

โนโมสที่ 9-11 ไม่ปรากฏหลักฐาน

โนโมสที่ 12

1. ซิอูท

- เป็นสถานที่บูชาเทพเจ้า อนูบิส
เทพเจ้าแห่งความตาย

- เทพเจ้าแห่งสงครามอูปุอาอูท

- มีหลุมศพของกษัตริย์ ที่ผนังมีภาพ
วาดที่ทำให้เราทราบถึง
อารยธรรมอียิปต์สมัย
จักรวรรดากลาง

โนโมสที่ 13

ไม่ปรากฏหลักฐาน

โนโมสที่ 14

1. เมืองแถว เอล คูซิเย

- มีการเจาะภูเขาเพื่อสร้างหลุม
ศพกษัตริย์

2. แถวเมืองแมร์

- มีชื่อทางศิลปะการวาดภาพแบบ
อียิปต์

โนโมสที่ 15

1. เซอโมโปลิส

- เทพเจ้าดวงจันทร์ โธท

- พบว่ามีสคริปของเทพเจ้า

- พบหลุมศพเจ้าเมืองที่เป็นเชื้อพระ-
วงศ์หลายหลุม

2. เอล อาร์มานา

- สร้างโดยพระเจ้าเอคนาตอน ผู้

พยายามเปลี่ยนศาสนา

จากเทพเจ้าเร มาเป็นนับถือ

ดวงอาทิตย์ ทรงย้ายเมืองจาก

ธิบส์

โนโมสที่ 16	1. เบนี ฮาซัน	- พบหลุมศพที่มีค่าทางอารยธรรมที่หลุมอื่นไม่มี
โนโมสที่ 17-19	ไม่ปรากฏหลักฐาน	
โนโมสที่ 20	เฮราเคลโอโปลิส(เอห์นา)	- เป็นเมืองที่คนอียิปต์เชื่อว่าเทพเจ้าเรเสตีจมาให้แสงสว่างและคำสอน
โนโมสที่ 21	1. ฟยุม (= ทะเลสาบ)	- มีการใช้ระบบไฮโดรลิก (ระบบสูบ) - มีการท่อน้ำจากทะเลสาบเมอริสเพื่อท่อน้ำเข้าคลอง - วัดของเทพเจ้าซอบก ที่มีชื่อเสียง - เป็นที่ประทับของกษัตริย์สมัยจักรวรรดิ กลางเพราะเป็นที่ที่สมบูรณ์ที่สุดของอียิปต์

นอกจากนี้ยังมีเมืองสำคัญทางอารยธรรมอีกหลายเมืองที่ไม่ปรากฏหลักฐานให้เราทราบว่ายู่ในโนโมสใด เช่น เมมฟิส อันมีเทพเจ้าพทาห์ เทพเจ้าแห่งศิลปะประจำเมือง เมืองนี้มีปริมาณมาก เช่น กิเซ่ ชัคคารา ฯลฯ เมืองเฮลิโอบอลิส มีเทพเจ้าเรประจำเมือง มีคนนับถือมาก เมืองซาฮิส มีเทพธิดาแห่งสงคราม คือ เนธ ประจำเมือง เมืองนี้มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 ก่อนคริสตกาล เมื่อคราวที่ลิเบียมายึดอียิปต์ เมืองบูโต เคยเป็นที่ประทับของกษัตริย์ในอียิปต์สูง เมืองบูซิริส มีศาลของเทพเจ้าโอซิริส ที่มีชื่อที่สุดในอียิปต์ เมืองเมนเดส นับถือแพะ เมืองบูบาสต์ มีเทพธิดาบาสดทที่มีศิระเป็นแมวประจำเมือง เมืองทานิส มีเทพเจ้าเซธ เทพเจ้าแห่งสงครามประจำเมือง และยังเป็นທີ່ประทับของกษัตริย์ด้วย เป็นต้น

การที่เราไม่สามารถบอกรายละเอียดได้มากกว่านี้ เพราะเรายังไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณของอียิปต์อย่างครบถ้วน บางสมัยเราไม่รู้อะไรเลย

คนอียิปต์

เวลาเราไปอียิปต์ สิ่งหนึ่งที่สะดุดใจคือ ความแตกต่างระหว่างคนอียิปต์ปัจจุบัน กับคนอียิปต์ที่เราเห็นในภาพตามผนังที่เก็บศพหรือมัมมี่ คนอียิปต์ที่หน้าตาเหมือนภาพวาดสมัยโบราณนั้น อยู่ที่ไหน คำตอบคือคนอียิปต์โบราณถูกกลืนหายไปกับคนอียิปต์ปัจจุบัน แต่ถ้าเราเดินทางผ่านเข้าไปในดินแดนอียิปต์สูง เราจะสังเกตว่า มีคนหน้าตาคล้ายคนอียิปต์ในภาพวาดโบราณ ซึ่งความจริงเป็นลักษณะของพวกเร่ร่อนในทะเลทราย ส่วนที่มาของคนอียิปต์ดั้งเดิมนั้น เรายังไม่ทราบแน่ชัด นักประวัติศาสตร์ตะวันตกได้แต่สรุปว่ามีหลายชาติบ่งกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว แต่ดูทางด้านภาษาตามที่นักโบราณคดีชาวเยอรมันและเป็นผู้อำนวยการสถาบันโบราณคดีของเยอรมันชื่อ กุนเทอร์ เดรเยอร์ (Gunter Dreyer) ทำการสำรวจและศึกษาเรื่องนี้มาถึง 10 ปี เขาสรุปและประกาศเป็นทางการออกมาเมื่อเดือนธันวาคม ปีค.ศ. 1998 ว่าอียิปต์มีภาษาใช้มาตั้งแต่ 3250-3200 ปีก่อนคริสต์ศตวรรษแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมีเมื่อ 3000 ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ อย่างที่เราเข้าใจ และภาษาที่อียิปต์ใช้แรกเริ่มได้มาจากภาษาของแดนเมโสโปเตเมีย¹

นอกจากนี้ ในภาพวาดยังบอกเราว่าคนอียิปต์แต่งกายแตกต่างจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่นลิเบีย เอเชีย และแอฟริกา คนอียิปต์นุ่งห่มด้วยผ้าลินินขาว คนอียิปต์ผิวคล้ำกว่าคนลิเบียและพวกเซมิติกที่ผิวขาวและนุ่งห่มด้วยผ้าขนสัตว์ยาวคลุมเข่าและหลากสี คนอียิปต์ไว้ผมตักเป็นเปียเล็กๆ ทั้งศีรษะ ไว้เคราหยักไศก และมีจุกงุ้ม สรุปแล้วคนอียิปต์ดูคล้ายคนนูเบียที่อยู่ทางใต้ของอียิปต์มากกว่า

คนอียิปต์เป็นชาติที่ภูมิใจในตัวเอง ไม่สนใจต่ออิทธิพลที่มาจากภายนอก พวกเขาถือว่าเป็นชนที่เทพเจ้ารัก เขาจึงมีเทพเจ้ามาแต่โบราณ คนอียิปต์เชื่อว่า อียิปต์เป็นประเทศที่เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์อาศัยอยู่(เทพเจ้าเร) ซึ่งผู้สืบเชื้อสายจากเทพเจ้าเรก็คือกษัตริย์ผู้ครองอียิปต์หรือฟาโรห์ คนอียิปต์ถือตนว่าเป็นชนชั้นสูง คนชาติอื่นเป็นชนชั้นรองลงไป ตามตำนานมีว่าเมื่อเทพเจ้าเรบชนะศัตรูที่เมือง เอตฟู ศัตรูที่หนีไปทางใต้กลายเป็นพวกนูเบีย ศัตรูที่หนีไปทางเหนือเป็นพวกเอเชีย พวกที่หนีไปทางตะวันตกกลายเป็นพวกลิเบีย และพวกที่หนีไปทางตะวันออกเป็นต้นกำเนิดของพวกเบตวง ธรรมเนียมการขลิบอวัยวะเพศหญิงนั้น คนอียิปต์ทำมาแต่โบราณด้วยความภาคภูมิใจ เพราะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า คนอียิปต์แตกต่างจากชาติเพื่อนบ้าน ต่อมาภายหลังธรรมเนียมนี้แพร่หลายไปในหมู่ยิวและมุสลิม จึงกลายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาไปในที่สุด ธรรมเนียมนี้อียิปต์เพิ่งมีกฎหมายยกเลิกไปเมื่อค.ศ. 1998 นี้เอง

1. จากการให้สัมภาษณ์ของ Pascal Vernus . " On a retrouvé les premiers hieroglyphes " .

เปรียบเทียบคนอียิปต์โบราณและคนอียิปต์ปัจจุบัน

(Photo : Sunanta Fabre)

คนอียิปต์โบราณแต่ละสมัยมีรูปร่างเป็นอย่างไร ดูจากภาพวาดที่เหลือไว้ให้เราศึกษา จะเห็นว่าคนอียิปต์สมัยจักรวรรดิเก่ามีใบหน้าเข้ม หน้ากระดูก มีแววจลาด บางครั้งแสดงออกถึงเป็นผู้มีศีลธรรม คนอียิปต์สมัยจักรวรรดิกกลางและจักรวรรดิใหม่มีใบหน้าบอบบางกว่า ดูเป็นผู้มีความรู้และทำทางเป็นผู้ดีกว่าหรือเป็นผู้ที่มีอารยธรรมกว่านั่นเอง

ลักษณะนิสัยของคนอียิปต์เป็นคนฉลาด มีพรสวรรค์ในด้านศิลปะและงานฝีมือ มีความขยันขันแข็งมาก ปัจจุบันแม้ว่าเราจะไม่พบร่องรอยของความชำนาญในศิลปะของคนอียิปต์เท่าสมัยก่อน แต่ลักษณะอื่นยังคงไว้ให้เราเห็นอยู่

สมัยก่อนคนมองประเทศอียิปต์ว่าเป็นประเทศที่โดดเดี่ยวจากประเทศอื่น ๆ เพราะลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่สองฝั่งแม่น้ำไนล์เป็นทะเลทราย ทางใต้แม่น้ำไนล์ก็ไหลเชี่ยวเป็นอุปสรรคในการ

คมนาคมติดต่อ ทางเหนือมีน้ำขังอยู่ทั่วไปยากที่จะผ่านเข้าได้ง่าย ต่อมาความคิดนี้ต้องเปลี่ยนไปเมื่อมีการพิสูจน์ว่า เราสามารถเข้าไปถึงน้ำตกแรกของแม่น้ำไนล์ได้และเราเริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับอารยธรรมอียิปต์โบราณ ทราบว่าอียิปต์มีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านทั้งทางด้านสงครามและการค้า แต่ที่น่าสังเกตคือ ประเทศเพื่อนบ้านมิได้มีอิทธิพลต่ออียิปต์มากนัก และไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงกับอารยธรรมอียิปต์คงเป็นเพราะว่าประเทศเพื่อนบ้านไม่อุดมสมบูรณ์เท่าอียิปต์ ส่วนอารยธรรมของซีเรีย เอเซียไมเนอร์ และหมู่เกาะกรีกที่รุ่งเรืองมาก ตรงกับสมัยจักรวรรดิใหม่ของอียิปต์แล้ว ทางใต้ของอียิปต์ คือนูเบีย เป็นผู้รับอารยธรรมจากอียิปต์อย่างเต็มที่ พลเมืองแถวลุ่มน้ำยูเฟรติสในอิรักจัดว่ามีอารยธรรมเก่าพอกับอียิปต์ ก็ยังไม่มีร่องรอยของอารยธรรมเมโสโปเตเมียในอียิปต์นอกจากเรื่องของภาษา ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ดังนั้นเราจะเห็นว่า อารยธรรมอียิปต์เป็นอารยธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว ที่เกิดในที่เฉพาะ ดังที่เราจะศึกษาในบทต่อไป

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์อียิปต์

การศึกษาประวัติศาสตร์อียิปต์โบราณนั้น ผู้อ่านต้องเข้าใจว่า คำว่า ประวัติศาสตร์ในที่นี้มีความหมายผิดไปจากที่ควรเป็น เพราะประวัติศาสตร์อียิปต์เป็นเรื่องที่เราสันนิษฐานเสียเป็นส่วนมาก แม้ปัจจุบันเราก็ยังไม่ทราบเรื่องราวในอดีตอันห่างไกลของอียิปต์อย่างแน่ชัด

การแบ่ง *จักรวรรดิ* ในประวัติศาสตร์อียิปต์เป็นการแบ่งตามยุคสมัยที่รุ่งเรือง ดังนี้

ยุคแรกหรือยุคหิน	ตรงกับ ราชวงศ์ที่ 1-ราชวงศ์ที่ 2	ประมาณ 3250-2700 ปีก่อนค.ศ.
จักรวรรดิเก่า	ราชวงศ์ที่ 3-ราชวงศ์ที่ 6	ประมาณ 2700-2200 ปีก่อนค.ศ.
	<i>ช่วงไม่สงบภายในประเทศ</i>	
จักรวรรดากลาง	ตรงกับ ราชวงศ์ที่ 11-ราชวงศ์ที่ 12	2060-1786 ปีก่อนค.ศ.
	<i>มีการรุกรานจากพวกอิกโซสจากเอเชีย</i>	
จักรวรรดิใหม่	ตรงกับ ราชวงศ์ที่ 18-ราชวงศ์ที่ 20	1555-1080 ปีก่อนค.ศ.
	<i>ลิเบีย เอธิโอเปีย อัสซีเรีย ขยายอำนาจ</i>	
ยุคซาอิสหรือยุคสุดท้าย	ตรงกับ ราชวงศ์ที่ 26-ราชวงศ์ที่ 30	664-341 ปีก่อนค.ศ.
สมัยกรีกเฮเลนิสติก	ราชวงศ์ปโตเลมี	330-30 ปีก่อนค.ศ.
สมัยโรมัน	อียิปต์กลายเป็นส่วนหนึ่งของ โรม	30 ปีก่อนค.ศ.-ค.ศ. 33

สองสมัยหลังเราจะไม่กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้อย่างละเอียด เพราะเป็นอารยธรรมกรีกที่เข้ามาผสมกับอารยธรรมอียิปต์

ปัจจุบันมีการค้นพบเรื่องราวของฟาโร่มากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องของพระเจ้ารามเซสที่ 2 แห่งจักรวรรดิใหม่ส่วนที่เกี่ยวกับคนอียิปต์สมัยเก่าไปกว่านั้น มีการค้นพบหลุมศพมากมาย ในช่วงปี ค.ศ.1995 เป็นต้นมา แต่ไม่ได้ทำให้เรารู้ถึงประวัติศาสตร์อียิปต์มากขึ้นไปกว่าเดิม นอกจากให้เรารู้ว่าเป็นหลุมศพของชนชั้นใดในสังคม เอกสารที่บันทึกของอียิปต์หายไปเกือบหมด เครื่องเรือนและข้าวของเครื่องใช้ที่ฝังไปกับศพบอกให้เรารู้ว่าอียิปต์มีอารยธรรมที่รุ่งเรืองกว่าชาติอื่น เนื่องจากมีหลักฐานในการใช้เทคนิคสูงในการก่อสร้าง การใช้หินอย่างชำนาญในงานประติมากรรม การแกะสลักไม้ กระจก งา และการทำเครื่องเคลือบดินเผาอันสวยงาม ถ้าเราจะจัดลำดับสมัยทางประวัติศาสตร์ด้วยการเอาสิ่งที่พบในหลุมศพเป็นพื้นฐาน เราจะได้แต่เรื่องของ การประมาณเท่านั้น

เราสามารถเข้าสู่เรื่องของประวัติศาสตร์อียิปต์ได้ก็จากการศึกษาหลุมศพของฟาโรห์เท่านั้น กว่าสามพันปีมาแล้วที่อียิปต์ถือกำเนิดขึ้นที่แม่น้ำไนล์ ตั้งแต่อย่างน้อยก็ตรงจุดน้ำตกที่หนึ่งถึงทะเลเมดิเตอร์เรเนียน กษัตริย์ที่ปกครองอียิปต์มีชื่อเรียกได้หลายชื่อ เช่น โฮรุส โฮรุสทอง กษัตริย์แห่งอียิปต์สูง และอียิปต์ต่ำ โอโรสเทพเจ้าเร เป็นต้น สองชื่อหลังเวลาเขียนหรือสลัก จะล้อมรอบด้วยกรอบสี่เหลี่ยม ส่วนคำว่า ฟาโรห์ที่เรารู้จักนั้นเกิดทีหลัง เป็นคำที่มาจากคัมภีร์ไบเบิล เดิมมีความหมายตามที่เขียนไว้ด้วยตัวอักษรเฮียโรกลีฟ หมายถึง พระราชวัง ต่อมาปรับเป็นเรียกกษัตริย์

ชื่อกษัตริย์ เขียนด้วยตัวอักษรเฮียโรกลีฟ อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม

(Photo: Nicole Bergerot)

ตามชื่อที่ให้แก่งษัตริย์บ่งชัดเจนนว่า กษัตริย์เป็นบุตรเทพเจ้าและเป็นเทพเจ้าเองด้วย กษัตริย์มีอำนาจสูงสุด แต่มีเทพธิดามาท ซึ่งเป็นเทพธิดาแห่งความยุติธรรมและความสัตย์จริงอยู่เหนือ กษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ให้ความเคารพบูชาเทพธิดา มาท แล้ว ประเทศอียิปต์จะพบแต่ความรุ่งเรืองสงบสุข

เทพธิดามาท (Maat) ทำด้วยสำริด
(พิพิธภัณฑสถาน Louvre ประเทศฝรั่งเศส)

สมัยอีนิส

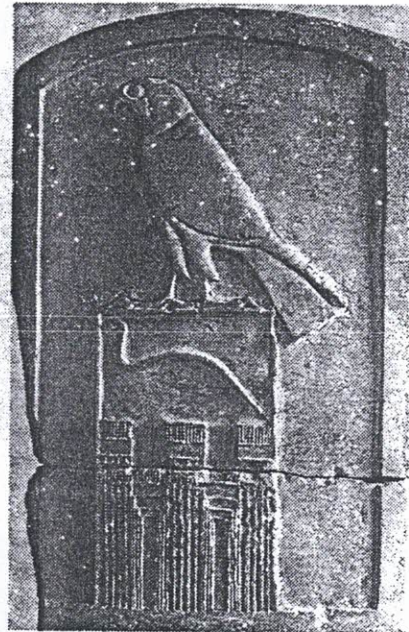
เมื่อนักโบราณคดีขุดพบหลุมศพของฟาโรห์ในแดนอียิปต์สูงใกล้เมือง นากาดา (ทางใต้ของเมือง คอปโตส) และเมือง อภิโตส ปรากฏว่าเป็นหลุมศพของพระเจ้า เมเนส ผู้รวมอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำเข้าด้วยกัน แต่ดูจากของบูชาในหลุมศพเป็นของเก่ากว่ารัชกาลของพระเจ้า เมเนส ดังนั้นเราจึงทราบว่า ก่อนพระเจ้า เมเนส อียิปต์มีกษัตริย์มาก่อนแล้ว แต่เป็นกษัตริย์ที่ครองอียิปต์สูง สมัยนั้นมีกษัตริย์ที่อียิปต์ต่ำด้วย อียิปต์สูงอียิปต์ต่ำเหมือนเป็นสองประเทศ คล้ายการปกครองของไทยสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น ที่มีอาณาจักรเหนือและอาณาจักรใต้ บางครั้งอาณาจักรเหนือมีอำนาจมากกว่า บางครั้งอาณาจักรใต้มีอำนาจมากกว่า ของอียิปต์ก็เช่นเดียวกันและการปกครองแบบนี้

ยังดำเนินต่อมาในสมัยหลังด้วย

พระเจ้า เมเนส และกษัตริย์องค์ต่อมาในราชวงศ์ที่ 1 และที่ 2 ครองราชย์อยู่ที่อียิปต์สูงที่เมือง ธินิส มีหลักฐานให้เราทราบตรงที่มีการพบร่องรอยของหลุมศพกษัตริย์ที่เรียกว่า มาสตาบา ที่ซัคคารา ที่สร้างด้วยอิฐดิบ มีการพบแผ่นหินปูนสลักชื่อกษัตริย์ที่เมือง อปีโดส ปัจจุบันดูได้ที่พิพิธภัณฑสถานลูฟเวรอ ประเทศฝรั่งเศส และแผ่นหิน เนเมอร์ ที่มีภาพสลักรูปกษัตริย์อียิปต์ปราบศัตรูและมีเทพเจ้าไฮรุส ประทับอยู่ข้างๆ เรื่องราวสมัยธินิส นอกเหนือจากนี้เราทราบน้อยมาก

แผ่นหินสมัย ธินิส จากเมือง อปีโดส เทพเจ้าคือเทพเจ้าไฮรุส แทนกษัตริย์ ูเป็นสัญลักษณ์ของอียิปต์ต่ำ เสาหินคือพระราชวัง (พิพิธภัณฑสถาน Louvre ประเทศฝรั่งเศส)

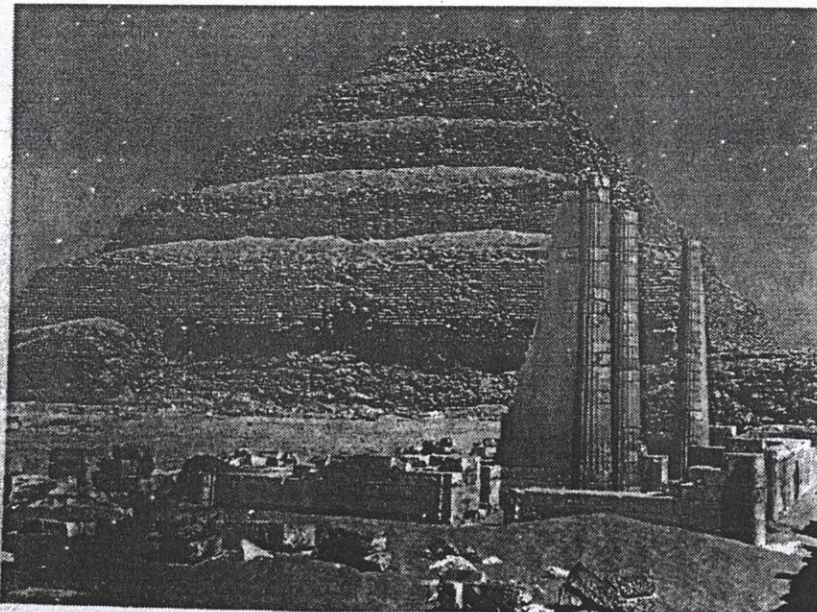

ภาพบนแผ่นหิน เนเมอร์ เป็นชื่อเจ้าของ (พิพิธภัณฑสถานอียิปต์ กรุงไคโร)

สมัยจักรวรรดิเก่า

ต้นราชวงศ์ที่ 3 นับตั้งแต่พระเจ้า โจเซอร์ ผู้เป็นเจ้าของปิรามิดแบบขั้นที่ ชัคคารา ย้ายเมืองหลวงมาทางเหนือ แถวเมืองไคโรปัจจุบัน สมัยจักรวรรดิเก่านี้อำนาจของกษัตริย์มีมาก ดูได้จากจำนวนที่กษัตริย์สร้างปิรามิด มีมากมายจนเราเรียกสมัยนี้ว่า สมัยปิรามิด กษัตริย์ 3 องค์ในราชวงศ์ที่ 4 คือ เคออปส์ เคเฟรน และ ไมเชรินุส (เป็นชื่อที่กรีกเรียก ส่วนชื่ออียิปต์ไม่มีหลักฐานว่าชื่อใด) มีชื่อเสียงในการสร้างปิรามิดสามหลังที่เมืองกิเซ่ นอกจากนั้นมีการสร้างวัด การขุดเหมืองแร่ที่คาบสมุทร ซินาย ซึ่งคนสมัย อีนิส ทำกันมาก่อนแล้ว การก่อสร้างทั้งหลายใช้พระราชทรัพย์ของกษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ บางองค์ได้รับตำแหน่งหัวหน้างาน เช่นเดียวกับของไทยเราในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จักรวรรดิเก่าเจริญสูงสุดในสมัยของราชวงศ์ที่ 5 จากการค้นคว้าของ Deutsche Orient-Gesellschaft พบว่า กษัตริย์ราชวงศ์นี้ศรัทธาในเทพเจ้าเรมาก ถึงกับโปรดให้พระโอรสทุกองค์สร้างวัด ถวายเทพเจ้าเรอย่างสวยงาม ตกแต่งด้วยภาพปูนดำระบายสีตามผนังกำแพง ในภาพเป็นเรื่องราวของ กษัตริย์ที่ได้รับชัยชนะต่อพวกลิเบีย และมีภาพหมู่เรืออียิปต์อันสวยงามกำลังขนส่งสินค้ากับประเทศเลบานอน ทำให้เราทราบถึงเรื่องราวของสมัยนี้มากขึ้น ประกอบกับมีการพบรูปปั้นของสคริป (นาย อาลักษณ์) ของหัวหน้าหมู่บ้าน และพระเจ้าเคเฟรนกับเหยี่ยว ทำให้เป็นหลักฐานสนับสนุนได้ดี ขอให้สังเกตตรงนี้ว่าธรรมเนียมการสร้างวัดถวายต่อสิ่งที่เราเคารพบูชาหรือศรัทธาก็นิยมทำกันมากในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

ปิรามิดแบบขั้นบันได ที่เมืองชัคคารา
(Chantal Orgogozo L'Art Egyptien. Paris : Flammarion)

จักรวรรดิเริ่มเสื่อมตอนกลางราชวงศ์ที่ 5 สาเหตุเนื่องมาจากเชื้อพระวงศ์สมัยต่อมาซึ่งรับราชการให้กษัตริย์เริ่มมีอิสรภาพและอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะผู้ครองเมืองหรือโนโมสที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง เริ่มสร้างอำนาจและบารมีของตน มีการสร้างหลุมศพของตนเองดังกษัตริย์แห่งเมืองหลวง แทนที่จะขุดหลุมฝังไว้ใกล้พีรามิดดังเช่นประเพณีที่ทำมาแต่โบราณ สมัยราชวงศ์ที่ 6 กษัตริย์สูญเสียอำนาจมากขึ้นทุกทีความไม่สงบในประเทศจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ประมาณปลายราชวงศ์นี้เกิดราชวงศ์ใหม่ขึ้นที่เมือง อีบัส ในอียิปต์สูง คือราชวงศ์ที่ 11

จักรวรรดิกกลาง

เจ้านายราชวงศ์ที่ 11 มักใช้ชื่อว่า เอนเทพ และ เมนทูฮอทพ คนอียิปต์ถือว่า ราชวงศ์นี้เปิดยุคใหม่ที่ดีให้แก่อียิปต์

กษัตริย์องค์แรก ๆ ยังไม่สามารถทำสถานการณ์ภายในประเทศให้เรียบร้อยลงได้ ต้นราชวงศ์ที่ 12 ประเทศอียิปต์เริ่มมีการจัดระเบียบใหม่จนสำเร็จ กษัตริย์ราชวงศ์นี้ที่มักมีชื่อว่า อเมนเมเฮท และ เซโซสทริส เป็นนักสร้าง ทรงสร้างพีรามิดและวัดขนาดใหญ่ถวายแด่เทพเจ้า ดังปรากฏร่องรอยไว้ให้เราดูที่เมือง อีบัสและ อธิธ กษัตริย์ของจักรวรรดิกกลางทรงประทับอยู่ทางใต้ของเมือง เมมฟิส หรือที่ฟยุม ซึ่งพระเจ้า อเมนเมเฮทที่ 3 ทรงสร้างพีรามิด หน้าพีรามิดเป็นวัดสำหรับทำพิธีศพ พร้อมทั้งมีทางเขาวงกต หรือ labyrinth ที่เป็นที่ยนิมของคนกรีกด้วย ปัจจุบันได้ถูกทำลายไปแล้ว

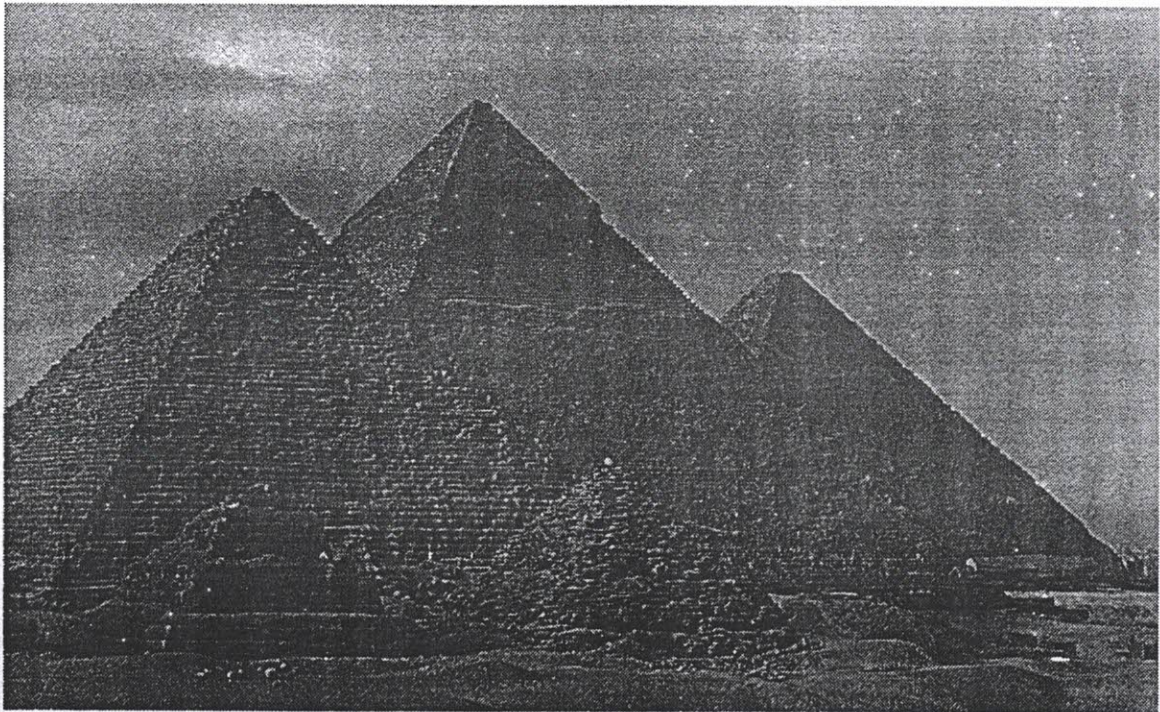
ความมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์ภายในประเทศ ทำให้อียิปต์เป็นประเทศที่มีอำนาจมากท่ามกลางประเทศเพื่อนบ้าน อียิปต์ยกกองทัพไปรบนูเบียหลายครั้ง เพราะนูเบียมีเหมืองแร่ทองคำประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ถ้าอียิปต์ตีได้นูเบีย จะเป็นการสะดวกต่ออียิปต์ที่จะเข้าไปในซูดานได้ง่ายขึ้น ดังนั้นกษัตริย์ราชวงศ์ที่ 12 จึงทรงอุตสาหะที่จะตีนูเบียให้ได้ จนกระทั่งถึงรัชกาลพระเจ้า เซโซสทริสที่ 3 ทรงสามารถชนะนูเบียได้และทรงสร้างกำแพงกันเขตแดนกับนูเบีย คนอียิปต์ยกย่องว่ากษัตริย์พระองค์นี้เป็นผู้ที่ได้รับชัยชนะต่อนูเบียอย่างแท้จริง 500 ปีภายหลัง พระเจ้า ธิโมซิซที่ 3 ทรงดำเนินรอยตามและทรงสร้างวัดอุทิศถวายแด่พระเจ้า เซโซสทริสที่ 3 ด้วย อย่างไรก็ตาม กษัตริย์สมัยจักรวรรดิกกลางไม่ใช่อำนาจเด็ดขาดของพระองค์เหมือนกษัตริย์ในสมัยจักรวรรดิเก่า แต่ทรงปกครองแบบศักดินา เจ้าเมืองชั้นมีบทบาทใกล้เคียงกับกษัตริย์

สมัยจักรวรรดิกกลางถือเป็นสมัยคลาสสิกของอียิปต์ งานวรรณกรรมสมัยนี้ถูกนำมาใช้เรียนในโรงเรียนสมัยจักรวรรดิใหม่ พระราชกรณียกิจของกษัตริย์ที่ทรงพระนาม เซโซสทริส ถือเป็นแบบอย่างในประเพณีที่เกี่ยวกับพระราชพิธี และเป็นดังนี้จนถึงสมัยกรีกและโรมันเข้าครองอียิปต์

กษัตริย์สมัยจักรวรรดิกกลาง ไม่ได้ทิ้งมรดกทางสถาปัตยกรรมไว้ให้เราศึกษามากนัก

บ้านเมืองเริ่มไม่สงบเมื่อมีการแย่งชิงราชสมบัติกัน เมื่อคนภายในประเทศขาดความสามัคคี ทำให้ศัตรูภายนอกถือโอกาสเข้าโจมตี นั่นคือ พวกฮิกโซส (ชื่อที่กรีกเรียก) จากเอเชีย เริ่มเข้ามายึดดินแดนทางตะวันออกของเดลต้าและตั้งมั่นอยู่ที่เมืองอวาริสบังคับให้อียิปต์สูงส่งช่วยให้ พวกฮิกโซสครองอียิปต์อยู่ถึงหนึ่งศตวรรษ ขณะที่ครองอยู่นี้ได้เกิดมีการถ่ายทอดอารยธรรมให้แก่กัน ฮิกโซสรับอารยธรรมอียิปต์อย่างเต็มที่ ส่วนอียิปต์ก็เริ่มมีอารยธรรมต่างชาติคือเอเชียเข้ามาในประเทศด้วย

การปรับปรุงประเทศของจักรวรรดิมัชฌิมเริ่มที่เมืองธีบส์ เมืองนี้กลายเป็นเมืองหลวงของประเทศ เจ้าเมืองธีบส์ ชื่อ อโมซิซ เป็นผู้ขับไล่ฮิกโซสออกจากเดลต้าไปทางตะวันออกจนถึงแดนปาเลสไตน์ทางใต้ การเริ่มเข้าไปในเอเชียของอียิปต์ครั้งนี้มีผลต่ออียิปต์มาก เพราะถือเป็นก้าวแรกของนโยบายต่างประเทศที่สืบต่อมาในสมัยหลัง จักรวรรดิใหม่เริ่มที่พระเจ้าอโมซิซ อันเป็นการเข้าสู่ยุคแห่งการขยายอำนาจของอียิปต์ ต่อไปนี้ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์มิได้อยู่ที่การสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดมหึมาเท่านั้น แต่อยู่ที่การขยายอำนาจไปนอกประเทศจนถึงแม่น้ำยูเฟรติส (อิรัก) และชูดาน ผลพลอยได้คือ อียิปต์ได้รู้จักคนต่างชาติที่เคยเป็นพวก ป่าเถื่อน ดิฉันและทราบว่ามีประเทศในเอเชียที่มีอารยธรรมเท่าเทียมกับของตนเอง คนอียิปต์เริ่มนิยมอารยธรรมต่างชาติ

ปิรามิดแบบลาดธรรมดา (Photo: Sunanta Fabre)

จักรวรรดิใหม่

เริ่มสมัยราชวงศ์ที่ 18 พระเจ้าอโมซิส ทรงยกทัพไปตีนูเบียหลายครั้งจนได้รับชัยชนะ พระเจ้าอโมซิสที่ 1 ซึ่งเป็นราชันดดาเป็นผู้ขยายอาณาเขตไปจนถึงจุดน้ำตกที่ 3 ของแม่น้ำไนล์ สมัยนี้เองที่นูเบียซึ่งเมื่อก่อนเป็นประเทศที่ล้าหลัง เริ่มรับอารยธรรมของอียิปต์ทีละน้อย แต่การปกครองยังแยกกันจากเมืองหลวง กษัตริย์อียิปต์ทรงแต่งตั้งพระโอรสองค์หนึ่งของพระองค์เป็นเจ้าครองนูเบีย รับตำแหน่ง พระโอรสแห่งนูเบีย และถือเป็นตำแหน่งสำคัญแห่งราชสำนักในจักรวรรดิใหม่ เช่นเดียวกับการปกครองของไทยที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งให้ราชโอรสเสด็จไปครองเมืองที่ห่างไกล

ก่อนหน้านั้น พระเจ้าอเมโนฟิสที่ 1 เคยเสด็จยกทัพไปตีประเทศในเอเชีย แต่พระโอรสของพระองค์คือ พระเจ้าอโมซิสที่ 1 นอกจากทรงได้รับชัยชนะเหนือนูเบียแล้ว ยังทรงยกทัพใหญ่ไปตีประเทศเพื่อนบ้านทางทิศเหนือจนได้รับชัยชนะต่อปาเลสไตน์ ซีเรีย แล้วเข้าไปถึงเมโสโปเตเมีย ทรงโปรดเกล้าให้สลักแผ่นหินเป็นที่ระลึกในการได้รับชัยชนะครั้งนี้ไว้ที่ทางตะวันออกของแม่น้ำยูเฟรติส แต่พระเจ้าอโมซิสที่ 2 และพระชนินุชรา คือพระนางฮัทเซพซุท ที่ครองราชย์ต่อมา ไม่ได้ดำเนินนโยบายตามพระราชบิดา ทำให้อิทธิพลของอียิปต์ในต่างประเทศหมดไป พระนางฮัทเซพซุท เป็นพระราชินีองค์เดียวที่ครองบัลลังค์อียิปต์นานที่สุด พระนางไม่โปรดการทำสงคราม ทรงส่งกองทัพไปรบครั้งเดียวที่ประเทศ พุนท์ในทะเลแดง ในทางตรงข้ามพระนางทรงสนพระทัยในการสร้างวัดสำหรับทำพิธีศพ ที่แดร์เอล บาฮารี ทางตะวันออกของเมืองธีบส์ มีวัดที่พระนางทรงโปรดให้สร้างขึ้นอย่างสวยงามมาก ปัจจุบันสถานที่นี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวต้องไปชม และที่วัดนี้เองที่ผู้ก่อการร้ายกลุ่ม กามาฆ เอล อิสลามียา ดักยิงนักท่องเที่ยวเสียชีวิตไป 58 คนเมื่อเดือนพฤศจิกายนค.ศ. 1997

เมื่อพระนาง ฮัทเซพซุท สิ้นพระชนม์ พระสวามีซึ่งเป็นพี่ชายต่างมารดาของพระนางด้วยเสด็จขึ้นครองราชย์พระนามว่าอโมซิสที่ 3 ทรงยกกองทัพไปตีซีเรียตลอดเวลาถึง 19 ปีและทรงทำให้อียิปต์กลับมาเป็นประเทศมหาอำนาจใหม่ แม้แต่ประเทศที่อยู่ห่างไกล เช่น บาบิโลเนีย อัสซีเรีย ไชปรีส ยังส่งของกำนัลมาถวาย เป็นครั้งแรกที่ในบันทึกของอียิปต์กล่าวถึงกษัตริย์ฮิตไทท์ ว่าพระเจ้าอโมซิส ที่ 3 ยึดเมืองหลวง กาเดซ ได้ ตอนยกทัพไปตีเป็นครั้งที่ 6 นอกนั้นทรงยกทัพไปตีนูเบีย ปลายสมัยของพระองค์ ประเทศอียิปต์มีอาณาเขตกว้างไกล จากซีเรียใต้และแม่น้ำยูเฟรติสตอนบนจนถึงจุดน้ำตกที่ 4 ของแม่น้ำไนล์เลยทีเดียว

พระเจ้าอโมซิสที่ 3 ทรงเป็นนักสร้างด้วยเช่นกัน ทรงกวาดต้อนเชลยศึกมาใช้แรงงานในการก่อสร้าง ชาวอียิปต์ต่างยกย่องพระองค์ว่าเป็นวีรบุรุษของจักรวรรดิใหม่ มีการขูดนมมีของพระองค์ด้วย ทำให้เราทราบว่าทรงมีพระวรกายไม่สูงใหญ่เท่ากษัตริย์พระองค์อื่น

ผู้ครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าอโมซิสที่ 3 คือพระราชโอรสชื่อพระเจ้าอเมโนฟิสที่ 2 และพระราชันดดา อโมซิสที่ 4 ทั้งสองพระองค์ทรงครองราชย์ไม่นาน ราชโอรสของพระเจ้าอโมซิสที่ 4

ทรงสืบราชสมบัติต่อพระนามว่าอเมโนฟิสที่ 3 ทรงมีอำนาจมากและครองอียิปต์นานถึง 36 ปี ในรัชกาลของพระองค์อียิปต์เจริญมากในทุกด้านโดยเฉพาะด้านศิลปกรรมมีความงดงามมาก ด้านอุตสาหกรรม ประชากรอยู่เย็นเป็นสุข ประเทศอุดมสมบูรณ์ อียิปต์สร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศเพื่อนบ้าน มีการส่งราชทูตไปยังเมืองต่างๆของซีเรียที่เมื่อก่อนเคยส่งส่วยให้ ไปบาบิโลเนีย อัสซีเรีย เกาะไซปรัส ราชอาณาจักรมิตานี ริมแม่น้ำยูเฟรติสทางตอนบน ราชอาณาจักรของพวกฮิตไทต์ในเอเชียไมเนอร์ นอกจากนี้ กษัตริย์อียิปต์ยังทรงยอมรับกษัตริย์ของชนชาติอื่นว่าเท่าเทียมกับพระองค์ แต่ความที่พระเจ้าอเมโนฟิสที่ 3 ไม่สามารถปกครองดินแดนที่ห่างไกลได้อย่างซีเรียได้ ดินแดนเหล่านี้จึงมักก่อกบฏอยู่เนืองๆ ประกอบกับพระองค์ไม่ทรงโปรดทำสงคราม ทรงโปรดใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบกับพระราชินี ตียี ซีเรียจึงค่อยๆหลุดออกจากการครอบครองของอียิปต์ไปทีละน้อย พอดีกับที่พระเจ้าอเมโนฟิสที่ 3 สิ้นพระชนม์

พระราชโอรสทรงสืบราชสมบัติต่อมาเป็นพระเจ้าอเมโนฟิสที่ 4 กษัตริย์พระองค์นี้นั้น ทั้งๆที่ทรงเห็นว่าพวกเมืองต่างๆของซีเรียก่อกบฏต่ออียิปต์อย่างเปิดเผย แทนที่พระองค์จะทรงยกกองทัพไปปราบ กลับทรงโทษว่าเป็นความผิดของเทพเจ้าทั้งหลายที่คนอียิปต์นับถือ โดยเฉพาะเทพเจ้าเอมอน-เรแห่งเมืองธีบส์ ทำให้เกิดการปฏิวัติทางศาสนาภายในประเทศ เกิดความไม่สงบในบ้านเมือง พวกพระต่อต้านความคิดของพระองค์ พระเจ้าอเมโนฟิสที่ 4 ทรงให้คนหันมาบูชาดวงอาทิตย์ ไม่ใช่เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์หรือ เอมอน-เร อีกต่อไป ทรงเรียกดวงอาทิตย์ที่บูชาว่า เอตอน และให้ถือว่าเป็นเทพเจ้าองค์เดียวของอียิปต์ ทรงบังคับให้ทุกคนนับถือตามพระองค์ ขอให้สังเกตตรงนี้ว่า ความคิดเรื่องเทพเจ้าองค์เดียวหรือ monotheism มีมาตั้งแต่สมัยนี้แล้ว มีใช่เพิ่งมาเกิดเมื่อมีศาสนายิว

พระเจ้าอเมโนฟิสที่ 4 ทรงย้ายเมืองหลวงจากธีบส์ไปสร้างเมืองใหม่ ไกลออกไปทางเหนือ ทรงประทับอยู่ที่นั่นจนสิ้นพระชนม์ ที่นี้ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่เป็น เอกนาตอน แปลว่า เป็นที่ขึ้นชอบแก่เอตอน เมืองใหม่นี้อยู่แถวเมือง เฮล อามาร์นา ปัจจุบันผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์กำลังดำเนินการขุดที่นี้และพบหลุมศพหลายหลุมในภูเขา พร้อมมีร่องรอยของบ้านหลายหลัง

พระเจ้าตุตตอนคามอน ผู้เป็นเขยคนที่สองของพระเจ้าเอกนาตอน (อเมโนฟิสที่ 4) ผู้ครองราชย์ต่อจากพระองค์ ไม่มีราชโอรส มีแต่ราชธิดา 2 พระองค์ ทรงกลับมาคืนดีกับพวกพระและทรงกลับมาประทับที่เมือง ธีบส์ตามเดิม อียิปต์กลับมานับถือเทพเจ้า เอมอน-เร รัชกาลของพระองค์ไม่ยืนยาวเมื่อสิ้นพระชนม์ เป็นอันจบราชวงศ์ที่ 18 ของอียิปต์ แต่ อแลง ซิวี (Alain Zivie) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสได้ค้นพบรูปสลักที่หลุมศพที่ซัคคารา เป็นรูปหญิงคนหนึ่ง เข้าใจว่าเป็นแม่นมของพระเจ้าตุตตอนคามอน

“ขึ้นครองราชย์เมื่ออายุ 9 ขวบ และสวรรคต 10 ปีต่อมา.....รูปแม่นมชวมายา....พบบนผนังถ้ำของวัดที่อยู่ลึกลงไปใต้ดิน 20 เมตร อุ่มเจ้าชายของค็น้อยไว้บนตัก มือขวาของนางกางออกเพื่อปกป้องตามอักษรที่เขียนไว้บอกว่าเป็นพระแม่นมกำลังให้นมแก่พระโอรสของเทพเจ้า ในกรอบสี่เหลี่ยมเขียนชื่อ

ตุตอนคามอน อิกกรอบหนึ่งเป็นชื่อ เนบเคเปรู.....”¹

อย่างไรก็ตาม ข้อความข้างบนยังไม่เป็นการสรุปที่แน่นอน รัชกาลของพระเจ้า ตุตอนคามอน เป็นรัชกาลที่เราแทบไม่รู้อะไรเลย เรายังไม่ทราบว่าพระมารดาของพระองค์คือใคร แม้แต่ที่เกี่ยวกับพระองค์เองก็เป็นการสันนิษฐานว่าทรงเป็นราชบุตรเขยบ้าง เป็นราชโอรสบ้างของพระเจ้าเอคนาตอน

ราชวงศ์ต่อมาคือ ราชวงศ์ที่ 19 และ 20 ได้ฟื้นฟูความรุ่งโรจน์ให้แก่อียิปต์อีก โดยเฉพาะทางด้านต่างประเทศ แต่ก็ไม่สามารถทำให้อียิปต์เจริญถึงขั้นสูงสุดอย่างที่ผ่านมาได้ พระเจ้าฮาเรมเฮบ ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์ที่ 19 ทรงให้ความสำคัญต่อพระของ เอมอน-เร พระองค์เองทรงดำรง 2 ตำแหน่ง คือ กษัตริย์และนายพล ลักษณะการปกครองแบบนี้ตกทอดมาสู่ประเทศต่างๆในทวีปเอเชียจนปัจจุบัน รวมทั้งประเทศไทยด้วย พระองค์ทรงฟื้นฟูศาสนา ทรงรับสั่งให้ทำลายสิ่งก่อสร้างที่พระเจ้าเอคนาตอน สร้างขึ้นให้หมดสิ้น และทรงจัดการบริหารภายในประเทศเสียใหม่ กษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ทรงปกครองประเทศด้วยความยากลำบากเพราะพวกฮิตไทต์จากเอเชียไมเนอร์เข้ามารุกราน

พระเจ้าเซโรสที่ 1 ทรงเป็นกษัตริย์องค์ที่ 2 ของราชวงศ์ เริ่มครองราชย์ด้วยการทำสงครามกับพวกเบดวงซึ่งเป็นพวกเร่ร่อนในเอเชียตั้งแต่ปีแรก ที่แถวดินแดนระหว่างอียิปต์กับประเทศคานาน ทรงขับไล่พวกเบดวงเข้าไปในแดนปาเลสไตน์ทางตอนใต้ เกิดปะทะกับกองทัพของพระเจ้ามูร์ซิล กษัตริย์ฮิตไทต์ เข้าใจว่าทรงรบชนะเพราะมีบันทึกรไว้ มีการเซ็นสัญญากันระหว่างพระเจ้าเซโรสที่ 1 กับเจ้าชายมูตตาลู โอรสของพระเจ้ามูร์ซิล ว่าอียิปต์ได้ครองดินแดนปาเลสไตน์ ดินแดนทางใต้ของซีเรียไปจนถึงเมืองไทร์ (ในเลบานอนปัจจุบัน) นอกจากนี้พระเจ้าเซโรสที่ 1 ยังทำสงครามกับพวกลิเบียที่เข้ามารุกรานเดลด้าด้านตะวันตก กับหมู่เกาะและเมืองตามชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนที่คอยมารุกรานอียิปต์อยู่เสมอ ความที่ต้องทรงต่อสู้กับข้าศึกรอบด้านและทรงต้องดูแลความสงบภายในประเทศด้วย เมื่อพระราชโอรส คือ เจ้าชายรามเสส มีพระชนมายุ 15 พรรษา พระเจ้าเซโรสที่ 1 จึงทรงโปรดให้มาปกครองบ้านเมืองด้วยการแต่งตั้งให้เป็นกษัตริย์ร่วมรัชกาลกัน

“ ต่อหน้าข้าราชการชั้นสูงและผู้แทนจากชนหลายเผ่าและหลายชาติที่ลานวัดเมืองเมมฟิส ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงแนะนำพระราชโอรสที่เสด็จเคียงข้างพระองค์ ในฐานะกษัตริย์เช่นเดียวกับพระองค์ ”²

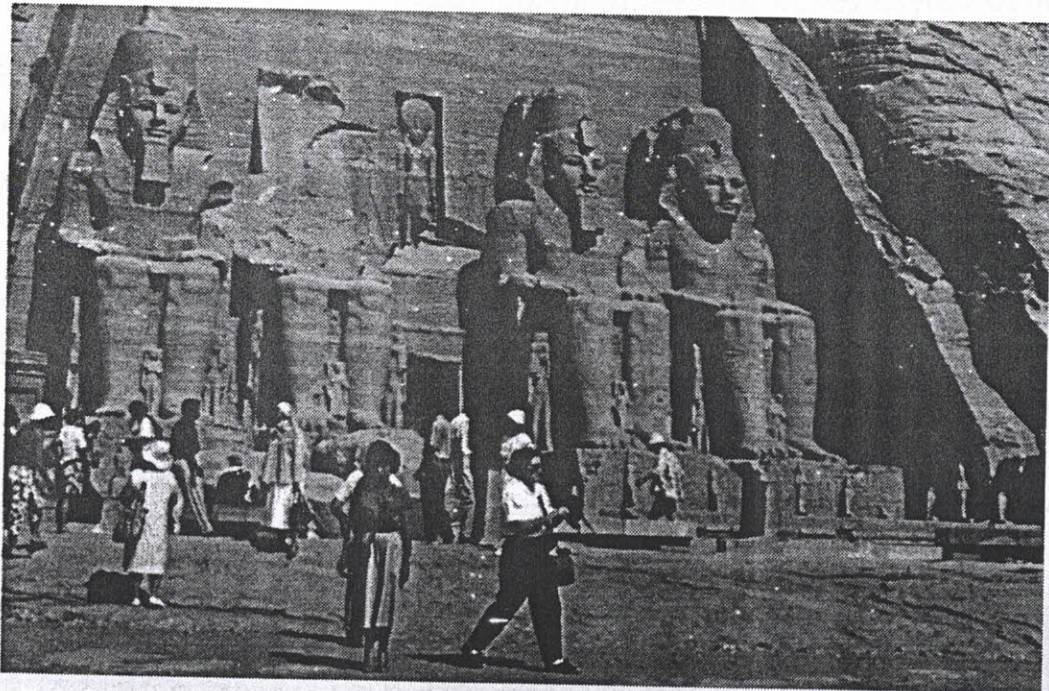
1. GIRON François, "La Nounou de Toutankhamon", Le Point, du 13 décembre 1997, p. 60

2. DESROCHES NOBLECOURT Christiane. Ramses II. La Véritable Histoire. Paris :Pygmalion

เจ้าชายรามเสส ทรงติดตามพระราชบิดาไปรบอยู่ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ดังมีภาพวาดเป็นหลักฐานให้เราเห็นที่เมือง คาร์นัค เป็นภาพพระเจ้าเซตีที่ 1 ทรงเหยียบศีรษะหัวหน้าชาวลิเบีย มีเจ้าชายรามเสสประทับอยู่ทางซ้าย อีกภาพหนึ่งเป็นภาพเจ้าชายรามเสส ขึ้นรถม้าขับไล่พวกเบดวง ภาพนี้ดูได้ที่วัดโบท์ เอล อุอาลีเป็นต้น

เมื่อเจ้าชายรามเสส ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดาเป็นพระเจ้ารามเสสที่ 2 ทรงทำสงครามปราบพวกฮิตไทท์เรื่อยมาเป็นเวลานาน ต่างผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ รู้สึกเบื่อหน่ายสงครามด้วยกันทั้งสองฝ่าย ดังนั้นเมื่อเข้าปีที่ 21 แห่งการครองราชสมบัติ พระเจ้ารามเสสที่ 2 จึงทรงทำสัญญาสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าคัทตุซิล กษัตริย์ของพวกฮิตไทท์ ในสัญญาบ่งว่า ในเอเชียอียิปต์เหลือแต่ดินแดนปาเลสไตน์ตอนใต้เท่านั้น นับแต่นี้ไปอาณาจักรฮิตไทท์กลายเป็นอาณาจักรที่มีอิทธิพลมาก สัมพันธไมตรีระหว่างสองประเทศเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น พระเจ้าคัทตุซิลทรงประทานพระราชธิดาให้เป็นมเหสีของพระเจ้ารามเสสที่ 2 ด้วย

เมื่อประเทศอยู่ในความสงบ อีก 46 ปีที่เหลือในการครองราชสมบัติของพระเจ้ารามเสสที่ 2 ทรงใช้ไปในทางสร้างวัด สร้างเมือง สร้างหลุมศพ ฯลฯ ไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดสร้างมากเท่าพระองค์มาก่อน ตั้งแต่เมืองธานีส ไปจนถึงนูเบียเต็มไปด้วยวัด วัดที่สำคัญอยู่ทางใต้ของอียิปต์สร้างในภูเขาหินที่เมือง อาบู ซิมเบล ถือเป็นงานก่อสร้างที่น่าทึ่งมาก นับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของอียิปต์มาตั้งแต่สมัยโรมันครองอียิปต์

สุสานที่เมือง อาบู ซิมเบล เจาะเข้าไปในภูเขา
(Photo: Sunanta Fabre)

เรื่องราวของพระเจ้ารามเสสที่ 2 ยังไม่จบง่าย ๆ นับตั้งแต่ปีค.ศ. 1817 เป็นต้นมาที่กงสุลอังกฤษประจำอียิปต์ คือ เฮนรี ซอลท์ (Henry Salt) พบหลุมศพของพระองค์ แต่สำรวจไปถึงทางเข้าส่วนแรกก็ต้องหยุดกลางคัน เพราะสภาพหลุมศพถูกทับถมด้วยโคลน คนต่อมาคือชองโปลียองในปีค.ศ. 1828 และต้องหยุดการสำรวจด้วยเหตุผลเดียวกัน ปีค.ศ. 1844 ผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์ของเยอรมันชื่อ คาร์ล เลพซิวส (Karl Lepsius) คิดหาวิธีด้วยการใช้ท่อขนาดใหญ่พองคนเข้าได้ เจาะเข้าไปถึงสุดหลุมศพ เขาวาดแผนผังไว้อย่างละเอียดเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์สมัยหลังได้ใช้เป็นประโยชน์ คือ ธิโอดอร์ เดวิส (Theodore Davis) ชาวอเมริกันที่เข้าไปศึกษาในปีค.ศ. 1913 และ ไฮเวิร์ด คาร์เตอร์ (Howard Carter) นักโบราณคดีปี 1922 แต่ ไฮเวิร์ด คาร์เตอร์ ไปพบหลุมศพอันน่าตื่นตาตื่นใจเพราะเต็มไปด้วยทองคำของพระเจ้าตุตันคามอน เสียก่อน ทำให้เขาต้องทิ้งการค้นคว้าเกี่ยวกับพระเจ้ารามเสสที่ 2 ไป ต่อจากนั้นนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับกษัตริย์พระองค์นี้ และเป็นผู้เชิญพระศพของพระองค์มาฝรั่งเศสเพื่อเปิดมัมมี่เพื่อการศึกษา คือ คริสติน เดรอชส์ นอบเลอกูร์ท (Christine Desroches Noblecourt) อีกคนหนึ่งคือผู้เชี่ยวชาญทางด้านอียิปต์แห่งสำนักวิจัยประเทศฝรั่งเศส คือ คริสต็อง เลอบลอง (Christian Leblanc) ซึ่งขณะนี้กำลังดำเนินการค้นคว้าที่หลุมศพของพระเจ้ารามเสส ที่ 2 เรื่องราวของพระเจ้ารามเสสที่ 2 ยังไม่จบง่าย ๆ

เมื่อพระเจ้ารามเสสที่ 2 เสด็จสวรรคต ทรงมีพระชนมายุกว่า 90 ปี ทรงครองราชสมบัตินานถึง 57 ปี จากนั้นประเทศอียิปต์เริ่มเสื่อมลง กษัตริย์องค์ต่อมาคือ พระเจ้าเมเนเพทาห์ พระราชโอรสองค์ที่ 14 ตลอดรัชกาลของพระองค์ ทรงรบกับศัตรูภายนอกที่เข้ามารุกราน คือพวกลิเบียและพวกที่มาจากฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนจนได้รับชัยชนะ

พระเจ้า เซโธส ที่ 2 พระราชโอรสเสวยราชสมบัติต่อมา ทรงประสบปัญหาภายในประเทศ เพราะมีผู้คอยชิงราชสมบัติ กล่าวคือ เจ้าเมืองจากซีเรียเข้ามาข่มขู่ผู้คนในอียิปต์ คุมรายได้ของวัด พวกพระหันมาสนับสนุนเจ้าชาย เซธนาท พระโอรสให้เป็นผู้นำประเทศ พระองค์ทรงปราบศัตรูได้สำเร็จ และทรงจัดระเบียบให้บ้านเมืองเป็นปกติสุขได้

พระโอรสของพระเจ้า เซธนาท คือ พระเจ้ารามเสสที่ 3 ผู้เป็นกษัตริย์พระองค์แรกของราชวงศ์ที่ 20 ตลอดเวลา 33 ปีที่ทรงครองราชย์ ทรงมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างประเทศตามแบบอย่างของพระเจ้า รามเสสที่ 2 ทรงสร้างวัดมากมายและรับสั่งให้ฟื้นฟูพิธีกรรมทางศาสนาตามแบบที่ทำกันมาแต่โบราณ ทรงให้ชุดเหมืองแร่ที่คาบสมุทรซีเรียและฟื้นฟูเส้นทางเดินเรือไปประเทศพุนท์(เอธิโอเปีย) บางครั้งทรงยกทัพเรือไปตีพุนท์ พวกลิเบียยกทัพเข้ามายึดดินแดนเดลด้าตะวันตกเรื่อยมาจนถึง เมมฟิส แต่พระเจ้า รามเสสที่ 3 ทรงปราบได้ นอกจากศัตรูจากสองประเทศนี้แล้ว ยังมีศัตรูที่สำคัญมากอีกพวกหนึ่งคือ พวก ชาวทะเล หรือพวกฟิลิสติน ที่อาศัยอยู่ที่ฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก พวกนี้มีนิสัยเป็นโจร คุร้าย เคยเข้ามาตีอียิปต์ครั้งหนึ่งแล้ว ร่วมกับชนเผ่าอื่นของเอเชีย ภายหลังชนเหล่านี้ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ในซีเรียตอนเหนือ ทำให้จักรวรรดิฮิตไทต์ต้องสลายไป ส่วนดินแดนที่เป็นของอียิปต์ในปาเลสไตน์นั้น

พระเจ้า รามเสสที่ 3 ทรงปราบผู้ที่เข้ามารุกรานจนราบคาบ

กษัตริย์ 9 พระองค์ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้ารามเสสที่ 3 ทรงพระนามเดียวกับพระองค์ทั้งหมด นักประวัติศาสตร์บางคนใช้คำว่า “Ramsesides” เราไม่ค่อยรู้อะไรเกี่ยวกับสมัยนี้มากนัก นอกจากทราบว่าอำนาจอยู่ในมือของพวกเขาและทหารจ้างชาวต่างชาติ พระอียิปต์องค์หนึ่งก่อการกบฏขึ้นครองราชย์ประกาศตนเป็นกษัตริย์ ตั้งราชวงศ์ที่ 21 ราชวงศ์นี้แท้จริงมีอิทธิพลอยู่แต่ทางใต้ของประเทศ ส่วนทางเหนือยังคงรักษาอิสรภาพไว้ได้ ภายใต้การปกครองของราชตระกูลจากเมือง ธานิส

ประมาณ 945 ปีก่อนคริสตกาล พวกลิเบียเข้ามาครองอียิปต์ ประเทศอียิปต์กลายเป็นจังหวัดหนึ่งของลิเบีย ผู้ครองเมืองต่างๆของอียิปต์เป็นชาวลิเบีย แม้แต่พระระดับหัวหน้าที่เมือง อิบส์ เมมฟิส ก็เป็นชาวลิเบีย กษัตริย์ลิเบียสมัยนี้คือ พระเจ้าโซสเซนก์ ยกทัพบุกไปถึงอิสราเอล เข้าปล้นเมืองได้ แต่ไม่สามารถครองดินแดนปาเลสไตน์แทนอียิปต์ ราชวงศ์ของลิเบียครองอียิปต์กว่าสองศตวรรษ ราชวงศ์อียิปต์หนีไปอยู่นูเบีย ซึ่งตั้งแต่มีการแบ่งแยกนูเบียออกจากอียิปต์ นูเบียกลายเป็นประเทศอิสระที่มีอารยธรรมอียิปต์ กลุ่มพระเอมอน มีอำนาจสูงสุด มากกว่ากษัตริย์เสียอีก

ปี 728 ก่อนค.ศ. พระเจ้าชาบาบา เสด็จออกจากเมืองหลวง นาปาตา ของนูเบียเพื่อไปปลดปล่อยอียิปต์ให้ได้รับอิสรภาพจนสำเร็จ ทรงตั้งราชวงศ์ที่ 25 เป็นราชวงศ์นูเบียที่ครองอียิปต์ (712-663) จากนั้นเสด็จไปซีเรีย แต่ต้องปะทะกับกองทัพอัสซีเรียเสียก่อน สงครามระหว่างอียิปต์กับอัสซีเรียจึงเกิดขึ้นต่างผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ ในที่สุดกองทัพอัสซีเรียสามารถเข้ามาในอียิปต์ได้ ด้วยการนำทัพของพระเจ้าอซายัดดอน ยึดอียิปต์ได้จนถึงเมืองอิบส์ เจ้าครองเมืองต่างๆของอียิปต์ต้องขึ้นต่อกษัตริย์อัสซีเรีย แต่ไม่นานนัก เจ้าลิเบียผู้ครองเมือง ชาอิต ชื่อ พชามเมติค นำกองทัพทหารจ้างชาวกรีกและ ชาวคาเรียน มาขับไล่พวกอัสซีเรียออกไปจากอียิปต์ ทรงตั้งราชวงศ์ที่ 26 ครองอียิปต์

สมัยสุดท้าย หรือ The Last Period

เป็นสมัยที่อียิปต์กลับมารุ่งเรืองอีก ชื่อของกษัตริย์ราชวงศ์นี้ เช่น พระเจ้าพชามเมติค เนโค และอมาซิส มีอยู่ในหนังสือที่เฮโรโดทเขียนไว้ กษัตริย์ราชวงศ์นี้ทรงให้การต้อนรับชาวกรีกที่อพยพมาอยู่อียิปต์ ขณะเดียวกัน ทรงนิยมการปกครองแบบอียิปต์โบราณ โดยเฉพาะแบบจักรวรรดิเก่า จะเห็นได้ที่พระองค์นำชื่อตำแหน่งในพระราชวังมาใช้ เช่นเดียวกับนำภาษาและการเขียนด้วยเช่นกัน งานศิลปะถูกฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในแบบที่สว่างงาม อ่อนช้อย แต่ไม่มีร่องรอยของศิลปะแบบเก่าคนอียิปต์ใฝ่หาความยิ่งใหญ่ในอดีตให้กลับคืนมา แต่จักรวรรดินี้ครองอียิปต์ไม่ถึงหนึ่งศตวรรษก็ถูกพระเจ้า คอมบิส กษัตริย์เปอร์เซียเข้ามาโจมตีเมื่อ 525 ปีก่อนค.ศ. อียิปต์กลายเป็นจังหวัดหนึ่งของเปอร์เซีย มีการก่อการจลาจลต่อต้านเปอร์เซียหลายครั้ง

แต่ไม่สำเร็จ มีแต่ทำให้ประเทศล่มจมลงทุกที อียิปต์ถอยไปอยู่เมืองอเล็กซานเดรีย ซึ่งเป็นของราชวงศ์ปโตเลมีของกรีกเฮเลนิสติก เจ้าองค์สุดท้ายของราชวงศ์นี้ที่ครองอียิปต์ก็คือพระนางคลีโอพัตรา ที่เรารู้จักเรื่องราวของพระนางดีนั่นเอง สุดท้ายโรมันเข้ามาครองอียิปต์ต่อจากกรีกเมื่อ 30 ปีก่อนค.ศ. ตลอดเวลาที่ต่างชาติเข้ามาครองอียิปต์ ก็เป็นเฉพาะเรื่องการปกครอง ในทางศาสนาแล้วพระอียิปต์ยังคงทำหน้าที่เหมือนเดิม พระอียิปต์ถือว่าเจ้าเมืองที่เป็นคนต่างชาติและมาครองอียิปต์ทุกองค์เป็นฟาห์โรหมด

จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น เราเห็นว่าสมัยที่น่าสนใจที่ควรศึกษาและที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของอียิปต์อย่างมาก คือ สมัยจักรวรรดิเก่า จักรวรรดากลาง และจักรวรรดิใหม่ เรื่องราวของอียิปต์โบราณได้กล่าวไว้ในบทความนำ ส่วนอียิปต์สมัยหลังที่ถูกครองโดยพวกลิเบีย นูเบีย อัสซีเรีย เปอร์เซีย กรีก และโรมัน มีการเปลี่ยนแปลงไปมากเกินกว่าที่เราจะศึกษาได้อย่างดีในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ ประกอบกับเป็นอารยธรรมอียิปต์ที่ผสมผสานกับของต่างชาติ จึงไม่กล่าวถึงในที่นี้

บทที่ 3

สถาบันกษัตริย์และระบบการปกครอง

สถาบันกษัตริย์

อียิปต์โบราณมีสถาบันกษัตริย์ที่เป็นลักษณะของเอเชียโดยแท้ คือ กษัตริย์เป็น เจ้าแผ่นดิน และเป็น เจ้าชีวิต ทุกหน่วยงานทำงานเพื่อพระเจ้าแผ่นดิน ภาษีที่ราษฎรจ่ายเข้าท้องพระคลังข้างที่หมดเข้าราชการออกรบเพื่อเชิดชูพระเกียรติของพระเจ้าแผ่นดิน และสร้างวัดหรืออนุสาวรีย์ถวายเป็นที่ระลึกแก่พระเจ้าแผ่นดิน ในทางกลับกัน พระองค์มีสิทธิ์พระราชทานที่ดิน ของมีค่า ยศตำแหน่งให้เป็นรางวัลแก่ผู้ใดก็ได้ พลเมืองที่อยู่ในประเทศถือเป็นพลเมืองของพระองค์ และพระองค์มีสิทธิ์ในชีวิตเขา เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กล่าวมาถึงตรงนี้ผู้อ่านคงเข้าใจว่า พระเจ้าแผ่นดินอียิปต์เปรียบเสมือนเทพเจ้าและสามารถทำทุกอย่างตามพระทัยชอบได้ ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะใกล้ ๆ พระเจ้าแผ่นดินมี คนกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินมาแต่สมัยพระราชบิดา เป็นที่เคารพยำเกรงของเหล่า ศคริป (ผู้ทำหน้าที่จดบันทึก ถือเป็นผู้ใกล้ชิดกษัตริย์) และข้าราชการทั่วไป และยังมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่และ ทหารต่าง ๆ ย่อมอ่อนน้อมด้วย ส่วนกลุ่มที่ทำหน้าที่ทางศาสนาก็มีอำนาจและอิทธิพลต่อคนอียิปต์ชั้น ธรรมดาทั่วไปมาก ทางเมืองต่าง ๆ มีชนชั้นขุนนางเชื้อพระวงศ์คุมอำนาจอยู่ พลเมืองของแต่ละเมืองจะ เคารพนับถือและเชื่อฟังเจ้าเมืองของตนมากกว่ากษัตริย์ที่อยู่ที่เมืองหลวงอันห่างไกล เพื่อมิให้เจ้าเมือง ทั้งหลายคิดทรยศ ก่อการกบฏ พระเจ้าแผ่นดินต้องรักษาสัมพันธไมตรีอันดีต่อเจ้าเหล่านี้ ต้องคอยระวัง พวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และเหล่านายทหาร อีกทั้งต้องระวังมิให้ข้าราชการใกล้ชิดสนิทสนมกับเจ้าเมือง

มากนัก กษัตริย์องค์ใดทำได้เช่นนี้หมายความว่ารัชกาลของพระองค์จะมั่นคงและยืนยาว แต่ถ้าทำไม่ได้ผู้ที่คอยจ้องชิงราชบัลลังก์ คือ คนในราชวงศ์เองนั้นจะฉวยโอกาสยึดอำนาจเสียเลย การแย่งชิงอำนาจจากคนในครอบครัวมิใช่ของใหม่และมีใช้มาแต่ในประวัติศาสตร์ของประเทศเรา มีมาตั้งแต่อียิปต์โบราณแล้ว แต่ละราชวงศ์จะมีพี่หรือน้องชาย หรือไม่กี่ลุงหรืออา ที่คิดว่าราชบัลลังก์ควรเป็นของตน บางทีพระราชินีของฟาโรห์องค์ก่อนคิดว่า โอรสของนางน่าจะมีสิทธิ์ในราชบัลลังก์มากกว่า ข้าราชการทราบเรื่องการขัดแย้งดีก็แค่แบ่งพวกกัน ถ้าฟาโรห์เข้มแข็ง การแบ่งพรรคพวกจะไม่ออกมาให้เห็นเด่นชัด เมื่อไรที่ฟาโรห์อ่อนแอ อาจเกิดศึกในราชวงศ์ขึ้นได้ โดยปกติเพื่อป้องกันเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้น เมื่อฟาโรห์ขึ้นครองราชย์ จะเริ่มด้วยการกำจัดศัตรูด้วยการฆ่าทิ้งเสีย แต่ถ้าโหดร้ายเกินไป ฟาโรห์องค์นั้นอาจถูกลอบปลงพระชนม์ได้

การดำเนินชีวิตของผู้คน ถ้าระยะไหนไม่มีสงคราม ชาวนาทำนาเป็นปกติ สตรีเขียนหนังสืออยู่ในห้อง สมัยใดที่มีฟาโรห์มีความสามารถในการปกครอง ประเทศจะมั่งคั่งร่ำรวย ไม่มีศึกสงคราม ผู้คนอยู่เย็นเป็นสุข สมัยใดที่ฟาโรห์ไม่มีความสามารถ ประเทศจะยากจน มีการเก็บภาษีสูง ทหารใช้อำนาจในทางที่ผิด ข้าราชการกินสินบน คลองและเขื่อนไม่มีการทะนุบำรุง ตกอยู่ในสภาพปรักหักพัง เมื่อสภาพของบ้านเมืองเป็นเช่นนี้ ทำให้ชนชั้นขุนนางมีอำนาจมากขึ้นและทำการกบฏ

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์หรือฟาโรห์และเทพเจ้า

อียิปต์มีระบบกษัตริย์มาแต่ดึกดำบรรพ์ กษัตริย์สมัยเริ่มแรกไม่ต่างจากหัวหน้าเผ่า หรือคนธรรมดามากนัก คือยังคงนุ่งห่มผ้าเตี่ยวผืนเดียวสำหรับคลุมอวัยวะเพศ มีชายห้อยด้านหนึ่งจากเข็มขัดลงมา สมัยต่อมา เมื่อหัวหน้าเผ่าหนึ่ง ค่อนข้างป่าเถื่อนขึ้นมาเป็นกษัตริย์ มีอำนาจเทียบเท่าพระเจ้า ความสัมพันธ์ระหว่างอียิปต์กับพระเจ้าจึงเกิดขึ้น สมัยที่อียิปต์แบ่งเป็นสองส่วน คือ อียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำ ต่างมีอำนาจเท่าเทียมกัน ภายหลังแม้จะมีการรวมกันได้ แต่ต่างรักษาความเป็นอิสระในหลายๆด้านของตนไว้ โดยมีฟาโรห์เป็นตัวเชื่อมของสองแดน ชื่อของฟาโรห์จะแปลว่า **เจ้าแห่งสองดินแดน หรือ กษัตริย์แห่งอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำ** เป็นสร้อยต่อท้ายพระนาม พระนามกษัตริย์อียิปต์ยาวมากพอกับพระนามของพระมหากษัตริย์ไทย ความหมายของพระนามเกี่ยวพันกับเทพเจ้าที่อียิปต์เคารพ เช่น **โอรสของเทพเจ้าเร** หมายความว่าฟาโรห์สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ถ้ามีคำว่า **ไฮรัส** หมายถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของเทพเจ้าแห่งแสงสว่าง (ในรูปของวัฏกระติง) ในสมัยจักรวรรดิใหม่มีเทพเจ้า เอตอน มาแทนที่เทพเจ้า เร ยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นเด่นชัด เช่น กษัตริย์ราชวงศ์ที่ 12 พระองค์หนึ่งชื่อ

ไฮรัส : ผู้รวมดินแดนของสองแผ่นดิน

เทพธิดาทั้งสอง : ผู้บันดาลให้มีความเจริญตลอดไป

โฮรุส ทอง : อันเป็นจิตวิญญาณแห่งเทพเจ้า

กษัตริย์แห่งอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำ : เทพเจ้าเราจะประทานแสงสว่างตลอดชีวิต

โอรสของเทพเจ้าเร : เทพเจ้า ซอบก ทรงปิตินดี¹

ชาวอียิปต์ถือว่า คำว่า โอรสของเทพเจ้าเรเป็นพระนามจริงของกษัตริย์ ตามที่เห็นสลักบนผนังที่ฝังศพจะใช้คำนี้แทนพระนามที่ยาวของพระองค์ ชื่อของพระเจ้า รามเสส ที่ 2 ถ้าแปลตรงตัวจะเป็นดังนี้

ดวงอาทิตย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งอียิปต์ ภูเขาทองและนาค อุ้งข้าวอุ้งน้ำแห่งอียิปต์ ผู้ได้รับเลือกจากเทพเจ้าเรในเรือแห่งดวงอาทิตย์ เทพเจ้าที่เหมาะสม โอรสของ เอมอน ภาพที่สมบูรณ์แบบของเร ดวงดาวแห่งท้องฟ้า ดวงอาทิตย์ของเจ้าทั้งหลาย ดวงอาทิตย์แห่งประเทศทั้งปวง วัฏกระทั้งที่ทรงพลัง ผู้ปกป้องอียิปต์ ผู้ปราบประเทศอื่นให้สยบ ผู้มีชัยชนะอันยิ่งใหญ่ เจ้านายแห่งสองแผ่นดิน.....²

เมื่อรัชทายาทที่จะมาสืบทอดราชสมบัติจะประสูติ ไม่ว่าโอรสหรือธิดาก็ตาม ตอนที่พระราชินีตั้งพระครรภ์ เทพเจ้า โธท จะเป็นผู้ประกาศชื่อของพระราชินีองค์นั้น (แสดงว่าฟาโรห์มีมเหสีหลายคน) พร้อมกล่าวคำสรรเสริญถวายว่าทรงเป็นผู้หญิงที่งามที่สุดในบรรดาหญิงทั้งหลาย เข้าใจว่าเป็นการให้ความรู้สึกที่ดีแก่หญิงมีครรภ์ที่คนในสมัยปัจจุบันนำมาปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อให้ทารกที่เติบโตอยู่ในครรภ์มารดา มีความสมบูรณ์ทางใจและกายนั่นเอง ตามภาพบนฝาผนังจะเห็นเทพเจ้า เอมอน แต่งตัวแบบฟาโรห์ประทับอยู่ใกล้พระราชินีและกล่าวสรรเสริญ เอมอนเป็นผู้กล่าวชื่อผู้ที่จะเป็นฟาโรห์ในอนาคต พร้อมรับรองว่าต่อไปในอนาคต ทารกพระองค์นี้จะเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของประเทศ จากนั้นรับสั่งให้ คนูม เทพเจ้าจาก เอลเฟองติน ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งการสร้างสรรค์ บันรูปร่างของทารกและ วิทยุญาณ ที่ติดตามที่อียิปต์เรียกว่า คว (จะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 6) ตอนคลอดมีเทพธิดา เฮเคท (ศิระะเป็นกบ) ทำพิธีพรทานชีวิตแก่รูปที่ปั้นด้วยดินเหนียว เทพเจ้า คนูม และ เทพธิดา เฮเคท เป็นผู้นำพระราชินีซึ่งครรภ์แก่ใกล้คลอด ไปยังสถานที่คลอด ประชากรส่งเสียงร้องแสดงความยินดีต่อการเกิดของกษัตริย์ผู้เป็นโอรสของเทพเจ้า ในรูปสลักบางรูปเราสามารถเห็นเทพเจ้า เอมอน กอดพระทารกไว้ในอ้อมพระกร ภาพเทพธิดา ฮาธอร์ ให้น้ำนมทารกด้วยการนำวัวศักดิ์สิทธิ์มาให้

การพูดถึงกษัตริย์ ไม่นิยมเรียกพระนาม เช่น รามเสส แต่จะเรียกว่า พระองค์ หรือ พระเจ้า สมัยจักรวรรดิใหม่นิยมใช้ โฮรุสในวัง หรือ โฮรุส เป็นคำแทนชื่อพระเจ้าแผ่นดิน ธรรมเนียมนี้มีใช้อยู่ในหมู่พวกเตอร์ก และชาวตะวันออกบางพวก ประเทศไทยก็มีธรรมเนียมนี้เช่นกัน

1. Adolf Erman, Hermann Ranke. *La civilisation égyptienne*. Paris Payot. 1994 , p. 74

2. Christiane Desroches Noblecourt. *Op. cit.*, p. 16

หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสมีร่องรอยของธรรมเนียมนี้หลงเหลืออยู่ตรงที่บางครั้งใช้คำว่า เอลิเซ่ ซึ่งเป็นชื่อที่พำนักของประธานาธิบดี เมื่อพูดถึงประธานาธิบดีของเขา เขามีเสียงการเรียกชื่อโดยตรงเหมือนกัน ส่วนพวกฮีบรูและอัสซีเรียใช้คำว่า ฟาห์โร เมื่อเขากล่าวถึงกษัตริย์อียิปต์ เป็นไปได้ไหมที่ว่าธรรมเนียมนี้เป็นธรรมเนียมของพวกที่มีเชื้อสายอารยัน เป็นจุดที่น่าจะค้นคว้าต่อไป

กษัตริย์อียิปต์บางพระองค์ยกพระองค์เองให้เทียบเท่าเทพเจ้า ดูได้จากการสร้างวัดตอนที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ของพระเจ้าอเมโนphisที่ 3 ในสมัยจักรวรรดิใหม่ ทรงสร้างวัดและบูชาพระรูปของพระองค์เองด้วย หมายความว่าทรงเทียบพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ แต่ทรงไปสร้างที่นุเบียก่อน แล้วจึงแพร่เข้ามาในแดนอียิปต์

สัญลักษณ์ของกษัตริย์

การฉลองพระองค์ของกษัตริย์ก็มีเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า โดยทั่วไปเราทราบฐานะและความสำคัญของคนได้จากการแต่งตัว กษัตริย์อียิปต์ก็เช่นเดียวกัน ดูจากรูปสลักตามสถานที่โบราณ เราจะเห็นรูปฟาห์โรในฉลองพระองค์แบบง่าย ๆ คือ เสื้อสั้น ไม่มีแขน ไหล่ซ้ายมีผ้าพาดยึดติดกับเข็มขัด ที่เข็มขัดเหน็บมีดพก ปลายเข็มขัดประดับด้วยหางสัตว์ นี่เป็นฉลองพระองค์ของฟาห์โรสมัยราชวงศ์ที่ 1 และที่ 2 ซึ่งเป็นฉลองพระองค์คล้ายนักรบอียิปต์ออกคำสั่งโตตามที่เราเห็นได้จากภาพนูนต่ำ หลังจากนั้นชุดฉลองพระองค์เปลี่ยนไปเป็นคล้ายโสร่งสั้น ทอดด้วยด้ายทองและจับจีบ

คนอียิปต์ตั้งแต่กษัตริย์ถึงประชาชนจะโกนศีรษะและเครา แต่ตามธรรมเนียมกษัตริย์อียิปต์ต้องไว้เคราตรงคางดังที่เราเห็นในภาพ กษัตริย์ใส่วิกผมทรงเฉพาะที่ทำโดยช่างพระเกศา คนธรรมดาทั่วไปใส่วิกผมปกติ แต่กษัตริย์ต้องมีผ้าคลุมผูกเป็นรูปแบบที่ต่างกัน บนพระเศียรมีสัญลักษณ์ของกษัตริย์ คือ รูปงู (หรือ uraeus) ติดอยู่บนมงกุฏ เป็นงูมีพิษขดอยู่ ศีรษะชูขึ้นราวกับชูศัตร์ ถ้าเป็นงานพระราชพิธีที่สำคัญ กษัตริย์ทรงสวมมงกุฏอีกอย่างหนึ่ง มีทรงสูง เรียกว่า มงกุฏขาว เป็นของอียิปต์สูง หรือ มงกุฏแดง เป็นพระมาลาทรงต่ำ ของอียิปต์ต่ำ บางรูปตามผนังเราจะเห็นว่าทรงทั้งสองแบบพร้อมกัน หมายความว่า ทรงเป็นกษัตริย์ของอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำรวมกัน เครื่องหมายแสดงอำนาจของกษัตริย์มี cross หมายถึง ผู้ครองประเทศ แซ่ หรือเคียว (khopesh, สมัยจักรวรรดิใหม่) บางครั้งกษัตริย์ฉลองพระองค์เหมือนเทพเจ้า คือ บนพระเศียรแทนที่จะเป็นมงกุฏ กลับเป็นเขาหรือขนนก พระหัตถ์ทรงธารพระกร ของเทพเจ้า

สิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นกษัตริย์อีกอย่างหนึ่ง คือ บัลลังก์ สมัยแรกเริ่มเป็นบัลลังก์แบบเก้าอี้ไม้ธรรมดาไม่มีพนักพิงหลัง หรือที่ท้าวแขน ด้านหน้าตกแต่งด้วยลายขนนกเล็กน้อย รอบเก้าอี้ด้านอื่นใช้ไม้ตกแต่งให้สูงขึ้นมา ไม่มีลาย จนกระทั่งถึงสมัยจักรวรรดิใหม่ จึงมีการใช้บัลลังก์ขา

สิ่งแบบมีหลังคา ไซเสาไม้เล็กๆค้ำทั้งสี่ด้านมีลวดลายหลากสีสวยงาม คล้ายบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ไทยที่เราเห็นในพระบรมมหาราชวัง ลายตกแต่งที่ฐานเป็นชื่อของศัตรูที่ปราบได้ รอบหลังคาเป็นลายงู uraeus เรียงซ้อนกันสองแถว ที่ตัวบัลลังก์เองมีที่ท้าวแขนตกแต่งด้วยลายสฟิงซ์กำลังฆ่าศัตรู แสดงถึงความเป็นที่นำเคารพยำเกรงของสถาบันพระมหากษัตริย์

การแต่งกายแบบต่างๆของคนอียิปต์

(Photo: Nicole Bergerot)

ราชพิธีตามประเพณีของกษัตริย์

เมื่อกษัตริย์เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ มีการทำพิธีที่วัดของเทพเจ้า มิน กษัตริย์พระองค์ใหม่เสด็จประทับบนเสลี่ยงที่แบกโดยพระโอรสในพระองค์เอง ตามด้วยขบวนเสด็จอันมีพระบรมวงศานุวงศ์และพระ หน้าขบวนมีทหารเป่าแตรนำ ท้ายขบวนก็มีทหารเป่าแตรปิดท้าย พระ 20 องค์ ัญญเชิญรูปปั้นเทพเจ้า มิน มาบนเสลี่ยง นำหน้าด้วยวักกะหิงส์ชาวที่เป็นของบูชา พระัญญเชิญเครื่องทรงชุดใหญ่มา จากนั้นพระจะเป็นผู้ปล่อยยาน 4 ตัวไปทั้ง 4 ทิศ เพื่อประกาศว่า ไชรัส โอรสของเทพธิดาอิซีส และเทพเจ้า โอซิริส เป็นผู้สวมมงกุฎขาวและแดง กษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงรับมงกุฎมาสวม ต่อจากนั้นทรงทำพิธีบูชารูปปั้นของบรรพบุรุษ ด้วยการตัดหญ้าที่พระนำมาถวายด้วยเคียวซูปทอง อันเป็นสัญลักษณ์ถึงการเก็บเกี่ยวที่อุดมสมบูรณ์ในสมัยของกษัตริย์พระองค์นี้ จากนั้นทรงเผารูปถวายเทพเจ้าพระสวตมนต์ขณะทำพิธี เมื่อเสร็จพิธีทรงเสด็จออกรับคำแสดงความยินดีและจงรักภักดีจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะเจ้าเมืองที่อยู่ห่างไกล ถ้าใครไม่สามารถมาร่วมพิธีได้ จำเป็นต้องมีหนังสือแสดงความยินดีมาถวายแทน ให้สังเกตว่าธรรมเนียมเช่นนี้ปฏิบัติกันในหมู่ประเทศในเอเชีย ประเทศไทยก็มีธรรมเนียมคล้ายกัน มีตัวอย่างให้เห็นเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 5

การเสด็จพระราชดำเนินของกษัตริย์อียิปต์และของเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง ดูตามภาพที่ เอล อามาร์นา เป็นภาพเสด็จประพาสของพระเจ้า เอคนาตอน คราวเสด็จพระราชดำเนินไปวัด ขบวนเสด็จใหญ่โตและน่าดูมาก ขบวนนำโดยทหารสองนายถือกระบองวิ่งเปิดทาง เพื่อให้รถม้าของกษัตริย์ผ่านได้สะดวก เหมือนกับรถนำทางในขบวนเสด็จของพระมหากษัตริย์ไทย ต่อมาเป็นรถม้าที่ประทับ ม้าใช้ม้าหนุ่มพันธุ์แท้ สองข้างรถมีทหารวิ่งตาม เป็นทหารชาวอียิปต์และทหารชาวเอเชียมีอาวุธครบ ข้าราชการชั้นสูงทรงรถม้าตามมาท้ายขบวนเช่นเดียวกับของบ้านเรา หลังรถม้าของกษัตริย์เป็นรถม้าของพระมเหสีและของพระราชธิดา เหล่าเจ้าหญิงจะทรงรถม้ามาเป็นคู่ องค์โตทรงบังเหียน องค์เล็กประทับข้างๆ ต่อมาเป็นรถม้าหกคันของนางข้าราชการบริวารในวัง ทั้งหมดมีสีสันสวยงามมาก

เมื่อกษัตริย์เสด็จสวรรคต ทั้งประเทศอียิปต์จะมีการร้องเพลงโศก และมีเสียงร้องไห้ของเหล่านางที่จัดให้มาร้องไห้ตามประเพณีเมื่อมีคนตาย พระมเหสีทุกพระองค์พร้อมด้วยพระโอรสและพระราชธิดาจะเสด็จมารวมกันอยู่ในวัง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เข้าเฝ้าอยู่ข้างพระศพและมีการสถาปนา กษัตริย์พระองค์ใหม่ทันที ในวันที่สิ้นพระชนม์นั่นเองพระที่ทำหน้าที่ทำมัมมีัญญูพระศพไปเตรียมเป็นเวลา 70 วัน เพื่อให้พระศพกลายเป็นเทพเจ้า โอซิริส พร้อมทั้งจะเดินทางไปสู่ปรโลก หมู่นางร้องไห้จะส่งเสียงร้องด้วยความอาลัยอาวรณ์ ส่วนพวกผู้ชายนั่งยอง ๆ ศีรษะชนเข้าส่งเสียงร้องแสดงถึงความทุกข์เช่นกัน เมื่อเคลื่อนพระศพออก ทุกคนจะลงหมอบกราบ กษัตริย์พระองค์ใหม่และพระญาติไว้ทุกข์ด้วยการไม่ตัดเครา

พระที่มีหน้าที่ทำมัมมีัญญูพระศพเข้าสร่งน้ำแล้วนำศพไปวางไว้บนโต๊ะสำหรับทำมัมมี

มีภาพเทพเจ้าออบซิสประทับอยู่ด้วยเมื่อจัดการนำอวัยวะภายในและสมองออกจากร่างกายมาใส่โกทองมี ฝาเป็นพระฉายาของกษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์แล้ว โถนี้จะถูกนำไปใส่ในแจกันหินที่ฝามีรูปสลักของหนึ่งใน เทพเจ้าผู้เป็นโอรสของเทพเจ้า ไฮรัส คือ ฮาปี อัมเซท ตูอามูเทฟ และ เคเบห์เซนูฟ แจกันนี้จะ อยู่ในความดูแลของเทพธิดา 4 องค์ คือ อิซิส เนฟทิส เนธ และ เซลกิส อันเกี่ยวข้องกับทิศทั้งสี่ จากนั้น นำแจกันบรรจุในโลงหินสลัก ลายนูนสูงเป็นรูปเทพธิดาทั้งสี่พระองค์ที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งหมดนี้พร้อมที่จะ ไปฝังรวมกับมัมมี่และเครื่องใช้ส่วนพระองค์ของกษัตริย์

ผ้าพันพระศพเป็นแถบผ้าลินินชนิดบาง ทอจากโรงงานทอผ้าของพระราชวัง ส่วนโรงงานประดิษฐ์เครื่องเงินเครื่องทองของวังก็จะรับหน้าที่ทำของประดับพระศพ เช่น สร้อยยาวลาย ตัวด้วง (Scarabe) ที่ชาวอียิปต์ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเกิดใหม่ เรือสวรรค์ เทพธิดาต่างๆ รูปเทพเจ้า ไอซิริส ถือสัญลักษณ์ของกษัตริย์ จี๋ห้อยคอรูปเสาวดีประดับลายเทพธิดา อิซิส และ เนฟทิส นอกจากนี้มีเครื่องกลางของขลังมากมาย รูปเทพเจ้ามีปีกทำจากแผ่นทองคำ ทั้งหมดจะวางไว้ใต้ผ้าที่ พันมัมมี่ ตรงที่อวัยวะภายในถูกควักออกไป ทุกครั้งที่พระวางเครื่องเหล่านี้จะสวดมนต์ไปด้วย

เมื่อพระศพถูกพันเป็นมัมมี่แล้ว พระจะเชิญเสด็จพระญาติเข้ามาร่วมพิธีเชิญมัมมี่เข้าโลง เชื้อพระวงศ์ที่เป็นหญิงจะร้อยมาลัยดอกไม้สดสลักกับใบไม้ (คล้ายพวงมาลัยร้อยดอกมะลิของบ้านเรา) มาคล้องพระศอกและไหล่ของมัมมี่ ดอกไม้ที่ใช้นี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นดอกอะไร มีกลิ่นหรือไม่ แต่เป็นดอกไม้เมื่อแห้งแล้วอยู่ได้นานหลายศตวรรษถ้าไม่ได้สัมผัสอากาศภายนอก จากนั้นพระนำมัมมี่ เข้าใส่โลงศพชั้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นทอง แล้วนำใส่โลงศพชั้นที่สองที่เป็นไม้ประดับแผ่นทองคำฝังด้วยแก้วสีฟ้า แดง และน้ำเงิน โลงศพชั้นที่สามที่รองรับโลงชั้นที่หนึ่งและที่สองเป็นไม้ทาสีทอง สลักภาพเทพเจ้ากางปีก ปกป้องกษัตริย์ผู้วายชนม์

พิธีแห่พระศพจากเมืองหลวงสู่สถานที่ไว้ศพต้องมีพิธีแห่ตามลำแม่น้ำไนล์ เรือประดับ ด้วยต้นปาล์ม บนมเรือมีนางร้องไห้ยืนบ้างคุกเข่าบ้าง แขนสองข้างชูขึ้นไปทางท้องฟ้า ขบวนเรื่อนำด้วยเรือพระที่นั่งของกษัตริย์องค์ปัจจุบัน เรือลำอื่นๆบรรทุกเครื่องใช้ของกษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์ เรือของพระบรมวงศานุวงศ์ เรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และพระ ประชาชนยืนอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำในชุด ไม้ทุกชนิด คงจะเห็นขบวนแห่ไกลๆ เพราะแม่น้ำไนล์กว้างมาก มีการบรรเลงมโหรี คราวที่พระเจ้า รามเสสที่ 2 สิ้นพระชนม์ พระศพออกจากเมืองหลวง คือ อิบส์ ลงเรือมุ่งไปสู่สุสานที่พระองค์เตรียมไว้ที่ ออบู ซิมเบล ขบวนพระศพต้องหยุดค้างคืนที่เมือง อปีโดส สองคืน เพราะระยะทางไกลเกินกว่าที่ฝีพายจะ พายถึงที่หมายภายในวันเดียว เมื่อถึงที่หมาย เขาใช้วัวสองตัวลากโลงพระศพจากฝั่งแม่น้ำมายังสุสาน กษัตริย์พระองค์ใหม่ พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าอาวาสวัดและพระคอยรับพระศพ ในขบวนพระศพมีนางร้อง ไห้แต่งชุดสีน้ำตาลคล้ายสีทราย ทรงผมยุ่งเหยิง เดินร้องไห้ตามมาพร้อมกับกลุ่มผู้ชายถือต้นปาล์ม ตามเสด็จเข้าไปถึงส่วนในของสุสาน อันมีภาพเทพธิดา ฮาธอร์ (วัว) บนผนังคอยรับเสด็จ พระ ราชนิทรองอำลาพระสวามีเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่พระจะแบกมัมมี่ไปใส่หน้ากากทอง แล้วกลับคืนใส่โลงศพ

ทั้งสามชั้นตามเดิม เป็นอันเสร็จพิธี

การดำเนินชีวิตของกษัตริย์อียิปต์

เราไม่ค่อยทราบเรื่องการดำเนินชีวิตของกษัตริย์อียิปต์มากนักปัจจุบันมีผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์ค้นพบและเขียนเรื่องของพระเจ้า รามเสสที่ 2 ออกมาบ้างแต่ไม่ได้บอกเราถึงการดำเนินชีวิตของกษัตริย์องค์ก่อนหน้านี้ ดังนั้นข้อความที่เขียนต่อไปนี้ส่วนใหญ่ได้มาจากการดูภาพบนผนังสุสาน

พระราชภารกิจของกษัตริย์ในเรื่องการบริหารการปกครองดำเนินไปในพระราชวัง วังเป็นศูนย์กลางของประเทศ เป็นเสมือนที่ตั้งของรัฐบาล มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เข้าเฝ้าเพื่อถวายรายงานทุกวัน การวางแผนการบริหารประเทศ การตัดสินใจความสำคัญต่อหน้าพระพักตร์ กษัตริย์เป็นผู้ตัดสินใจชี้ขาดในเรื่องที่สำคัญทั้งปวง ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญจะทรงรับสั่งให้ผู้ที่ไว้พระทัยปฏิบัติแทนพระองค์ รายงานเหล่านี้มีการจดบันทึกไว้บนม้วนกระดาษปาปิรุส ทำให้เราทราบว่าบางครั้งกษัตริย์ทรงเสด็จประพาสแถวภูเขาในเขตทะเลทรายเพื่อทรงตรวจงานสร้างเหมืองแร่หรือแหล่งน้ำ ผู้ที่ถวายงานใกล้ชิดกษัตริย์ที่สุดคือ *วิซิร์* เทียบเท่านายกรัฐมนตรีและมีผู้ทำหน้าที่ฝ่ายข่าวคอยถวายรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศ ถ้ามีเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความสงบของประเทศ กษัตริย์ทรงรับสั่งให้ที่ปรึกษาซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่รวมทั้ง *วิซิร์* เข้าเฝ้าเพื่อตัดสินใจร่วมกัน ในสมัยจักรวรรดิกลางเป็นต้นมา มีหลักฐานว่า กษัตริย์ทรงแต่งตั้งราชโอรสให้ครองราชย์ร่วมกันเพื่อช่วยงานแผ่นดิน ดังกรณีของพระเจ้า เซธิที่ 1 กับเจ้าชาย รามเสส ซึ่งต่อมาเป็นพระเจ้ารามเสสที่ 2

เมื่อศูนย์กลางการบริหารประเทศหรือที่ตั้งของรัฐบาลอยู่ในวัง วังก็น่าจะอยู่ในเมืองหลวงคือ เมมฟิส แต่ที่อียิปต์สมัยจักรวรรดิเก่าหาเป็นเช่นนั้นไม่ เนื่องจากไม่มีการพบโบราณสถานสมัยนี้ที่ เมมฟิสเลย แต่มีหลักฐานว่า

“.....กษัตริย์แต่ละองค์ทรงมีเมืองหลวงประจำพระองค์ และคำว่า *เมือง* นี้ มีคำว่าปิรามิดเหมือนกับว่าเมืองและสุสานของกษัตริย์เป็นส่วนเดียวกันจนแยกกันไม่ได้.....”¹ หมายความว่ากษัตริย์แต่ละองค์ในสมัยนั้น เมื่อขึ้นครองราชสมบัติ ทรงสร้างพระราชวังใหม่ใกล้กับที่จะสร้างสุสานของพระองค์ เช่น กษัตริย์ในราชวงศ์ที่ 4 สร้างพระราชวังอยู่ใกล้กับ กิเซ่ กษัตริย์ในราชวงศ์ที่ 5 ประทับอยู่ใกล้กับ

1. Adolf Erman. Op. cit. p. 93

ซัคคารา และกษัตริย์ในราชวงศ์ที่ 6 ประทับอยู่ใกล้กับที่ในสมัยต่อมาเป็นเมือง เมมฟิส จะเห็นว่าเมืองเมมฟิส ชื่อเดียวกับปิรามิดของพระเจ้า ฟิออปส์ แห่งราชวงศ์ที่ 6 อันเป็นเมืองที่ประทับของกษัตริย์มาก่อน ภายหลังเมืองขยายใหญ่ขึ้นรวมวัดของเทพเจ้า พทาห์ เข้าไว้ด้วย

กษัตริย์ราชวงศ์ที่ 12 ก็เช่นกัน ทรงสร้างเมืองที่ประทับใกล้กับปิรามิดของพระองค์ ประเพณีนี้เปลี่ยนไปเมื่อถึงสมัยจักรวรรดิใหม่ (อธิบส์ เป็นเมืองหลวง แต่ไม่ใช่เมืองที่ประทับของกษัตริย์) ทางตะวันออกของแม่น้ำไนล์ มีพระราชวังสร้างห่างจากสุสานของกษัตริย์ แต่ใกล้กับวัดที่ใช้ทำพิธีทางศาสนาตอนกษัตริย์สิ้นพระชนม์ หมายความว่าที่ประทับของกษัตริย์ในจักรวรรดิใหม่ไม่ได้อยู่เฉพาะทางตะวันตกของเมืองอธิบส์อย่างเดียว ต่อมาภายหลังมีการสร้างเมืองหลวงเป็นหลักแหล่งอยู่ที่เดลต้าตะวันออก เรียกเมืองอวาริส ที่พวกอิกโซสมาสสร้างพระราชวัง ที่แห่งนี้อยู่ไม่ไกลจากทะเล เข้าใจว่าแถวเมืองเปลูซ เรารู้จักกันในนามว่า Pi-Ramses แปลว่า บ้านของ รามเสส (ที่ประทับของกษัตริย์ที่เราเรียกว่าวัง นั้น คนอียิปต์เรียกว่า บ้านใหญ่) คือมีพระเจ้า รามเสสที่ 2 และพระเจ้ารามเสสที่ 3 เมืองหลวงที่เดลตานี้สร้างตามผังของเมืองอธิบส์มียุ่งซ่าว ที่เก็บเมล็ดพืช มีสวนและบึง

อย่างไรก็ตาม เราไม่มีหลักฐานอื่นใดอีกที่ให้เราเห็นร่องรอยของพระราชวังของกษัตริย์อียิปต์ ไม่ว่าจะเป็นสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิกกลาง นอกจากภาพในสุสานของข้าราชการชั้นสูงของพระเจ้าเอคนาตอน ในจักรวรรดิใหม่ เล่าถึงพระราชวังที่เอล อามาร์นา ไว้ค่อนข้างละเอียด ดูจากรูปวาดจะเห็นกำแพงพระราชวังสร้างด้วยอิฐดิบเช่นเดียวกับตัวอาคาร มีประตูใหญ่หนึ่งประตู ประตูเล็กด้านข้างสองประตู เข้าประตูใหญ่ไปเป็นลานพระราชวัง มีภาพคนกวาดและรดน้ำต้นไม้ ประตูสองประตูด้านในนำเข้าสู่ห้องพระโรง กลางห้องพระโรงมีเสาใหญ่หลายเสาเรียงคู่ขนานนำไปสู่สิหนับนุช ที่สิหนับนุชตกแต่งด้วยลาย uraeus กษัตริย์ทรงเสด็จมาที่สิหนับนุชเพื่อพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่ข้าราชการที่ทำความดีความชอบหรือบางครั้งทรงเสด็จออกรับราชทูตต่างประเทศ หรือทอดพระเนตรเชลยศึกที่กวาดต้อนมาจากสงคราม พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้สิหนับนุชด้วย เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชย์ทรงรับคณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่วังนารายณ์ จังหวัดลพบุรี หรือพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงปรากฏพระองค์ให้ราษฎรชื่นชมเมื่อวันครบ 72 พรรษาของพระองค์

ห้องที่สองเป็นห้องเสวยพระกระยาหาร กลางห้องมีโต๊ะขนาดใหญ่และเก้าอี้สองตัวสำหรับกษัตริย์และพระราชินี บนโต๊ะมีจานชาม ดอกไม้ ข้างโต๊ะใหญ่มีโต๊ะขนาดเล็กวางอาหาร กระจาดผลไม้และขนมปัง ห้องที่อยู่ตรงข้ามห้องอาหารทั้งสองด้านเป็นที่เก็บเหยือก เหล้าองุ่น จากห้องเสวยพระกระยาหาร มีทางเดินไปสู่ห้องเก็บเสบียงอาหาร ห้องบรรทมของกษัตริย์ บนเตียงใหญ่ในห้องบรรทมมีหมอนหลายใบและผ้าห่ม โต๊ะหัวเตียง

ภาพวาดไม่ได้แสดงให้เห็นเราทราบว่า บนผนังห้องต่างๆในพระราชวังมีการตกแต่งหรือไม่อย่างไรบ้าง

แต่มีการค้นพบผนังส่วนหนึ่งที่ตกอยู่ในซากปรักหักพังของพระราชวังที่ เอล อามาร์นา มีภาพวาดสีเป็นภาพทิวทัศน์ หนองน้ำ มีต้นอ้อ นกเป็ดน้ำ ดอกบัวและปลา ที่เราเห็นอยู่ทั่วไป ปัจจุบันพ่อค้าอียิปต์ยังนำลายนี้มาพิมพ์ลงบนผ้าปูโต๊ะขายให้แก่นักท่องเที่ยวด้วย นับว่าเป็นลายที่นิยมกันมาแต่โบราณ

อีกภาพหนึ่งที่เกี่ยวกับพระราชวังที่ เอล อามาร์นา เป็นภาพห้องบรรทมของพระราชินี หัวเสาในห้องตกแต่งด้วยรูปนกห้อยหัวลงมา ระหว่างเสาคือเป็นแท่นบรรทมเต็มไปด้วยหมอน ข้างแท่นบรรทมมีเตียงเล็ก 3 เตียง เข้าใจว่าคงเป็นเตียงสำหรับเจ้าหญิงพระองค์น้อย ชายมือของห้องเป็นห้องเสวยส่วนพระองค์ ใกล้เคียงกันนั้นมีอาคารเล็กสองหลังติดต่อกับวังเพียงข้ามลานไป ไซ้เป็นที่เก็บข้าวของเครื่องใช้ประจำวัน อีกหลังหนึ่งเป็นที่อยู่ของพระสนม ดูตามภาพพระสนมทั้งที่เป็นชาวอียิปต์และต่างชาติกำลังเล่นดนตรี เล่นละคร แต่งตัว รับประทานอาหาร ชีวิตในวังอียิปต์คงไม่แตกต่างจากชีวิตในวังของไทยสมัยรัตนโกสินทร์เท่าใดนัก วังของเจ้าฟ้าคล้ายวังหลวงเป็นแต่ขนาดเล็กกว่าและไม่มีสิหนับัญชระ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านอียิปต์ตั้งข้อสันนิษฐานว่า สิหนับัญชระเพิ่งมาใช้เมื่อสมัยจักรวรรดิใหม่ ดังนั้นสิหนับัญชระน่าจะเลียนแบบมาจากต่างประเทศเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ อีกหลายสิ่งตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 18 เป็นต้นมา

ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า เราไม่มีอะไรหลงเหลือจากวังในสมัยจักรวรรดิเก่า ขณะเดียวกันเราเรียนรู้เรื่องราวได้ทางอ้อมจากตำแหน่งของข้าราชการในวัง เช่น ที่หลุมศพหลุมหนึ่งเขียนไว้ว่า *ผู้อำนวยการส่วนพระองค์ประจำห้องตอนเช้า* ทำให้เราทราบว่ากษัตริย์ทรงมีห้องเช้าสำหรับแต่งพระองค์ และทรงมีช่างฉลองพระองค์คอยดูแลเรื่องเครื่องทรงตำแหน่งนี้สงวนไว้สำหรับพระสหายสนิท หรือบางทีเป็นพระโอรสของพระองค์เอง นอกนั้นเราพบคำว่า *ผู้อำนวยการประจำห้องสงฆ์ในพระบรมมหาราชวัง* ทำให้คิดว่าในสมัยจักรวรรดิเก่ากษัตริย์อียิปต์ ทรงมีพระราชวังหลายหลัง หรืออาจหมายถึงวังของพระมเหสีด้วยก็ได้

ส่วนพระราชวังในสมัยจักรวรรดิกลางนั้น พอลอดประตูทางเข้าไป ตามทางเดินประดับไปด้วยรูปปั้นสphinx เรียงรายอยู่สองข้างทาง เมื่อถึงลานพระบรมมหาราชวังลานแรกประดับไปด้วยเสา บนหัวเสาตกแต่งด้วยลายดอกปาปิรุส ส่วนห้องที่ประทับหรือออกว่าราชการเรียกว่า *ห้องทอง*

ไม่ว่าจะในจักรวรรดิกลางหรือจักรวรรดิใหม่ ข้าราชการที่ถวายงานใกล้ชิดกับกษัตริย์ต้องเป็นบุคคลที่คัดเลือกมาแล้วดังที่ทำการในประเทศอื่น ๆ ตามที่เขียนไว้ที่หลุมศพของพวกเขา มักมีข้อความว่า < เขาเดินตามทางที่พระองค์วางไว้ เขารับใช้ โสรัส ในวังของพระองค์ เขาอยู่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เขาเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์มากกว่าใครในอียิปต์ เขาได้รับความเอาใจใส่เสมือนพระสหายของพระองค์ เขาเป็นผู้รับใช้ที่จงรักภักดีที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์ เขาเป็นที่โปรดปรานของพระองค์อย่างแท้จริง > ข้าราชการเหล่านี้คอยดูแลมิให้คนเข้าใกล้ชิดกษัตริย์มากเกินไปกว่าที่ควรเป็น กฎของสำนักราชวังมีบ่งไว้ให้มีข้าราชการคนหนึ่งเป็นผู้จัดการในการให้คนเข้าเฝ้ากษัตริย์ ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่สำคัญมากไม่ว่าจะเป็นราชสำนักใดในโลก

“เรามีพระราชหัตถเลขาของพระเจ้า ตูซรัททรา กษัตริย์แห่ง มิทานี ถึงพระนางแห่งอียิปต์ หลังจาก que พระเจ้าอเมโนเฟิสสวรรคตแล้ว มีว่าพระองค์ทรงขอร้องให้พระนางใช้อิทธิพลต่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ เพื่อดำรงให้สัมพันธไมตรีระหว่างสองอาณาจักรดำเนินต่อไป ”¹

นอกจากนั้น พระเจ้า ตูซรัททรา ยังมีพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้า อเมโนเฟิสที่ 4 (เอคนาตอน) เพื่อกราบทูลว่า สมเด็จพระราชชนนีของพระองค์ทรงทราบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอียิปต์และ มิทานี เป็นอย่างดีและยังคงมีราชสาส์นถึงพระองค์ หลังจากที่พระสวามีสิ้นพระชนม์แล้ว ดูเหมือนกับว่า สมเด็จพระราชชนนี ดิยิ ทรงปฏิบัติราชการแทนพระราชโอรสที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ ในเอกสารของ จักรพรรดิฮิตไทท์มีว่า พระราชินีในราชวงศ์ที่ 19 ทรงสนพระทัยในเรื่องการเมืองของประเทศ เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า ตามโบราณสถานของอียิปต์มักมีแต่ภาพพระราชินีในตำแหน่งเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยได้ทราบถึงความเป็นไปในวังของพระนาง นอกจากนี้ในสมัยพระเจ้าเอคนาตอน ที่ศิลปินประจำพระองค์เริ่มวาดภาพชีวิตครอบครัวของกษัตริย์ ภาพที่หลงเหลือให้เห็นเป็นภาพกษัตริย์ประทับบนเก้าอี้ใต้ศาลา เหลี่ยมที่ตกแต่งด้วยพวงมาลัย มีพระราชินีกำลังรินเหล้าอุ่นถวาย บางภาพกษัตริย์ทรงกำลังเสวยพระกระยาหารกลางวันร่วมกับพระชนนีและพระราชินี หรือไม่ก็ร่วมเสวยน้ำพระสุธารสตอนบ่าย หรือไม่ก็เป็นภาพกษัตริย์ทรงประทับหยอกล้อกับพระโอรสและพระธิดาต่อพระพักตร์พระราชินี อีกภาพเป็นภาพขุนต่ำ พระราชินีประทับบนพระเพลาของกษัตริย์ พระนางทรงอุ้มพระธิดาองค์น้อยให้พระสวามีทรงเชยชม

เมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ พระราชินียังคงมีบทบาทสำคัญอยู่ เมื่อทรงเปลี่ยนตำแหน่งมาเป็นตำแหน่งพระราชชนนี ทรงมีวังส่วนพระองค์ที่ทรงบริหารเอง บางองค์เมื่อสิ้นพระชนม์ลงแล้ว ยังมีคนบุชากราบไหว้ราวเป็นเทพ ดูคล้ายกับความคิดของไทยที่ยังมีคนบุชากราบไหว้พระองค์ที่ทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองอย่างมหาศาล เช่น สมเด็จพระศรีสุริเยทัย ท้าวสุรนารี สมเด็จพระราชชนนีในรัชกาลที่ 9 และพระนางองค์อื่นอีกเป็นต้น

นอกเหนือจากพระราชชนนีแล้ว กษัตริย์ทรงมีพระสนมอยู่หลายคน ทุกคนอาศัยอยู่ในพระราชวังเช่นของไทย พระสนมมีหน้าที่ปรนนิบัติกษัตริย์ให้ทรงพระสำราญในด้านต่างๆตามความถนัดของแต่ละคน บางคนถนัดทำอาหาร บางคนเก่งดนตรีและการละคร เป็นต้น วังของพระสนมมีข้าราชการชั้นสูงบริหารคนหนึ่งรับตำแหน่งผู้อำนวยการ คนหนึ่งเป็นอาลักษณ์หรือสกริปและมิกองกำลังทหารกองหนึ่ง มีหน้าที่คอยดูแลมิให้นาง สนมมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอก

1. Adolf Erman, *Op. cit.*, p. 104-106

ลักษณะการควบคุมนางสนมเหล่านี้ทำให้คิดว่า นางสนมคงไม่ได้มาจากคนมีตระกูลที่สูงศักดิ์ น่าจะเป็นหญิงที่เข้ามาเพราะความงามของนาง หรือไม่ก็เป็นธิดาของข้าราชการบริพารในวัง เป็นที่แน่นอนว่ากษัตริย์ทรงโปรดใคร คนนั้นจะได้รับสิทธิพิเศษ ดังเช่นธิดาของนายทวารได้เป็นสนมที่กษัตริย์องค์หนึ่งในราชวงศ์ที่ 18 ทรงโปรดมากถึงกับทรงอนุญาตให้นางไว้ทรงผมแบบเจ้าหญิงประดับด้วย uraeus ได้ นางสนมคนไหนที่ไม่โปรดนักบางทีทรงพระราชทานให้เป็นภรรยาของข้าราชการบริพารที่ทำความดีความชอบ ซึ่งผู้ที่ได้รับถือเป็นเกียรติอย่างสูงสุด

ในหมู่นางสนมมีทั้งหญิงอียิปต์และหญิงที่เป็นชาวต่างชาติโดยเฉพาะสมัยจักรวรรดิใหม่ ดูตามภาพที่หลงเหลือให้เห็นที่เมือง เอล อามาร์นา ในรัชกาลพระเจ้า เอคนาตอน มีภาพนางสนมกำลังร้องรำทำเพลง ดนตรีที่ใช้ไม่ใช่เครื่องดนตรีอียิปต์ ตรงกับที่ทราบกันว่าสมัยกษัตริย์พระองค์นี้ และแม้แต่พระอัยกาและพระบิดาของพระองค์ทรงมีมเหสีที่เป็นเจ้าหญิงจาก มิทานี ขออธิบายไว้ตรงนี้ว่าการที่กษัตริย์ประเทศหนึ่งพระราชทานพระธิดาถวายแด่กษัตริย์อีกประเทศหนึ่งเพื่อกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างสองประเทศเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันแพร่หลายในประเทศในเอเชียทั้งหมด² พระสนมที่เป็นเจ้าหญิงต่างชาตินี้กษัตริย์ทรงให้เกียรติมาก นางจะมีวังอยู่เป็นสัดส่วน พร้อมกับข้าราชการที่พระบิดาพระราชทานให้ติดตามมารับใช้ บางคนยังแต่งตัวตามประเพณีของชาติเดิมอยู่ เช่นเดียวกับเจ้าดารารัศมีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยังคงแต่งตัวแบบชาวเหนือตลอดมา

เมื่อกษัตริย์ทรงมีพระสนมมากมายอย่างนี้ เราสามารถจินตนาการได้ว่าทรงมีพระโอรสพระธิดาเป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน มีบันทึกไว้ว่าพระเจ้ารามเสสที่ 2 ทรงมีถึง 200 พระองค์ เป็นพระโอรส 111 องค์ และพระธิดา 59 องค์ มีข้าราชการคอยถวายการเลี้ยงดูโดยเฉพาะ เมื่อทรงพระชันษาสมควรทำงานได้จึงทำงานให้หลวงเป็นค่าตอบแทนการเลี้ยงดู ในสมัยจักรวรรดิเก่านี้มีบางพระองค์ทรงรับตำแหน่งพระคลังข้างที่ มีหน้าที่คุมการขนส่งหินแกรนิตที่สกัดมาจากภูเขาแถวทะเลทรายมายังเมืองหลวง อีกองค์หนึ่งเป็นพระระดับสูงประจำอยู่วัดหลวงที่เฮลิโอโพลิส องค์หนึ่งเป็นผู้พิพากษาศาลสูงหลายพระองค์ทรงเป็นทหาร เมื่อบ้านเมืองเกิดศึก กษัตริย์ทรงมอบหมายให้เป็นจอมทัพไปรบดั่งมีภาพปรากฏให้เห็นตามผนังสมัยจักรวรรดิใหม่เป็นต้น สังเกตได้ว่าล้วนแต่ดำรงตำแหน่งที่สำคัญของประเทศเกือบทั้งนั้น อาจเป็นเพราะว่าได้ทรงมีโอกาสเรียนรู้มากกว่าคนธรรมดาสามัญ และเป็นที่ไว้วางพระทัยของกษัตริย์ด้วยกัน

1.. Adolf Erman, Op. cit., p. 104-106

2. สุนันทา ฟาเบรอ. **อารยธรรมจีนสมัยราชอาณาจักร**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์และผลิตเอกสาร มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, 2542

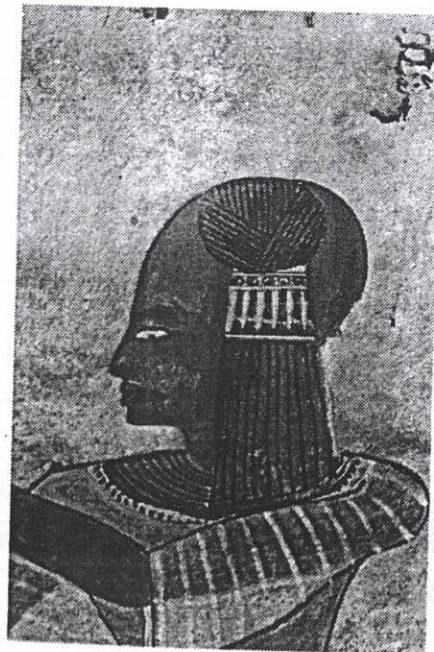
การอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา

เวลาเราไปชมโบราณสถานของอียิปต์ เราต้องอาศัยการสังเกตว่ากษัตริย์ฉลองพระองค์แบบใด พระราชินีฉลองพระองค์แบบใด การแต่งตัวของพระโอรสมีลักษณะให้เราทราบตรงการฉลองพระองค์เช่นกัน สมัยก่อนพระโอรสที่ยังทรงพระเยาว์ทรงไว้ผมแกละดักเป็นเปียข้างหูข้างเดียว จักรวรรดิใหม่เป็นเปลี่ยนมาเป็นผมแกละธรรมดา การเลี้ยงดูเป็นพิเศษในพระราชวัง มี *พระแม่นม* ซึ่งอาจเป็นชายก็ได้ มีพระอาจารย์คอยถวายพระอักษร ตั้งแต่สมัยโบราณมามากนิยมใช้พระแม่นมที่เคยเป็นพระแม่นมของกษัตริย์หรือพระราชินีมาก่อน ให้มาถวายการเลี้ยงดูรุ่นพระโอรสพระธิดาต่อ เรียกกันว่า *พระแม่นมใหญ่* แม่นมแต่ละคนจะมีคนช่วยทำงาน บางคนเป็นภรรยาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ บางคนเป็นพระสนมเก่า พวกแม่นมเหล่านี้ได้รับการยกย่องจากกษัตริย์ เมื่อเวลาสิ้นชีวิตแล้วกษัตริย์ทรงพระราชทานทำหลุมศพให้

เมื่อพระโอรสและพระธิดาทรงเข้าวัยผู้ใหญ่แล้ว ทรงแยกวงไปอยู่ต่างหาก เราไม่มีหลักฐานในเรื่องนี้ที่เกี่ยวกับจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดากลาง แต่ในจักรวรรดิใหม่มีการสลักบอกไว้ที่หลุมศพพระธิดาองค์หนึ่งว่า ภายในวังของเธอมียกย่องสี่คน คือ คนหนึ่งอยู่ห้องเครื่อง และมีทหารรักษาพระองค์อีกสามคน

ประเพณีที่เกี่ยวกับการถวายการเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดาอย่างหนึ่งที่ทำกันมาแต่สมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดากลาง คือ การที่กษัตริย์ทรงโปรดให้ถวายการเลี้ยงดูเจ้าชายและเจ้าหญิงไปกับบุตรธิดาของข้าราชการชั้นสูงดังเช่นที่กระทำกันในวังของเจ้านายไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์

จะเห็นว่า มีคนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับการเลี้ยงดูและอบรมมาในทางของกษัตริย์ เพื่อมาบริหารบ้านเมืองอย่างถวายชีวิต

เจ้าชายรามเสสตอนทรงพระเยาว์

ลักษณะการปกครอง

ตั้งแต่ต้นเราได้กล่าวให้ผู้อ่านทราบแล้วว่าอียิปต์สมัยโบราณ มีการปกครองแยกเป็นสองส่วน ไม่ขึ้นต่อกัน คือ อียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำ ต่อมาได้รวมกันเป็นอาณาจักรเดียวเมื่อสมัยกษัตริย์ราชวงศ์ที่ 1 และที่ 2 จากนั้นประเทศอียิปต์จึงเริ่มรุ่งเรืองขึ้น แม้ว่าเราจะมีหลักฐานน้อยและมีการค้นคว้าเกี่ยวกับลักษณะการปกครองของอียิปต์น้อยมาก โดยเฉพาะสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิกกลาง เราก็พยายามใช้หลักฐานที่มีให้เห็นมาวิเคราะห์ดู

การปกครองสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิกกลาง

อย่างที่ทราบแล้วว่าการปกครองประเทศอียิปต์แบ่งเป็น 42 จังหวัดหรือโนโมส บางโนโมสมีเขตแดนที่ไม่คงที่เนื่องจากแม่น้ำเปลี่ยนทางเดิน เช่น โนโมสที่อยู่แถวเดลต้าในสมัยจักรวรรดิเก่าเดลต้าเป็นโนโมสเดียว ต่อมาแบ่งเป็น 2 โนโมส ในสมัยจักรวรรดิกกลางก็เช่นเดียวกัน

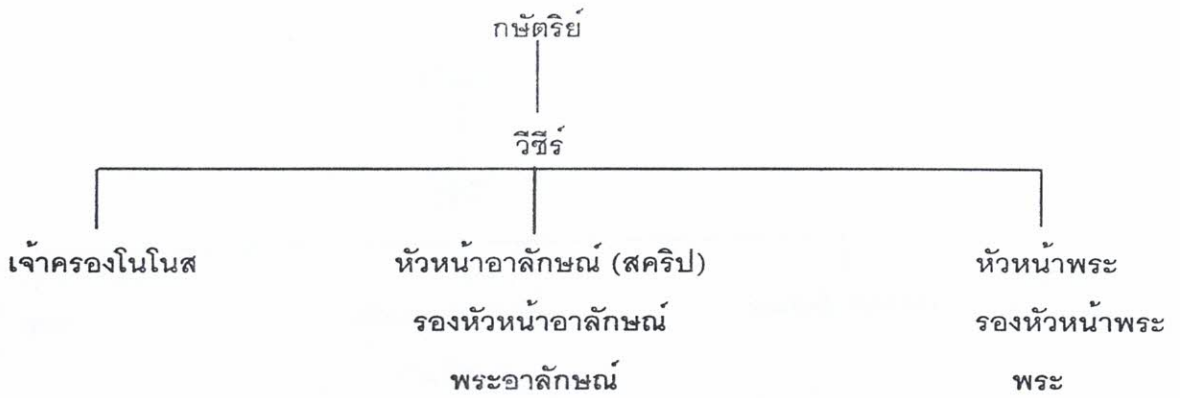
เราไม่ค่อยรู้อะไรเกี่ยวกับการบริหารโนโมสในจักรวรรดิเก่า ทราบเพียงว่าผู้บริหารโนโมสคือเจ้าเมือง (เหมือนที่เราเรียกผู้ว่าราชการจังหวัดว่าเจ้าเมืองเช่นกัน) กษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งตำแหน่งนี้ให้แก่ผู้ที่พระองค์โปรดปรานให้ไปครองและให้เป็นเจ้าของโนโมสเลย หมายถึงทรงพระราชทานที่ดินให้ทั้งจังหวัด และถือเป็นตำแหน่งตกทอดในตระกูลด้วย ในสมัยจักรวรรดิกกลางมีเจ้าเมืองครองโนโมสแต่ตำแหน่งไม่เป็นมรดกสืบทอดมายังทายาทอีกต่อไป เจ้าเมืองมีหน้าที่สนองนโยบายของกษัตริย์ในการปกครองโนโมส อย่างไรก็ตามโนโมสที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง ถือว่าเจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในโนโมสของตนเอง ส่วนมากเจ้าเมืองในจักรวรรดิกกลางมักเป็นพระที่ผู้คนในโนโมสนับถือมาก พวกโนโมสเหล่านี้เดิมเป็นเมืองเล็กๆที่ปกครองตนเองอย่างอิสระ ต่างรบพุ่งกัน ต่อมาจึงรวมตัวเป็นโนโมส

ตั้งแต่สมัยพระเจ้า เมเนส จนถึงราชวงศ์ที่ 18 มีตำแหน่งหนึ่งที่สำคัญรองลงมาจากกษัตริย์คือ วิซีร์ “ผู้นำทางแก่ผู้ใหญ่แห่งอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำ รองจากกษัตริย์ในท้องพระโรง” และเป็นผู้พิพากษาศาลสูงสุดด้วย ในสมัยจักรวรรดิเก่า วิซีร์เป็นผู้ดูแลพระคลังและยุ้งข้าวของประเทศและบางครั้งยังดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการจัดการภารกิจทุกอย่างของกษัตริย์ วิซีร์เองทราบถึงความสำคัญของตนเองและใช้อำนาจนั้นอย่างเต็มที่ วิซีร์มีเทพเจ้าประจำตัวด้วยคือเทพเจ้า โธท ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความดี เข้าใจว่าเทพเจ้าองค์นี้คอยเตือนสติให้วิซีร์ตั้งอยู่ในความดีและมีคุณธรรม เนื่องจากเคยมีวิซีร์ที่ใช้อำนาจของตนไปในทางที่ไม่ชอบธรรม การเข้าพบวิซีร์มีธรรมเนียมต้องหมอบคลานและเราจะไม่พูดกับวิซีร์ แต่พูด “ต่อหน้า” วิซีร์ เราไม่เขียนถึงวิซีร์แต่เรา “แสดงหนังสือ” ต่อท่าน ดังนั้นเราจึงสันนิษฐานได้ว่า วิซีร์นั้นคงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูง ดังเช่นธรรมเนียมไทยที่มีมาแต่โบราณจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

แม้ว่าอียิปต์จะมีวีธีร์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการจัดการบริหารแผ่นดิน แต่การจัดการปกครองของอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำไม่เหมือนกัน เพราะต่างก็รักษาแบบการปกครองเดิมของตนไว้ ในอียิปต์สูงมีการแบ่งดินแดนออกเป็นหลายอำเภอ แต่ละอำเภอมีการบริหารงานเป็นของตนเองซึ่งสอดคล้องกับการบริหารในโมสที่นั่น ผู้ปกครองของแต่ละในโมสดูแลเรื่องการศาลพร้อมไปกับหน้าที่การจัดการบริหารแผ่นดิน บางคนมีชื่อเป็นผู้ครองในโมสแต่ไม่ได้ไปบริหารงานก็มี หมายความว่า เป็นแต่ชื่อ ผู้ครองในโมสรับพระบรมราชโองการจากกษัตริย์ที่มีต่อในโมสของตน หรือเมืองใดเมืองหนึ่งที่ขึ้นต่อในโมสนั้น เช่น โปรดเกล้าให้จัดการก่อสร้างสถานที่สาธารณะให้เก็บภาษี นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ได้สวนคดีความที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตน หน้าที่เป็นพระของเทพธิดา มาท เทพธิดาแห่งความยุติธรรมและความสัตย์จริง บางคนเป็นพระให้กับเทพธิดา เฮเซท (ศิวะเป็นกบ)

การบริหารการปกครองของอียิปต์ต่ำไม่ค่อยมีหลักฐานเหลือไว้ให้เห็นมากนัก ในจักรวรรดิกลางปรากฏหลักฐานว่ามีคำว่า ผู้จัดการอียิปต์ต่ำ ดังนั้นตำแหน่งนี้มีตั้งแต่จักรวรรดิเก่า ที่น่าแปลกคือเราไม่พบคำนี้ในหลุมศพสมัยนั้นที่เคลตักก็เช่นเดียวกับที่อื่นที่มีผู้ปกครองบริหารอำเภอต่างๆ ของเคลตักดังที่มีการสลักบันทึกไว้ (ดูได้ที่พิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลิน) ที่อียิปต์สูงนั้นเราพบเรื่องราวของผู้ครองในโมสคนหนึ่งชื่อเมเทนครองโนโนสที่ 17 ในอียิปต์สูง แต่ที่เคลตักคนนี้ดำรงตำแหน่ง “นายอำเภอ” ประมาณ 12 อำเภอของเมืองที่สำคัญหลายเมือง และยังดำรงตำแหน่ง “กำนัน” อีกหลายตำบล มีอำนาจทางการศาลและทำหน้าที่ทางศาสนาด้วย เพราะ เมเทน เป็นพระ มีหน้าที่นำพระรูปอื่นไปสู่เทพเจ้าต่างๆ ตำแหน่งหลายตำแหน่งในลักษณะนี้ ผู้ครองตำแหน่งมักเป็นเชื้อพระวงศ์ระดับสูงและเป็นตำแหน่งที่ติดตัวไปจนสิ้นชีวิต ในอียิปต์สูง การจัดการบริหารบ้านเมืองต่างกับที่เคลตักตรงที่คน ๆ หนึ่งดำรงตำแหน่งเพียงตำแหน่งเดียว

การบริหารบ้านเมืองของจักรวรรดิเก่าเป็นแบบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง แม้ว่าแต่ละเมืองจะมีศาลและยังข้าราชการของตนเอง ที่เกี่ยวกับอำนาจส่วนกลาง คือ มีผู้ปกครองภายในประเทศ เทียบเท่า รัฐมนตรีมหาดไทย หมายความว่า มีหน้าที่เก็บภาษี ส่วนนี้จะไปตั้งอยู่ในในโมสทุกแห่งของประเทศ คนที่รับตำแหน่งนี้มีหน้าที่อีกอย่างคือ ดูแลสมบัติที่มีค่าของกษัตริย์ที่อยู่ตามที่ต่าง ๆ ด้วย สมบัติมีค่าในประเทศเช่น เหมืองแร่ หินมีค่าจากภูเขาหลายแห่ง เครื่องหอมที่มาจากต่างแดน การผลิตสิ่งเหล่านี้รวมทั้งการขนส่งต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของข้าราชการชั้นสูงที่กษัตริย์ทรงไว้พระทัย ซึ่งเราเรียกว่า “เจ้าพระยาพระคลังของเทพเจ้า” ส่วนมากจะเป็นราชโอรสของกษัตริย์ อีกตำแหน่งหนึ่งที่มาจากส่วนกลางคือ ผู้พิพากษาศาลสูง หรือ วีธีร์นั่นเอง ในจักรวรรดิเก่านี้วีธีร์ดูแลพระคลังข้างที่ด้วย

ผังการปกครองแบบจักรวรรดิเก่า - (ดร. สุนันทา ฟาเบรอ)

การบริหารการปกครองแบบจักรวรรดิเก่านั้น เน้นอำนาจของกษัตริย์ ผู้บริหารโนโมสเป็นข้าราชการที่ต้องรับคำสั่งจากฝ่ายราชวัง แต่เมื่อไรที่อำนาจของวังลดลง เจ้าครองโนโมสเหล่านี้จะแข็งข้อ เพราะคนเหล่านี้มีความรู้สึกว่าเป็น “ประเทศ” ของตนเอง ที่สืบทอดอำนาจการปกครองในตระกูลเดียว มีสุสานประจำตระกูลเช่นกษัตริย์แม้ว่าจะขนาดย่อมกว่าก็ตาม ปัจจุบันหลุมศพเหล่านี้ยังมีอยู่ให้เราเห็น โดยเฉพาะที่อียิปต์กลางและอียิปต์สูงล้วนตกแต่งอย่างสวยงามน่าชมและน่าศึกษาไม่น้อยกว่าหลุมศพของกษัตริย์เลย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า โนโมสเปรียบเสมือนประเทศเล็กๆประเทศหนึ่ง แม้ว่าจะขึ้นอยู่กับการบริหารส่วนกลาง แต่การบริหารภายในโนโนสเองมีการบริหารตัวเองด้วย นอกจากตำแหน่งเจ้าครองโนโมส พบว่ามีตำแหน่งผู้ช่วยราชการคลัง มีหน้าที่ดูแลช่างฝีมือ เช่น ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ช่างปั้น และช่างตีเหล็กที่ทำงานให้กับเจ้าครองโนโมส และยังเป็นผู้อำนวยการสร้างหลุมศพของเจ้านายของตนด้วย ต่อไปมีตำแหน่งผู้บังคับบัญชาทหาร ผู้อำนวยการยุ่งฉาง ผู้อำนวยการปศุสัตว์ ผู้อำนวยการถิ่นทะเลทราย ผู้ดูแลพระราชวัง สคริปและตำแหน่งอื่นๆอีกมากมาย

ส่วนการบริหารบ้านเมืองในจักรวรรดิกลางนั้นเปลี่ยนไป เจ้าครองโนโมสมีอิสระในการปกครองตนเอง ยกเว้นเรื่องการบริหารทรัพย์สินของประเทศและเรื่องเกี่ยวกับพระราชวังทั้งหลายที่ยังคงเดิม หรือมีความสำคัญมากกว่าจักรวรรดิเก่าอีก จะเห็นได้จากที่ข้าราชการชั้นสูงส่วนมาก เมื่อสิ้นชีวิตแล้วมีการฝังไว้ที่เมือง อปิโดส กลุ่มคนเหล่านี้เป็นบุคคลสำคัญของประเทศ เป็นข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งต่างๆเช่น ผู้อำนวยการดูแลบ้านเมือง คือ มีผู้ดูแลบัญชีของประเทศและมีผู้ตรวจรายงานการบริหารบ้านเมือง มีการนับจำนวนยุ่งช้า จำนวนสัตว์ใช้งาน จำนวนที่เก็บเสบียงอาหาร เป็นต้น ตำแหน่งที่สำคัญที่สุดเป็นตำแหน่งพระคลังข้างที่ เช่นเดียวกับสมัยจักรวรรดิเก่า อย่างไรก็ตาม วิซีร์เป็นตำแหน่งที่สำคัญรองจากกษัตริย์

ผังการปกครองสมัยจักรวรรดิมัช - (ดร. สุนันทา ฟาเบร)

ลักษณะเด่นของการปกครองสมัยจักรวรรดิมัชคือ ข้าราชการระดับรองหัวหน้า หรือรองผู้อำนวยการมีความสำคัญมากขึ้นและมีจำนวนมากขึ้นด้วย คนที่ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ล้วนเป็นลูกหลานของผู้บริหารทั้งสิ้น แต่ก่อนข้าราชการคนหนึ่งดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง เช่นรับผิดชอบด้านการศาล บริหารการคลัง จอมทัพ ดูแลเรื่องการก่อสร้าง รับผิดชอบงานในวังหลวง ถวายของแก่เทพเจ้า Horus และกษัตริย์ที่ล่วงลับไปแล้ว และบริหารวัด เป็นต้น มาสมัยนี้มีการแบ่งอำนาจหน้าที่ให้ผู้อื่นบ้าง ซึ่งผู้อื่นก็คือคนในครอบครัวเดียวกันนั่นเอง

ปกครองตนเอง ยกเว้นเรื่องการบริหารทรัพย์สินของประเทศและเรื่องเกี่ยวกับพระราชวังทั้งหลายที่ยังคงเดิม หรือมีความสำคัญมากกว่าจักรวรรดิเก่าอีก จะเห็นได้จากที่ข้าราชการชั้นสูงส่วนมาก เมื่อสิ้นชีวิตแล้วมีการฝังไว้ที่เมือง อภิโดส กลุ่มคนเหล่านี้เป็นบุคคลสำคัญของประเทศเป็นข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งต่างๆ เช่น ผู้อำนวยการดูแลบ้านเมือง คือ มีผู้ดูแลบัญชีของประเทศและมีผู้ตรวจรายงานการบริหารบ้านเมือง มีการนับจำนวนยุ้งข้าว จำนวนสัตว์ใช้งาน จำนวนที่เก็บเสบียงอาหาร เป็นต้น ตำแหน่งที่สำคัญที่สุดเป็นตำแหน่งพระคลังข้างที่ เช่นเดียวกับสมัยจักรวรรดิเก่า อย่างไรก็ตาม วิซียร์เป็นตำแหน่งที่สำคัญรองจากกษัตริย์

โครงสร้างของสังคมสมัยจักรวรรดิมัชและจักรวรรดิเก่านั้น ตำแหน่งข้าราชการชั้นสูงอยู่ในหมู่เชื้อพระวงศ์และตกทอดมาถึงทายาท คนเหล่านี้เป็นเจ้าของที่ดินมากมาย ดูได้จากตามหลุมศพของพวกเขา เราจะเห็นภาพชาวนาหลายคนเดินแบกของเป็นแถวๆ ข้างภาพเป็นชื่อเมืองและรายการผลผลิตที่คนแบกไปงานศพของเจ้าของที่หรือเจ้านายของพวกเขานั่นเอง

ในที่ดินผืนหนึ่งประกอบด้วยชาวนา คนเลี้ยงสัตว์และคนงาน ที่ดินหนึ่งมีคนทำงานเป็นจำนวนมากดังที่เห็นในภาพ ลูกชายเจ้าของที่ดินมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลงานสำคัญ มีการทำรายการสัตว์เลี้ยงที่อยู่ในความครอบครอง และรายชื่อนายอำเภอ รายชื่อคนจ่ายค่าที่เช่าล่าช้า ภาพในสุสานของ

จักรวรรดิเก่าบอกเราว่าบุคคลสำคัญของประเทศเป็นเจ้าของที่ดินกว้างใหญ่ มีคนอยู่ในความปกครองเป็นจำนวนมาก แต่เราไม่มีหลักฐานว่า คนเหล่านั้นนอกจากทำงานให้กับเจ้าของที่ดินแล้ว พวกเขามีบทบาทอื่นหรือไม่ในประเทศ ภาพวาดที่เห็นเป็นเพียงภาพที่พวกเขาเข้าร่วมในพิธีศพของเจ้านาย สมัยโบราณราษฎรธรรมดาไม่มีหลุมศพของตนเอง เพราะถือเป็นของหยาบที่สงวนไว้เฉพาะชนชั้นปกครอง บางแห่งที่ฝังศพเป็นสิ่งที่ได้รับพระราชทานแก่ผู้ที่ทำความดีความชอบตั้งแต่สมัยราชวงศ์ที่ 4-5 มาเท่านั้น ที่มีการสร้างที่ฝังศพของตนเองที่ กิเซ่

สมัยจักรวรรดากลาง ในหมู่ชนธรรมดาสามัญเริ่มนิยมใช้แผ่นหินสลักชื่อผู้ตายปิดหลุมศพ เราสามารถดูได้ที่เมือง อปีโดส แผ่นหินที่พบล้วนเป็นของข้าราชการชั้นต่ำลงไป พวกศิลปินและพวกช่างหัตถกรรม เช่น ช่างทอง จิตรกร จัดอยู่ในชนชั้นกลาง คนเหล่านี้สามารถมีที่ฝังศพของตนที่สวยงามดังที่ปรากฏเหลือให้เราเห็นอยู่แถวๆเมือง อปีโดส

การปกครองสมัยจักรวรรดิใหม่

ดังที่เราทราบแล้วว่าการปกครองของจักรวรรดากลางไม่ต่างกับการปกครองของจักรวรรดิเก่า แต่การปกครองในสมัยจักรวรรดิใหม่เปลี่ยนโฉมหน้าไปโดยสิ้นเชิง ระบบการบริหารโนโมสแบบจักรวรรดากลางหายไป อำนาจของเชื้อพระวงศ์ที่ปกครองโนโมสแต่เดิมเปลี่ยนมาอยู่ในมือของข้าราชการชั้นสูงของราชสำนัก ที่ดินของครอบครัวตระกูลเก่าแก่ตกมาเป็นของกษัตริย์และของวัดใหญ่ๆ ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากการรุกรานของพวก อิกโซส พวก เซอร์ดานชาวทะเล ที่ก่อให้เกิดสงคราม

ราชวงศ์ที่ 17 เป็นราชวงศ์แรกที่เริ่มทำสงครามกับพวกอิกโซส และศัตรูอื่น เช่น พวก อวาริส ทำให้กษัตริย์อียิปต์แห่งเมืองธีบส์ ทรงใช้เวลาทั้งหมดในการป้องกันประเทศ หรือขับไล่ศัตรูออกนอกประเทศ การดูแลการเมืองภายในจึงไม่ได้รับการดูแลอย่างเต็มที่และอย่างทั่วถึง หรือว่ากษัตริย์ทรงคิดว่าอย่างไรเสีย โนโมสทั้งหมดก็เป็นของพระองค์อยู่แล้ว เป็นไปได้ไหมว่ามีผู้ครองโนโมสบางคนที่ไม่ฝักใฝ่เข้าข้างศัตรู ดังที่กษัตริย์ไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ทรงประสบมาเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้อียิปต์เปรียบเสมือนรัฐทหาร คือ มีกำลังกองทัพที่มีแสนยานุภาพ เนื่องจากมีศัตรูมารุกรานจากเหนือจดใต้ อำนาจของทหารจึงมีมากกว่าสมัยก่อน ทุกหนทุกแห่งในประเทศจะมีทหารหมู่ ทหารบบนรถม้าพร้อมด้วยข้าราชการจำนวนหนึ่งและสคริปจากในวัง ทหารอียิปต์ส่วนมากเป็นคนต่างชาติ เช่น สมัยพระเจ้า รามเสสที่ 2 ทหารเป็นชาวลิเบียที่ถูกจับเป็นเชลยมา ขอให้สังเกตตรงนี้ว่าการกวาดต้อนเชลยสงครามมาเป็นทหารมีมาตั้งแต่สมัยอียิปต์แล้ว ธรรมเนียมนี้ปฏิบัติกันสืบทอดมาในหมู่ประเทศในเอเชียจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอกจากทหารเกณฑ์ที่มาจากเชลยศึกแล้ว ยังมีทหารจ้างอยู่ด้วย จาก

บันทึกที่พระอาลักษณ์หรือสคริปต์ไว้ ทหารรับจ้างจะถูกเกณฑ์ไปขุดคลองและขนหินก้อนใหญ่หรือขนรูปปั้น นอกเหนือไปจากการทำหน้าที่ทหาร

แต่ตำแหน่งหนึ่งที่นับวันจะสำคัญมากยิ่งขึ้น จนเป็นที่น่าวิตกคือ ข้าราชการชั้นผู้น้อยที่เริ่มมีความสำคัญนับตั้งแต่ราชวงศ์ที่ 18 เป็นต้นมา จำนวนพระและเจ้าหน้าที่ของวัดต่างๆ มีมากขึ้นทั่วประเทศ สมัยก่อนมีพระ แต่ส่วนมากหน้าที่ทางศาสนา เจ้าครองเมืองหรือข้าราชการชั้นสูงจะเป็นผู้ปฏิบัติ วัดที่มีที่ดินมากไม่ค่อยมี สมัยจักรวรรดิกลางสภาพนี้ได้เปลี่ยนไป คนทำงานในวัดก็ยังมีหน้าที่เป็นรองเจ้าหน้าที่ฝ่ายภาชีอากร สมัยจักรวรรดิใหม่ สภาพทั้งหมดเปลี่ยนรูปไปอย่างสิ้นเชิง คือ พนักงานจำนวนเศษหนึ่งส่วนสี่ของผู้ที่ทำงานดูแลสุสานที่ อิบิโดส ขึ้นอยู่กับฝ่ายวัด หรือเป็นเจ้าหน้าที่ของวัด

ตำแหน่งผู้อำนวยการแต่ละแผนกในวัดมีเทพเจ้าประจำ เช่น เทพเจ้าประจำแผนกเก็บเสบียงข้าวสาลี เทพเจ้าประจำแผนกโคกระบือ เทพเจ้าประจำแผนกไร่นา ฯลฯ เจ้าหน้าที่ประจำวัดทำงานด้านก่อสร้าง เป็นจิตรกร เป็นช่างทอง ทั้งหมดมีลูกน้องรับคำสั่งอีกที แม้กระทั่งช่างโกนหนวดก็มีประจำวัด ตำแหน่งในวัดเป็นตำแหน่งที่สำคัญและเป็นที่ยกย่อง ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า วัดกลายเป็นหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของประเทศอียิปต์ เพราะสมัยจักรวรรดิใหม่ เป็นสมัยที่ศาสนาเข้าไปถึงจิตใจของคน เป็นสมัยที่กษัตริย์ต่างมุ่งมั่นสร้างวัดวาอารามขนาดใหญ่และมอบเมืองที่รบชนะได้ให้แก่เทพเจ้า เอมอน ขอให้ผู้อ่านสังเกตว่า เมื่อไรที่บ้านเมืองมีศึกสงครามมาก คนจะหาที่พึ่งทางจิตใจด้วยการเข้าหาศาสนามากขึ้นเท่านั้น และไม่ได้เพิ่งเริ่มแต่เฉพาะสมัยปัจจุบัน ความจริงมีมานานแล้วและต้องปฏิบัติกันต่อไป เพราะเป็นเรื่องของทางจิตวิทยาและการศึกษาอารยธรรมไม่ว่าแห่งใดก็ตามเราต้องอาศัยวิชาจิตวิทยามาวิเคราะห์ด้วย สมัยยุคกลางของยุโรปก็เช่นกันถือเป็นยุคที่มีสงครามมาก ก็มีการถวายที่ดินให้กับวัด ของไทยสมัยอยุธยาเป็นสมัยที่มีศึกสงครามมาก ก็มีการสร้างวัดมากเช่นเดียวกัน ภาพวาดในสุสานอียิปต์สมัยนี้จึงเปลี่ยนไป แทนที่จะเป็นเรื่องราวชีวิตประจำวันของผู้ตาย เปลี่ยนมาเป็นภาพวาดทางศาสนา วัดมีฐานะร่ำรวย พระจึงมีอำนาจมากขึ้น จนบางครั้งบังอาจเทียบเท่ากษัตริย์

อียิปต์สมัยจักรวรรดิใหม่มีผู้มีอำนาจอยู่ 3 กลุ่มคือ กลุ่มทหารจ้าง พระ (ทั้งสองกลุ่มนี้ทำให้ความสำคัญของพวกขุนนางเก่าแก่ลดลงไป) และข้าราชการของกษัตริย์ อันประกอบไปด้วยหัวหน้าเครื่องทรง คนสวน ข้าราชการบริพารตำแหน่งอื่นๆ

พระเจ้าเคเฟรน ราชวงศ์ที่ 4
(พิพิธภัณฑ์อียิปต์ กรุงไคโร)

นับตั้งแต่ราชวงศ์ที่ 19 เป็นต้นมา ข้าราชการบริพารของกษัตริย์มีบทบาทสำคัญต่อประเทศ ได้รับตำแหน่งสูง ผู้หนึ่งได้เป็นพระอัครราชทูต (กองการคลังเป็นหน่วยงานสำคัญของประเทศ เพราะต้องรับผิดชอบปากท้องของคนทั้งประเทศ พระอัครราชทูตจะจดรายการผลิตผลของทั้งประเทศ รายการเก็บภาษี รายได้ที่เข้าท้องพระคลัง เป็นต้น) ทั้งๆที่คนพวกนี้ส่วนใหญ่มีเชื้อสายมาจากต่างประเทศ ดูได้จากที่มีชื่อเป็นลิเบียบ้าง เฟนิเชียบ้าง เห็นได้ว่ากษัตริย์อียิปต์สมัยจักรวรรดิใหม่ห้อมล้อมไปด้วยผู้ที่เข้ามาสวามิภักดิ์ด้วยความสมัครใจ อาจเป็นเพราะว่ากษัตริย์สมัยนี้ไม่ไว้วางใจข้าราชการอียิปต์เอง แม้แต่ตำแหน่งวีซีร์ที่ก่อนหน้านี้มีเพียงคนเดียว แต่ตอนนี้กษัตริย์ทรงแต่งตั้งวีซีร์สำหรับอียิปต์สูงและวีซีร์อีกคนสำหรับอียิปต์ต่ำ คงเป็นเพราะเหตุนี้กระมังที่ระบอบเจ้าขุนมูลนายของสมัยก่อนจึงสิ้นสุดลง เจ้านายเก่ากลายเป็นข้าราชการธรรมดา

ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิใหม่มาแล้วที่มีธรรมเนียมบำเน็จรางวัลให้แก่ข้าราชการที่ทำความดีความชอบด้วย ทองมาสมัยจักรวรรดิใหม่ กษัตริย์ทรงพระราชทานเครื่องทองเช่น สิงโตทอง 1 ตัว สร้อยทอง 2 เส้น แมลงวัน 2 ตัว กำไล 4 อัน สมัยพระเจ้า อเมนโฮฟิสที่ 1 นิยมให้เครื่องทองดังนี้ แหวน 2 วง เข็มกลัด 2 อัน กำไล 1 อัน มีดพก 1 เล่ม มงกุฎ 1 อัน สัญลักษณ์กษัตริย์ 1 อัน และขวานทอง 2 เล่ม สมัยพระเจ้า รามเสสที่ 2 นั้นนอกจากพระองค์จะพระราชทานเครื่องทองตามประเพณีแล้ว ยังทรงพระราชทานที่ดินให้แก่ ทหารที่รบชนะ การพระราชทานทำกันในที่สาธารณะ¹ ทรงเสด็จออกพระราชทานรางวัลหนึ่งปีต่อครั้งและวันนั้นคือวัน ขึ้นปีใหม่

การปกครองสมัยหลังไม่เป็นระเบียบ คงเป็นเพราะมีสงครามต่อเนื่อง จึงทำให้สถาบันกษัตริย์ไม่มั่นคง ในที่สุดก็สูญสลายไป กษัตริย์องค์สุดท้ายของอียิปต์คือ พระเจ้าฟารุค

1. Christiane Desroches Noblecourt, *Op. cit.*, p. 264

บทที่ 4

สังคมอียิปต์

สถาบันครอบครัว

ในครอบครัวอียิปต์ ภรรยามีสิทธิ์เท่าเทียมสามี เป็นทั้งภรรยาและเป็นทั้งแม่บ้าน ในบ้านนอกจากมีบุตรและธิดาแล้ว ยังมีคนรับใช้หญิงชาย มากน้อยตามฐานะ และมีนักร้องและวงดนตรีประจำบ้าน เข้าใจว่าคงคล้ายบ้านเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 สำหรับบ้านคนที่มีฐานะธรรมดา คงไม่มี

การยกย่องภรรยาของชายอียิปต์เป็นลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากอารยธรรมของคนในเอเชียทั่วไป ดูตามภาพฝาผนังจะเห็นสามีภรรยาคู่กันหรือไม่ก็นั่งคู่กันเสมอ ภรรยาโอบคอสามีหรือวางมือบนไหล่ ลูก ๆ ยืนอยู่ข้าง ๆ หรือนั่งบนตัก ภาพเวลาทำงานจะเห็นภรรยาอยู่เคียงข้างสามีตลอด “จารึกของจักรวรรดิเก่า กล่าวสรรเสริญเหล่าภรรยาว่าเป็นผู้ได้รับเกียรติจากสามี.....”¹

ธรรมเนียมการมีภรรยาหลายคนของชายในชนที่มีฐานะธรรมดาให้ให้เห็นบ้างแต่ไม่มาก จะพบมากในหมู่ชนชั้นสูงตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมา พระเจ้า รามเสสที่ 2 มีมเหสีสองพระองค์ที่ออกหน้าออกตา องค์หนึ่งดำรงพระยศเป็นพระราชินีหรือมเหสีเอก คือ โนเฟรตารี มเหสีองค์ที่ 2 คือ อธิสโนเฟรท เมื่อพระองค์ทำสัญญาสงบศึกกับพระเจ้าแผ่นดินฮิตไทท์ กษัตริย์ฮิตไทท์ทรงถวายพระธิดาให้เป็นมเหสีเพื่อกระชับสัมพันธไมตรี เหตุผลการมีภรรยาอย่างหลังนี้เป็นเหตุผลทางการเมือง และพระองค์ต้องทรงยกย่องให้นางอยู่ในตำแหน่งพระชายา ไม่ใช่นางสนม สมัยพระเจ้า ตูโมซิสที่ 4 และ อเมโนฟิสที่ 3 และที่ 4

1. Adolf Ermann. Op.cit., p. 205

ก็มีการอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงแห่งบาบิโลเนียและมิดานีเช่นกัน¹

หญิงหม้ายหรือหญิงที่สามีทอดทิ้งไม่ได้รับการยกย่องจากสังคม การที่หญิงให้กำเนิดบุตรถือเป็นความสุขสูงสุดของครอบครัวดังที่มีปรากฏอยู่ตามภาพบนผนัง บุตรชายดูจะใกล้ชิดกับมารดามากกว่าบิดา เพราะภาพในสุสานสมัยจักรวรรดิเก่าแสดงภาพมารดาอยู่เคียงข้างบุตรชายเสมอ แต่ไม่มีภาพของบิดาอยู่ในภาพด้วย สมัยจักรวรรดิกลาง ชื่อของมารดาจะปรากฏข้างชื่อบุตร อย่างไรก็ตามการใช้นามสกุลใช้ของบิดา

การรับมรดก ในสมัยจักรวรรดิกลาง ลูกสาวคนโตรับมรดกต่อจากบิดา ไม่ใช่ลูกชาย แต่ลูกชายจะเป็นผู้สืบทอดตำแหน่งหน้าที่การงานต่อจากบิดา ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกมีให้ดูที่สุสานในราชวงศ์ที่ 6 ที่อยู่แถวเมือง แดร์ เอล เกบราวี ปัจจุบัน ภาพแสดงให้เห็นชายคนหนึ่งกำลังดูแลคนงานเจาะหินก้อนใหญ่ บุตรคนนี้ขอพระราชทานโลงศพพร้อมเครื่องเรือนที่มีค่าจากพระเจ้า ฟิออปส์ที่ 2 ให้แก่บิดา และเมื่อเขาสิ้นชีวิตลง ศพของเขาต้องฝังไว้ใกล้ศพของบิดา ยังมีตัวอย่างอื่นในลักษณะนี้อีก เช่น เรื่องราวของเทพเจ้า ไฮรุส และบิดาคือเทพเจ้า ไอซิริส ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

การเลี้ยงดูบุตรธิดาเป็นหน้าที่ของผู้เป็นแม่ ถ้าครอบครัวที่มีฐานะดีจะมีแม่นมคอยช่วยแบ่งเบาภาระด้วย ในสมัยจักรวรรดิเก่า เด็กทั้งหญิงและชายไม่นิยมสวมเสื้อผ้า ไวน์ผมแกละสองข้างหู ตั้งแต่จักรวรรดิกลางมาเด็กที่มาจากครอบครัวดีมีการสวมเสื้อผ้า ไวน์ผมเปียข้างหูขวา แต่เราไม่ทราบว่าเด็กไวน์ผมทรงนี้จนถึงอายุเท่าไร เข้าใจว่าสืบทอดมาจากรุ่นก่อนแล้วก็ยังไว้อยู่ ตั้งแต่จักรวรรดิใหม่ไป เด็กที่เป็นเชื้อพระวงศ์เท่านั้นที่ไวน์ผมทรงนี้

การให้การศึกษาแก่บุตรธิดาเป็นหน้าที่ของบิดา เด็กที่ “หัวดี” และเป็นลูกข้าราชการจะจากบ้านเข้าไปเรียนในวังหลวงกับพระโอรสและพระธิดาของกษัตริย์ คล้ายที่มีในธรรมเนียมไทยสมัยก่อน เพื่อเตรียมตัวเป็นข้าราชการต่อไป วิชาที่เรียนมีทั้งทางศาสตร์ การกีฬา วายน้ำ ศิลปกรรม และการวางตัวที่ดี เมื่อเติบโตขึ้นมีการสอนการวางตัวที่ดีและสอนเรื่องศาสนาและการสวดมนต์

ที่อยู่อาศัย

เวลาเราพูดถึงสถาปัตยกรรมอียิปต์เรามักนึกถึงหรือเห็นภาพแต่วัดและสุสานขนาดใหญ่ริมแม่น้ำไนล์ ส่วนที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของคนนั้นไม่ค่อยมีอะไรเหลือไว้ให้เห็น นักโบราณคดีชาวอังกฤษเคยขุดพบเมืองสมัยจักรวรรดิเก่า แต่เราไม่สามารถจินตนาการรูปร่างของบ้านคนได้หรือแม้แต่ผังเมืองก็

1. Christine Desroches Noblecourt. Op. cit., p. 275

แทบไม่มีอะไรเหลือ สมัยจักรวรรดิกกลางมีร่องรอยให้เราเห็นถึงการวางผังบ้านเด่นชัดขึ้น และเราทราบว่าเมืองแต่ละสมัยนั้นมีการสร้างทับบนเมืองเดิม ที่หมู่บ้านชื่อ อิลลาฮุน ใกล้กับเมือง บার্থ ยูซุฟ แถวๆ พยุม นักโบราณคดีชื่อฟลินเดอร์ เปทริโอ (Flinders Petrio) เป็นผู้พบซากเมืองของพระเจ้าเซโซสทริสที่ 2 สมัยนั้นชื่อเมือง คาฮุน เป็นเมืองที่มีการวางผังก่อนสร้าง และพบว่ามิผู้คนอาศัยอยู่เพียงหนึ่งศตวรรษเท่านั้น ดังนั้นจึงมีบางส่วนที่หลงเหลือไว้ให้เราศึกษา

เมือง คาฮุน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้าง 350 เมตร ยาว 400 เมตร ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐ มีถนนกว้าง 8-9 เมตรยาวจากเหนือจรดใต้ผ่านกลางเมือง ผังเมืองแบ่งเป็นสี่ส่วน ส่วนหนึ่งมีกำแพงอิฐกันและมิดถนนสายเล็กๆหลายสาย ริมถนนเป็นบ้านคน เป็นลักษณะบ้านแฝด เข้าใจว่าเป็นบ้านของคนงาน อีกสามส่วนที่เหลืออยู่ทางตะวันออก เป็นพระราชวังและที่ทำการรัฐบาลและบ้านของข้าราชการ ที่อยู่อาศัยสร้างเป็นกลุ่มๆ ละ 10-12 หลังคาเรือน มีกำแพงเล็กๆกันระหว่างกัน นอกนั้นไม่สามารถสันนิษฐานว่าเป็นส่วนที่ใช่อะไร สังเกตว่าบ้านมีอยู่ 3 ชนิด คือ บ้านคนใช้แรงงาน สร้างแบบง่ายๆ บ้านผู้มีฐานะสร้างใหญ่ขึ้นมา บ้านผู้สูงศักดิ์ขนาดใหญ่มาก บ้านทุกหลังสร้างด้วยอิฐตากแห้ง ไม่ใช่อิฐเผา

ซากเมือง เอล อามาร์นา ที่อียิปต์ตอนกลาง เป็นลักษณะของเมืองสมัยปลายราชวงศ์ที่ 18 (1375-1350 ปีก่อนคริสตกาล) ผู้ที่ค้นพบเมืองนี้คือบริษัทเยอรมันชื่อ Deutsche Orient Gesellschaft หรือ บริษัทเยอรมันเพื่อโลกตะวันออก ภายใต้การนำของนักโบราณคดีชื่อ แอล. บอร์ชาร์ดท์ (L. Borchardt) ผังที่เขาเสนอเป็นเมืองที่ไม่มีกำแพง เมืองจากเหนือจรดใต้ยาวประมาณ 7 กิโลเมตร จากตะวันตกไปตะวันออกยาวประมาณ 1-1.5 กิโลเมตร ริมแม่น้ำไนล์ฝั่งตะวันออก อีกด้านหนึ่งไม่ไกลจากทะเลทราย ในกลางเมืองมีวัดของเทพเจ้า เอตอน ที่มีทางเชื่อมกับพระราชวัง ทางเหนือและทางใต้ของเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของผู้สูงศักดิ์หรือข้าราชการชั้นสูง

ที่นี่เหมือนกับที่เมือง คาฮุน ตรงที่มีทั้งบ้านเล็กและบ้านใหญ่ ต่างกันที่บันเหล่านี้ปลูกอยู่คละกันไป ไม่แบ่งเป็นย่านคนรวยคนจน แต่บ้านสมัยจักรวรรดิใหม่จะมีห้องอาบน้ำ พื้นและผนังปูด้วยหินปูนด้วย แสดงถึงอารยธรรมของราชวงศ์ที่ 12 และ 13 เราไม่ทราบว่าคนอียิปต์อาบน้ำในห้องน้ำอย่างไร ไม่พบร่องรอยของอ่างอาบน้ำแบบโบราณ เข้าใจว่าไม่น่าจะใช้อ่างอาบน้ำเพราะคนอียิปต์ก็เหมือนกับคนที่อยู่ในประเทศอื่นอื่นๆ ที่คิดว่า การอาบน้ำในอ่างหรือในที่น้ำไม่ไหลเวียนนั้นสกปรก ส่วนที่ถ่ายทุกชิ้นนี้เป็นส่วนผสมอยู่นอกบ้าน เหมือนตามแถวบ้านนอกของไทยสมัยเมื่อ 50 ปีมานี้

ภายในบ้านมีหลายห้อง เช่นห้องรับแขก ห้องนอน ห้องอาหาร ผนังภายในทาสีขาวหรือน้ำตาลแบบสิดินริมแม่น้ำไนล์ ปัจจุบันตามแถวชนบทเรายังเห็นใช้สีสองสีนี้ทาบ้านอยู่ บางที่วาดลายดอกไม้บนผนัง นอกบ้านมักทาสีขาวเป็นพื้น ประดับด้วยสีเข้มสีอื่น เช่น ตรงขอบหน้าต่างบ้านสมัยจักรวรรดิใหม่ส่วนมากเป็นสองชั้น บางครั้งสามชั้นแต่น้อย ดังที่บ่งไว้ในภาพที่ผนังสุสาน

ต้นไม้ ไม้ดอกและพืชผักเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนอียิปต์ ดังนั้นเราจึงเห็นภาพมากมายที่

เกี่ยวกับสวน บ้านใหญ่จะมีสวนไว้ข้างบ้าน หรือหลังบ้าน ปลูกไม้ผล ไม้ประดับและสวนครัว มีเรือนเพาะชำ บางบ้านปลูกพืชรอบบ้านจนแทบไม่เห็นตัวบ้าน ในสวนมีสระน้ำทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบด้วยต้นไม้ใหญ่ เช่นต้นปาล์ม อินทผลัม ความรักดอกไม้ของคนอียิปต์เห็นได้จากการใช้ดอกไม้ประดับในงานและในที่ต่าง ๆ ทั้งที่วัด บ้าน สุสาน และยังมีการส่งพันธุ์ดอกไม้จากต่างประเทศ พระนางฮัทเชปซุท ส่งดอกไม้ไม่บ่งว่าดอกอะไรจากเอธิโอเปียมาเป็นลั้ พระเจ้า ตูโมซิสที่ 3 รับสั่งให้ประติมากรตกแต่งผนังวัดที่ คาร์นัค ด้วยลายดอกไม้ที่ทรงไปเห็นมาจากประเทศในทวีปเอเชีย นอกจากสวนไม้ดอก ไม้ผล และสวนผักแล้ว สุสานของเจ้าเมืองในสมัยจักรวรรดิกลางบอกให้เราทราบว่ามีการปลูกองุ่นมากอีกด้วย

เครื่องเรือนภายในบ้านอียิปต์เราทราบจากภาพสมัยจักรวรรดิใหม่ที่ คาฮุน และ เอล อามาร์นา ดูโดยรวมแล้วเครื่องเรือนเป็นแบบเรียบง่าย เดียงสำคัญที่สุดในบ้าน เดียงสมัยก่อนต่ำกว่าเดียงสมัยหลัง ทำด้วยไม้บ้าง เป็นงาช้างบ้าง บางเดียงประดับด้วยแผ่นเงินหรือทองตามฐานะของเจ้าของ แก้อัแบบเรียบเช่นกัน สงวนไว้ให้ผู้มีฐานะ คนธรรมดาที่นั่งบนเสื่อกับพื้น ขาเดียงและขาเก้าอี้ทำเป็นรูปขาสิงห์ (แบบเดียวกับตั้งขาสิงห์ของไทย) หรือขาวัว ซึ่งช่างอียิปต์ดูจะเน้นการตกแต่งตรงส่วนนี้มาก โต๊ะเป็นทรงกลมขาเดียง ดูเหมือนถาดขนาดใหญ่มากกว่า

การรับประทานอาหาร คนอียิปต์สมัยก่อนทานอาหารวันละ 3 มื้อ แต่เราไม่ทราบว่าทานกันเวลาอะไรบ้าง การนั่งทานอาหารของคนธรรมดาทั่วไปนั่งบนเสื่อที่ปูกับพื้นเหมือนคนชนบทในบ้านเราในปัจจุบัน คนรวยทานอาหารบนโต๊ะที่มีอาหารตั้งไว้พร้อมน้ำดื่ม คนอียิปต์สมัยนั้นทานข้าวด้วยมือ แม้แต่คนในวังตั้งแต่กษัตริย์ลงมาก็ใช้มือ ดังภาพพระราชินีในราชวงศ์ที่ 18 กำลังเสวยเบ็ดเตล็ดด้วยมือ ดังนั้นก่อนรับประทานอาหารแต่ละมื้อ คนอียิปต์จึงมีการล้างมือก่อนและหลังอาหาร ซึ่งอารยธรรมนี้ตกทอดมาถึงปัจจุบัน

คนอียิปต์ทานขนมปัง การทานขนมปังอียิปต์ได้รับอิทธิพลมาจากซีเรียและเมโสโปเตเมีย การดื่มเหล้าองุ่นได้อิทธิพลมาจากซีเรีย น้ำมันมาจากเกาะไซปรัส บาบิโลเนีย มิทานี และจากพวกฮิตไทท์ ounge ชันติมาจากซีเรีย การเตรียมอาหารไม่ค่อยมีหลักฐานให้เห็น ดูในภาพมีการย่างห่าน ย่างปลา ก่อนทานมีการจัดโต๊ะอาหารให้สวยงามด้วยการประดับด้วยดอกไม้สีสด เครื่องดื่มมีเบียร์และเหล้าองุ่นหลายชนิด แต่การดื่มไม่ทราบว่าดื่มกันอย่างไร

การแต่งตัวของคนอียิปต์

เวลาเราศึกษาเรื่องอียิปต์ สิ่งที่น่าสนใจมากที่สุดคือ เครื่องนุ่งห่มอันสวยงามของคนอียิปต์สมัยโบราณ สมัยจักรวรรดิเก่า นุ่งผ้าผืนเดียวพันรอบเอว สมัยจักรวรรดิกกลางเพิ่มผ้าเข้าไปอีกผืนหนึ่ง สมัยจักรวรรดิใหม่สวมผ้าท่อนบนด้วย การสังเกตชั้นในสังคมของคนอียิปต์สมัยก่อน สังเกตได้จาก การแต่งกาย และแต่ละสมัยก็เปลี่ยนไปบ้างตามความนิยม แต่คนสูงอายุนุ่งผ้ายาวกว่าคนหนุ่มเสมอ

เครื่องนุ่งห่มของผู้ชายอียิปต์มีหลายชนิดหลายโอกาส แรกเริ่มทีเดียวก็เหมือนกับชนทั่วๆไปที่นุ่งห่มด้วยหนังสัตว์ทั้งหญิงและชาย สมัยจักรวรรดิเก่าผู้ชายนุ่งผ้าเตี่ยวอย่างเดี่ยว ผู้หญิงสวมชุดหลวมยาว จากนั้นผู้ชายเปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าสั้น มีลายตามยาว แล้วเป็นผ้าพื้นสีขาวทรงหลวม และเปลี่ยนเป็นผ้าทรงแคบยาว สมัยพระเจ้า เคเฟรน นุ่งผ้าหลวมและยาว สมัยราชวงศ์ที่ 6 นิยมแคบลงมาหน่อยให้พอดีตัว บางคนใช้ผ้าปักมุกผ้าจีบทอดด้วยด้ายทอง สมัยจักรวรรดิกกลางนุ่งผ้าขาวมีเชิงข้างหน้า ผ้านั้นบางมากจนเห็นสรีระภายใน ช่วงปลายจักรวรรดิกกลางต่อกับจักรวรรดิใหม่มีการนุ่งห่มที่ซับซ้อนขึ้น คือ ผู้ชายนุ่งผ้าสั้นเป็นตัวใน ตัวนอกเป็นผ้าบางสวมทับอีกที ประมาณรัชกาลของพระนาง อัทเซปซุท มีการคลุมร่างกายท่อนบนด้วยเสื้อสั้นและหลวม ไหล่ตก ท่อนล่างยังใส่สองตัวซ้อนอยู่เหมือนเดิม

ประมาณปลายราชวงศ์ที่ 18 ตรงกับสมัยพระเจ้า เอคนาตอน นิยมสวมผ้าชั้นล่างยาวกว่าชั้นบน แล้วทำผ้าชั้นบนหรือชั้นนอกให้พองๆก็ให้เห็นชั้นใน สมัยนี้จะเน้นให้เห็นชั้นใน โดยเฉพาะชุดที่ใส่ไปงานพิธีต่างๆ เครื่องแต่งกายของราชวงศ์ที่ 19 ไม่แตกต่างจากราชวงศ์ก่อนเช่นเดียวกับท่อนบนแบบเสื้อผ้าบางชนิดมีแต่กษัตริย์เท่านั้นที่สวมใส่

เสื้อผ้าของผู้หญิงไม่มีแบบมากเหมือนของผู้ชาย หญิงทุกชั้นสังคมใช้แบบเดียวกันหมด เป็นกระโปรงชุดติดกันเข้ารูปธรรมดายาวแนบตัวจนถึงข้อเท้า ให้เห็นร่างอังกดงาม ส่วนบนเป็นเหมือนเสื้อไม่มีแขน วงแขนเว้าเข้ามามาก คอกกว้างลึก บางครั้งลึกจนเห็นหน้าอก ส่วนสีนิยมสีพื้น ชายกระโปรงขลิบด้วยสีอื่น สมัยจักรวรรดิกกลางนิยมแบบสองท่อน ท่อนบนเป็นเสื้อแนบตัวเปิดไหล่ขวา มีเสื้อตัวยาวคลุมหลวมๆทับ ชายด้านหน้าติดกันที่หน้าอก ผ้าที่ใช้ตัดบางมากจนเห็นร่างผู้ใส่ ชายเสื้อและกระโปรงมีลายปัก สมัยจักรวรรดิใหม่มีภาพให้ศึกษาเฉพาะของราชวงศ์ที่ 19 และ 20 เสื้อผ้าหญิงมีเสื้อคลุมที่เปิดไหล่ขวาเช่นกัน แต่มีสามชั้น ชั้นนอกสุดไม่โปร่งบาง มีจีบ เป็นลักษณะเหมือนเสื้อ ตั้งแต่จักรวรรดิใหม่ตอนปลายไป ผู้หญิงใส่กระโปรงยาวชุดติดกัน มีแขนทั้งสองข้าง บางครั้งมีเสื้อคลุมไหล่ หญิงที่ทำงานมักใส่เสื้อผ้าที่อำนวยความสะดวก ไม่ยาวและแบบเรียบที่สุด เนื้อผ้าเป็นลินินหนาทนทาน

คนอียิปต์สมัยโบราณไม่รู้จักตัดผม ในภาพสมัยจักรวรรดิเก่าจะเห็นคนอียิปต์ทั่วไปมีผมขดและไม่โกนเครา เครื่องประดับผมเช่น ที่ติดผม หวีทำด้วยกระดูกและงา มีใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณ เข้าใจว่าชนชั้นสูงของอียิปต์เท่านั้นที่มีธรรมเนียมโกนศีรษะและใส่วิกผมแทน

วิกผมของคนอียิปต์มี 2 แบบ แบบแรกเป็นวิกผมทรงสั้น อีกแบบเป็นทรงยาว แบบทรง

สั้นจะปิดหูและท้ายทอย อาจเป็นทรงเหลี่ยมหรือมนก็ได้ แล้วแต่ความนิยมของแต่ละสมัย แบบทรงสั้น ภายหลังแพร่เข้าไปในชนชั้นธรรมดา ตรงกันข้ามกับวิกทรงยาวที่ดูจะสงวนไว้เฉพาะผู้สูงศักดิ์จริงๆ คนอียิปต์พิถีพิถันในการใช้วิกมาก เช่นเดียวกับการไว้เคราที่คงที่เปลี่ยนไปตามตำแหน่งของคนและตามโอกาส

คนอียิปต์นิยมใช้เครื่องประดับมาแต่สมัยโบราณและใช้ทั้งหญิงและชายดังที่เราเห็นในภาพทั่วไป ทั้งสองเพศสวมสร้อยคอและกำไลที่มือและแขน ทำจากหินมีค่า งา หรือกระดูกสัตว์ ทอง และเงินสำหรับชนชั้นสูง บางครั้งมีสัมริด ต่างหูเพิ่งปรากฏในสมัยจักรวรรดิใหม่ ใส่ทั้งหญิงและชายเช่นกัน ผู้ชายเลิกใส่ต่างหูเมื่อราชวงศ์ที่ 19 แหวนเป็นเครื่องประดับที่สำคัญ ดังที่พบว่ามัมมี่ใส่แหวนเกือบทุกนิ้ว

การแต่งหน้าของคนอียิปต์เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก เพราะในภาพเราเห็นแต่งหน้าทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยเฉพาะที่ดวงตาทั้งของผู้หญิง ผู้ชาย และเด็กในทุกชนชั้นมีการทาขอบตาด้วยสีเขียวหรือสีดำ เขาทาขอบตาให้ยาวไปทั้งสองข้างทางจมูกและทางขมับเพื่อให้ดวงตาใหญ่ขึ้น ที่ทาตาสีเขียวทำมาจากหินมาลาคิทที่นำมาบดเป็นผงแล้วผสมด้วยไขมันอย่างมีสัดส่วน ส่วนสีดำเป็นชนิดเดียวกับที่ผู้หญิงในทวีปแอฟริกาเหนือก้นที่เรียกว่าโคล หาซื้อได้ทั่วไป

ความรักสวยรักงามของอียิปต์เริ่มมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว 4000 ปีก่อนคริสตกาล¹ มีร่องรอยว่าคนอียิปต์ใส่เครื่องสำอางและที่บดหินลงในหลุมศพด้วย แต่หลักฐานที่เป็นภาพฝาผนังพบในสมัยที่มีการก่อสร้างสุสานแบบปิรามิด ภาพสลักบนแผ่นหินที่พบในสุสานที่กีกา เป็นภาพเจ้าหญิง เนเฟอเทียเบท (ประมาณ 2590 ปีก่อนคริสตกาล) ในชุดหนังสือประทับอยู่หน้าของที่นั่ง ตัดตัวไปสู่อีกโลกหนึ่ง ในจำนวนนั้นมีสีเขียวขอบตาสีเขียวและสีดำด้วย แสดงว่าสิ่งนี้เป็นของสำคัญมาก

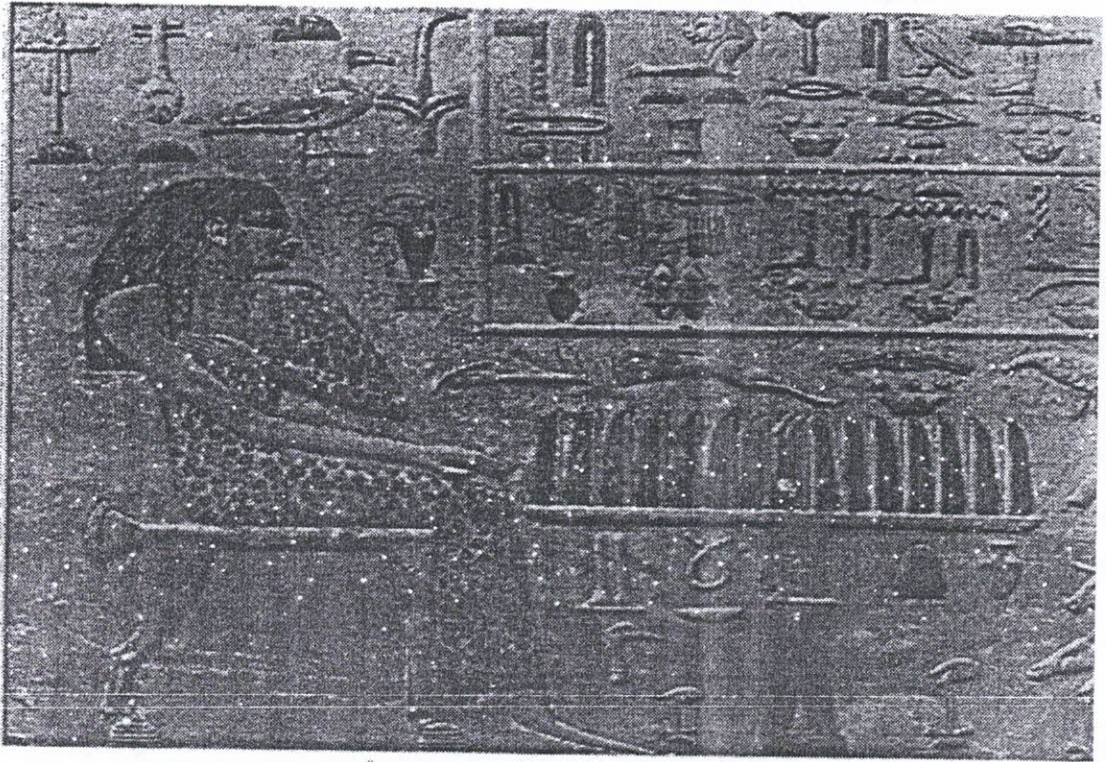
คริสติน ซีเกลอร์ (Christiane Ziegler) ภัณฑารักษ์ประจำห้องอียิปต์โบราณของพิพิธภัณฑสถานลูฟเวรอ ประเทศฝรั่งเศสกล่าวว่า

“ คนอียิปต์ให้ความสำคัญมากกับการแต่งตัว ตามสุสานของข้าราชการชั้นสูงบอกให้เราทราบว่า เขาใช้เครื่องประดับจำนวนมาก เสื้อผ้ามีราคา บ่งบอกชั้นในสังคม โบหน้าของหญิง ชายและเด็กได้รับการแต่ง มีการวาดขอบตา การแต่งหน้านี้นี้ไม่ได้เป็นธรรมเนียมเฉพาะคนรวยเท่านั้น เพราะรูปปั้นของหญิงรับใช้ก็มีการเขียนตาสีดำเช่นกัน ”

เรื่องของเครื่องสำอางมิให้ศึกษาที่พิพิธภัณฑสถาน ลูฟเวรอ อยู่หลายชนิด ปัจจุบันมีบริษัทผลิตเครื่องสำอางชั้นนำของฝรั่งเศสร่วมกับแผนกค้นคว้าของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติฝรั่งเศส นำเครื่องสำอาง

1. Séverine Nikel, “Secrets de beauté des pharaons.” L’Histoire., n° 237 novembre 1999, p. 26-27

ของอียิปต์โบราณอายุระหว่าง 2000-1200 ปีก่อนคริสตกาลจำนวน 49 กระปุกไปศึกษาดูว่า ที่หาขอบตามีสวนผสมอะไรบ้าง ผลของการค้นคว้าออกมาว่า คนอียิปต์โบราณรู้จักกำหนดสัดส่วนการผสมแล้ว

การแต่งหน้าและเขียนตาของคนอียิปต์
(L'Histoire n° 237 novembre 1999, p. 26-27)

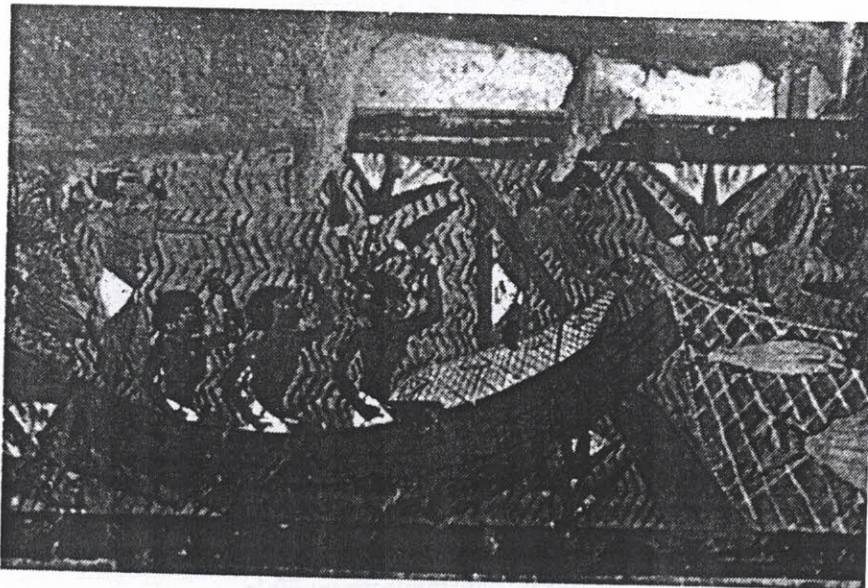
การแต่งหน้าและเขียนตาของคนอียิปต์
(L'Histoire n° 237 novembre 1999, p. 26-27)

งานอดิเรก

เมื่อคนอียิปต์ว่างจากงานประจำแล้วมักหาเวลาผ่อนคลายด้วยการยิงนก ตกปลา ฟังเพลง เล่นดนตรี เล่นกีฬา ซึ่งอย่างหลังนี้สงวนไว้ให้สำหรับชนชั้นสูง

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ภูมิประเทศของอียิปต์ทางแถบเดลต้ามีหนองบึงเต็มไปด้วย ต้นหญ้าปาปิรุส ในน้ำเต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด เช่น จระเข้ ฮิปโปโปเตมัส ฯลฯ ที่นี้เองที่คนอียิปต์ใช้เป็นที่ล่าสัตว์ เมื่อเขาพายเรือเข้าไปในกอหญ้าปาปิรุสเพื่อเก็บดอกบัว นกที่อาศัยอยู่ในกอหญ้าถูกรบกวน ตกใจบินหนีขึ้นไป คนจะขว้างบูมมาแรงล่านกนำมาทำเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีการตกปลาในแม่น้ำไนล์ด้วย ภาพเหล่านี้มีอยู่ตามสุสานทั่วไป มักเป็นภาพที่คล้ายๆกัน แม้ในปัจจุบันคนอียิปต์ยังนิยมนำมาทำเป็นลายผ้า ที่น่าสังเกต คือเรามักเห็นภาพสองสามีภรรยา นั่งอยู่บนเรือด้วยกัน สามีกำลังขว้างบูมมาแรง แสดงถึงความผูกพันที่มีในสังคมครอบครัวแบบอียิปต์ แม้แต่ในหมู่ชนชั้นสูง โดยเฉพาะจักรวรรดิกกลางลงมา เรารู้สึกถึงความสำคัญของครอบครัวในลักษณะนี้เช่นกัน การจับนกในสมัยจักรวรรดิใหม่ไม่ใช้บูมมาแรง แต่ใช้แมวที่ฝึกแล้วมาไล่จับนก ถ้าที่ไหนต้นหญ้าไม่สูงเขาใช้ตาข่ายดักนกหรือกับดักนกที่มีหลายแบบด้วยกัน

การตกปลาเป็นกิจกรรมสำคัญที่คนอียิปต์เชี่ยวชาญมาแต่โบราณ เช่นเดียวกับคนที่อยู่ใกล้แม่น้ำ ประกอบกับที่แม่น้ำไนล์มีปลาชุกชุม วิธีการตกปลามีทั้งการตกเบ็ด ขึงเชือก ลงแห ปลาที่ได้มาและเหลือจากการบริโภคแล้วเขานำไปตากแห้ง ทำปลาแห้งหรือปลาเค็มแบบตามประเทศในเขตร้อนทั้งหลายเพื่อเก็บไว้ทานนานๆ ในแม่น้ำไนล์นอกจากปลาแล้วยังมีสัตว์ที่น้ำเกรงขาม คือ จระเข้ และฮิปโปโปเตมัส จระเข้นั้นคนอียิปต์ถือว่าเป็นเจ้าแห่งแม่น้ำ เทพเจ้าแห่งน้ำคือ ซอบก (ศิระจะเป็นจระเข้) มีวัดประจำอยู่ที่ฟุยม หรือทะเลสาบ ในสมัยจักรวรรดิกกลาง ส่วนฮิปโปโปเตมัสมีชื่อเสียงในด้านความ

การหาปลา (Coll. Nicole Bergerot)

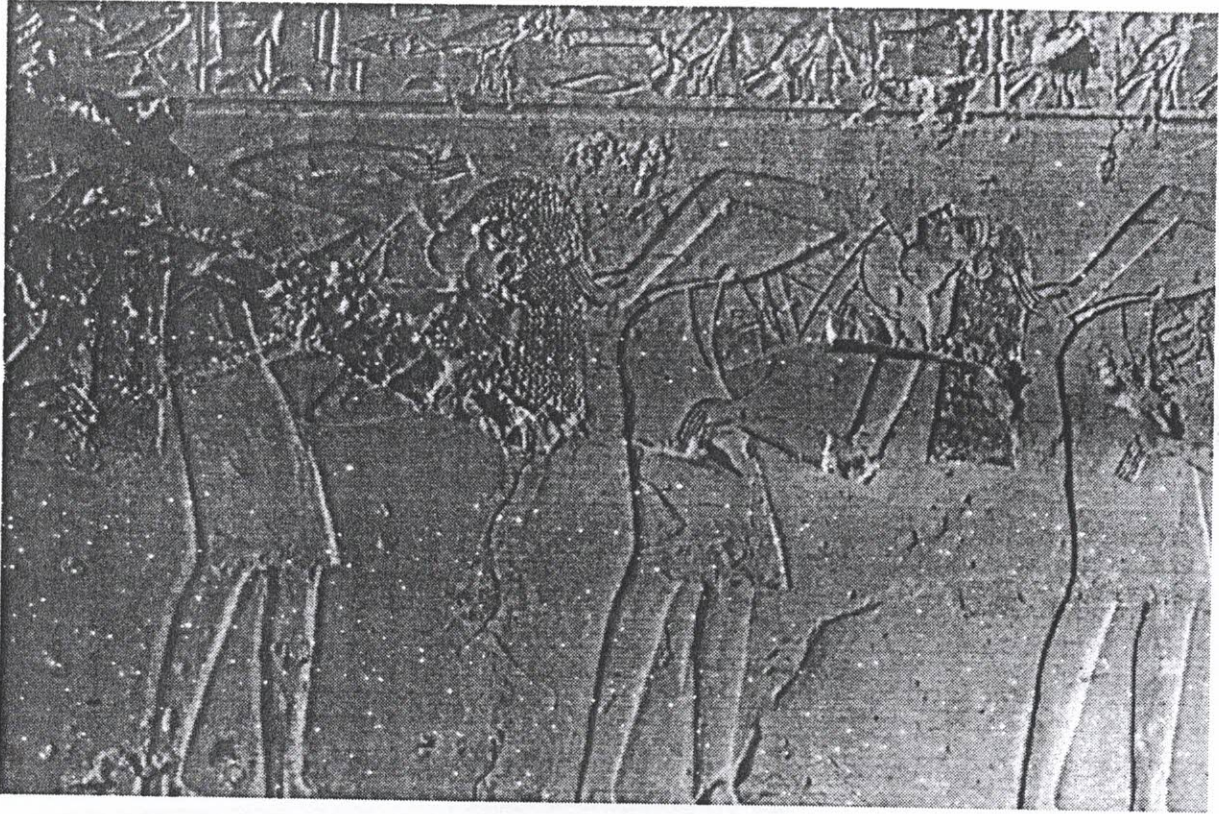
ไม่ฉลาด เป็นสัญลักษณ์ของความรุนแรงป่าเถื่อน ถึงกระนั้นก็ตาม การล่าฮิปโปโปเตมัสถือเป็นกีฬาล่าสัตว์ที่คนอียิปต์ชอบมาก

คนที่อยู่แถวทะเลทรายลิเบียหรือภูเขาทางทะเลทรายอาราเบียใช้เวลาว่างในการล่าสัตว์ เช่น เก้ง เลียงผา กวาง กระต่ายป่า สิงโต ช้างป่า ฯลฯ การล่าสัตว์ตามทะเลทรายเป็นกีฬาของชนชั้นสูงที่ออกล่าสัตว์พร้อมภรรยาและฝูงสุนัขที่คอยเอาไว้วิ่งไล่สัตว์ เจ้าครองโนโมสบางคนไม่ล่าสัตว์เอง แต่ให้นักล่าสัตว์ล่าสัตว์ป่ามาให้ นายที่กลับมาจากการล่าสัตว์ด้วยความเหน็ดเหนื่อย ขณะนั่งพักภรรยาจะนำเครื่องดื่มมาให้ บ่าวทั้งชายและหญิงผลัดกันมาแสดงกายกรรมโยนห่วงหรือเล่นดนตรีและเต้นรำให้ดูเป็นที่เพลิดเพลิน

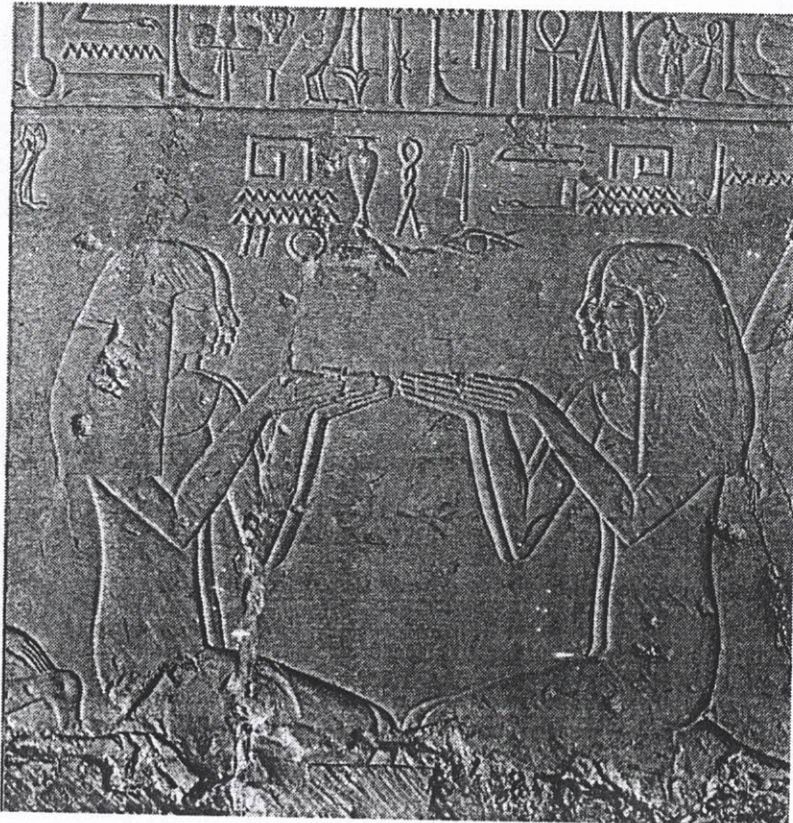
จะเห็นว่า สังคมอียิปต์โบราณเป็นสังคมง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ชีวิตดำเนินไปตามธรรมชาติอำนวยความสะดวกมีเครื่องยึดเหนี่ยวใจอยู่ที่ศาสนา สถาบันครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคมอียิปต์ เรามักเห็นภาพที่เล่าเรื่องราวแสดงให้เห็นถึงความรักระหว่างพ่อ แม่ และลูก แต่เราไม่ทราบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนว่าคนอียิปต์มีความคิดเรื่องนี้อย่างไรการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่แคว้นและครอบครัว

ภาพครอบครัวอียิปต์ (Coll. Nicole Bergerot)

ภาพหญิงเต้นรำ (Coll. Nicole Bergerot)

บทที่ 5

สถาบันศาสนา

เทพเจ้าของอียิปต์

มีเรื่องเล่ากันมาแต่โบราณ สมัยที่คนอียิปต์และเทพเจ้าอียิปต์ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันบนโลก กษัตริย์อียิปต์ชื่อ โอซิริส ได้ปกครองประเทศอย่างสงบสุข พระองค์มีพระเชษฐาชื่อเซธ ซึ่งทั้งสองพระองค์นี้ทรงไม่ถูกกัน อยู่มาวันหนึ่งเทพเจ้า โอซิริส มีพระราชประสงค์สละราชสมบัติให้พระโอรสคือ โฮรุส เทพเจ้า เซธ ไม่พอพระทัยจึงลอบปลงพระชนม์ โอซิริส แล้วนำพระศพใส่หีบทั้งน้ำ เทพธิดา อธิซีส พระมเหสีของเทพเจ้า โอซิริส ออกติดตามหาหีบนี้ไปตามทะเล หีบนี้ลอยไปติดฝั่งที่ไต้ต้นไม้ใหญ่ในเมืองไบโบลส ประเทศเฟนิเชีย ทำให้ต้นไม้เจริญเติบโต เทพธิดา อธิซีส ทราบข่าว จึงเข้าไปเป็นแม่นมในราชสำนักของ กษัตริย์เฟนิเชีย ซึ่งตัดต้นไม้ใหญ่ไปและนำหีบไปซ่อนไว้ เทพธิดาอธิซีส ลักพาหีบศพของพระสวามีออกมาได้และนำกลับประเทศอียิปต์แต่เซธมาพบเสียก่อน จึงแย่งศพไปฉีกเป็นท่อนๆโยนไปตามที่ต่างๆ เทพธิดาอธิซีส ตามเก็บชิ้นส่วนของพระสวามี แล้วมอบให้เทพเจ้า อนุบิสที่คิดทำมัมมี่ขึ้นมาพร้อมบทสวดศพ อนุบิส รวบรวมชิ้นส่วนของโอซิริส สวดมนต์ให้เทพเจ้าโอซิริสมีชีวิตขึ้นมาอีก แต่อยู่บนสวรรค์เท่านั้นและชีวิตใหม่นี้เป็นชีวิตที่อมตะ พระโอรสโฮรุส ออกมาแก้แค้นให้พระบิดาฆ่า เซธ สิ้นชีวิตและครองราชสมบัติต่อจากเทพเจ้าโอซิริส เมื่อเทพเจ้าทั้งหลายสิ้นชีวิต วิญญาณจะอยู่ในรูปของดวงดาวบนท้องฟ้า¹

1. Pierre Grandet. "Osiris, Assassiné et Ressuscité", L' Histoire, numéro 216 Décembre 1997, p. 38

เรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพเจ้าโอซิริส นี้ ตามหลักฐานอียิปต์ยืนยันว่ามีการเล่าเรื่องนี้แน่นอน และยังได้รับความนิยมมากในสมัยกรีก-โรมัน ทำให้คนอียิปต์ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิกลาง (2065-1781 ปีก่อนค.ศ.) เชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย ว่าคนเราตายไปแล้วกลายเป็น โอซิริสคนใหม่ การตายและการเกิดใหม่ของ โอซิริสยังเป็นเรื่องเล่นลับ

อย่างไรก็ตาม แต่ก่อนมาจะเห็นว่าอียิปต์ไม่มีเทพเจ้าประจำชาติ แต่ละโนโมสจะนับถือเทพเจ้าของตนเอง เช่นเมมฟิสมีเทพเจ้าพทาห์ เมืองเฮตฟู มีเทพเจ้า โฮรุส เมืองธีบส์มีเทพเจ้าเอมอนเมืองอไบโดสมิเทพเจ้า โอซิริส ที่ฟยุมมีเทพเจ้าชอบก ฯลฯ เทพเจ้าของอียิปต์เหล่านี้มักอยู่ในรูปร่างของสัตว์ และยังมีการจับคู่กันเป็นครอบครัวเช่นมนุษย์ธรรมดา เอมอนซึ่งเป็นเทพเจ้าของเมืองธีบส์ มีภรรยาคือเทพธิดามุท ทั้งคู่มีบุตรด้วยกันคือ เทพเจ้าคอนส์ ดังนี้เป็นต้น เทพเจ้าประจำโนโมสนี้บางองค์ก็มีคนนับถือมาก บางองค์ก็มีคนนับถือน้อยแล้วแต่ความ “ศักดิ์สิทธิ์” เช่นเดียวกับความนิยมนับถือพระของคนไทยนั่นเอง พระจังหวัดไหน “ดัง” คนจากจังหวัดอื่น ๆ ก็เดินทางมากราบไหว้ ที่อียิปต์ก็มีคนจากโนโมสอื่นเดินทางมากราบไหว้เทพเจ้าที่ดัง ๆ ของอีกโนโมสหนึ่งเช่นกัน ต่อมาความเชื่อถือในเรื่องเทพเจ้าเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของประเทศแต่ละสมัย เช่น เทพเจ้าโอซิริส เดิมเป็นเทพเจ้าของเมือง เดอดู (หรือบูซิริส หรือ อไบโดส) ในเดลต้า ต่อมากลายเป็นเทพเจ้าที่คนเคารพนับถือทั่วประเทศอียิปต์

เมื่ออารยธรรมพัฒนาขึ้น ทำให้เรื่องของศาสนายิ่งยากน้อยลง มีเทพเจ้าน้อยลง เทพเจ้าองค์ที่ไม่ค่อยสำคัญประจำถิ่นค่อย ๆ หายไป หรือไม่ก็รวมไปกับเทพเจ้าองค์อื่น ๆ เช่น เทพธิดา ซาคเมท รวมกับเทพธิดาบาสดเทท เป็นเทพธิดา ฮาธอร์ ภายหลังเทพธิดา มุทแห่งเมืองธีบส์มารวมกับเทพธิดา ฮาธอร์ สุดท้าย เทพธิดาฮาธอร์ มารวมกับเทพธิดาอิซิสและทั้งหมดอยู่ภายใต้เทพเจ้าเร สมัยหลังเหลือเทพเจ้าองค์เดียว และอียิปต์นับถือเทพเจ้าองค์นี้องค์เดียว เรียกกันว่าเทพเจ้า เอมอน-เร (สมัยจักรวรรดิกลาง) บทบาทของเทพเจ้าโอซิริส ลดลงมาเหลือแค่เฉพาะเกี่ยวกับความตาย เวลาเราไปดูโบราณสถานของอียิปต์ บางคนอาจไม่เข้าใจว่าในเมื่อบอกว่าอียิปต์นับถือเทพเจ้าองค์เดียวคือเร แต่ภาพที่ผนังทำไมจึงยังมีเทพเจ้าที่ชื่อว่า เอมอน, โฮรุส, คุนุม, อตุม และอื่น ๆ อีก คำอธิบายคือเทพเจ้าเหล่านั้นรวมกันก็เป็นเทพเจ้าเรนั่นเอง โดยเฉพาะสมัยจักรวรรดิใหม่จะเน้นเทพเจ้าองค์เดียวมาก อาจเป็นเพราะว่าโลกกำลังนิยม monotheism หรือศาสนาที่มีพระเจ้าองค์เดียว

ตั้งแต่ราชวงศ์ที่ 18 ตรงกับสมัยพระเจ้า อเมนโฮฟิส ที่ 4 เป็นต้นมาความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเรเปลี่ยนไป กษัตริย์ไม่นิยมบูชาเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์อีกต่อไป แต่บูชาแสงอาทิตย์ที่ส่องมาสู่ราชโอรสบนพื้นโลก นี่คือที่มาของวงกลมรูปดวงอาทิตย์ที่เราเห็นอยู่บนศิระเทพธิดาหรือเทพเจ้าในภาพตามผนังพระเจ้า อเมนโฮฟิส ที่ 4 ทรงเปลี่ยนพระนามมาเป็น เอกนาตตอน และทรงบังคับให้คนอียิปต์เลิกนับถือเทพเจ้าเอมอน-เร ให้มานับถือเทพเจ้าเอตตอน หรือ “พระธรรม” แทน ทรงย้ายเมืองหลวงอันเป็นเมืองที่ประทับของเทพเจ้าเร มาสร้างเมืองใหม่ที่อียิปต์กลาง และเรียกเมืองใหม่นั้นว่า เอล อาร์มานา การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้สร้างความไม่พอใจให้แก่พระเป็นอันมาก

เป็นที่เข้าใจได้ง่ายว่า ผู้ใดที่ใช้วิธีรุนแรงในการเปลี่ยนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อผู้นั้นหมดอำนาจไปแล้ว สิ่งที่เขาสร้างขึ้นมาทั้งหมดไปด้วยพร้อมกัน เช่นเดียวกันเมื่อพระเจ้าเอคนาตอน ลี้พระชนม์ลง ความเชื่อทางศาสนาแบบเดิมก็กลับมา แต่เหลือแต่เทพเจ้าที่สำคัญเช่น เทพเจ้า พทาร์ แห่งเมือง เมมฟิส เป็นเทพเจ้าของศิลปิน เทพเจ้าไอธ เป็นผู้คุ้มครองนักวิชาการหรือสคริป เทพเจ้า ไอซิริส เป็นเทพเจ้าแห่งความตาย คือ นำผู้ตายไปสู่จุดหมายปลายทาง เป็นต้น

การปฏิบัติต่อเทพเจ้า ศึกษาจากรูปภาพอียิปต์สมัยจักรวรรดิใหม่ จะเห็นรูปโตะบูชาตั้งอยู่ในลานใกล้กับที่เก็บเสบียงอาหารและที่คั้นเหล้าองุ่น บนโตะมีดอกไม้และเหล้าองุ่นเพื่อบูชาเทพธิดา เรนนูเตท ผู้เป็นเทพธิดาแห่งการเก็บเกี่ยวอยู่ในร่างของงู ความศรัทธาในเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์ก็มีไม่น้อยไปกว่าคนธรรมดา โดยเฉพาะกษัตริย์ในสมัยจักรวรรดิใหม่ที่ให้การสนับสนุนศาสนา มาก ไม่มีสมัยใดที่สถาบันศาสนาและพระจะมีอำนาจเท่าสมัยนี้ กษัตริย์ทรงสร้างวัด พระราชทานที่ดินและสมบัติ ถวายปัจจัย คนสวดมนต์ให้แก่กษัตริย์ในวัด ขณะเดียวกันกษัตริย์ก็เป็นโอรสของเทพเจ้า กษัตริย์ทรงทำเพื่อเทพเจ้าเพราะถือว่าเทพเจ้าเป็นบรรพบุรุษของพระองค์

ตามหลักฐานในสมัยจักรวรรดิใหม่ บอกให้เราทราบถึงพิธีที่พวกพระอียิปต์ต้องปฏิบัติเป็นประจำวันต่อเทพเจ้า ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าองค์ใด คือ บัดกวาดศาลให้สะอาด เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มให้กับรูปปั้นเทพเจ้า ผัดหน้าทาแป้งให้ นำของหอมหรือดอกไม้มาถวาย บางเมืองการเปลี่ยนเครื่องทรงของเทพเจ้าทำกันปีละครั้ง และถือเป็นงานประเพณีใหญ่ เช่นเดียวกับการเปลี่ยนเครื่องทรงของพระแก้วมรกตของไทย

ส่วนรูปปั้นของเทพเจ้าที่ทำขึ้นเพื่อบูชานั้น มีขนาดเล็กมาก ประมาณ 50 เซนติเมตร (มีตัวอย่างให้เราดูได้ที่พิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลิน มีรูปปั้นเทพธิดา ฐเออริส อันเป็นเทพธิดาของผู้หญิงอยู่ 3 องค์) ประทับอยู่ในเรือลำเล็กที่ตกแต่งอย่างสวยงาม เรือนี้อยู่ในศาลอีกที่หนึ่ง ส่วนรูปปั้นสำหรับประดับจะสร้างขนาดใหญ่โตมากดังที่เราเห็นในรูปตามหนังสือต่างๆ เราไม่ค่อยทราบเกี่ยวกับการทำรูปปั้นเทพเจ้าอย่างละเอียดนัก ภาพที่เห็นเสมอจะเป็นภาพเทพเจ้าองค์เล็กๆ อยู่ในเรือกับรูปปั้นกษัตริย์เท่านั้น

เรือสำหรับเทพเจ้าและกษัตริย์นั้นจะตกแต่งที่หัวและท้ายเรือด้วยรูปหัวสัตว์ คล้ายเรือในขบวนพยุหยาตราทางชลมารคของไทย ตรงกลางลำเรือมีที่ประทับสร้างเป็นลักษณะวัด มีม่านบังสายตาคนดู เรือนี้ใช้ในงานวันฉลองที่สำคัญเท่านั้น จะสังเกตว่า เรือ สำหรับอียิปต์นั้นสำคัญมาก บางประเทศอาจใช้รถแทนเรือ เพราะคนอียิปต์ผูกพันกับแม่น้ำไนล์มากดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การเดินทางจึงเป็นทางน้ำ ในความคิดของคนอียิปต์คิดว่า เทพเจ้าก็เช่นกันต้องการเรือเพื่อเดินทางจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง

นอกจากรูปปั้นเทพเจ้าขนาดเล็กแล้ว ในบริเวณวัดยังมีรูปปั้นขนาดมหึมาใหญ่กว่าคนจริงมาก ทำจากหิน ในสมัยโบราณมีรูปปั้นหินของเทพเจ้ามินที่เรพบว่ามีค่าที่สุดในปัจจุบัน

สมัยจักรวรรดิใหม่ก็ยังนิยมทำกันอยู่ ที่เราเห็นได้ที่พิพิธภัณฑกรังโคร ประเทศอียิปต์เป็นรูปปั้นหินของเทพเจ้า โคนส์ สูง 2 เมตร 50 เซนติเมตร จากวัดเมือง คาร์นัค รูปปั้นเทพเจ้าพทาห์ สูงกว่า 3 เมตร จากเมือง มีทราฮิเนห์ หรือรูปของเทพเจ้าโอซิริส ทำด้วยหินแกรนิตสีชมพู สูงกว่า 4 เมตร จากวัดเมืองอปีโดส ที่ขนาดย่อมลงมาเป็นรูปปั้นนั่งหรือยืนของเทพธิดาแห่งสงคราม ซากเมท สูงราว 2 เมตรมาจากเมือง อิบส์ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑกรังเบอร์ลิน

รูปปั้นสำหรับเข้าพิธีทางศาสนาจะทำขนาดย่อมกว่าของจริงเล็กน้อย ทำจากหินปูนระบายสีดังที่เราเห็นรูปของเทพธิดาฮاتور ประทับอยู่ในศาลที่ภูเขาใกล้เมือง แคร์ เอล บาฮารี เทพธิดาอยู่ในร่างของวัวศักดิ์สิทธิ์ หัววัวรูปนี้ถือเป็นงานศิลปะที่เยี่ยมมากของประติมากรอียิปต์ เล่ากันว่าเมื่อตอนที่ขุดพบนั้น ผู้พบถึงกับตกใจถอยหลัง เนื่องจากเขาของวัวให้ความรู้สึกถึงพลังอำนาจที่น่าเกรงขาม ผู้พบมีความรู้สึกว่าได้ยินเสียงวัวเมื่อได้รับแสงแดดเป็นครั้งแรก หลังจากที่จมอยู่ในศาลมานานนับหลายพันปี

หน้าที่ของพระ นอกจากเปลี่ยนเครื่องทรงและรับใช้เทพเจ้าประจำวันแล้ว ยังต้องถวายอาหารและน้ำบนโต๊ะบูชาทุกวัน เหมือนที่คนไทยถวายอาหารพระพุทธรูปทุกเช้า อาหารที่คนอียิปต์ถวายจะเป็น ขนมปัง นก เบียร์ เหล้าองุ่น เนื้อวัว วันมีงานฉลองอาหารที่ถวายจะมีจำนวนมากขึ้นตามความสำคัญของงาน เป็นที่น่าคิดว่าคนอียิปต์ถวายของอื่นแก่เทพเจ้าบ้างหรือไม่ เพราะประเทศในเอเชียอื่นๆ ในสมัยเดียวกันก็ไม่ปรากฏว่าถวายของอื่นดังที่ทำกันในปัจจุบัน เห็นมีแต่อาหารเท่านั้น อาหารที่ถวายเทพเจ้าแล้ว พระและผู้มาร่วมงานวัดนำมารับประทานต่อร่วมกันเช่นเดียวกับการไปร่วมงานวัดของไทย ที่เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว มารวาจะนำมาตั้งวงทานร่วมกันที่วัดนั่นเอง

ลักษณะของศาลเจ้าหรือศาลเทพเจ้าสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิมiddle เราศึกษาได้จากอักษรเฮียโรกลิฟที่เหลือไว้ให้ศึกษา ส่วนที่เป็นของสมัยจักรวรรดิใหม่ไม่มีปัญหาเรื่องหลักฐานเพราะสิ่งก่อสร้างซึ่งมีขนาดใหญ่ยังมีให้เห็นศาลอยู่ในวัด บริเวณวัดที่ศาลตั้งอยู่ถือเป็นศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะวัดอียิปต์สมัยจักรวรรดิเก่าตามที่ปรากฏในอักษรเฮียโรกลิฟ แบบที่เก่าที่สุดมีลักษณะคล้ายกระท่อมไม้หรือสานด้วยไม้หรือกก คล้ายกระท่อมไม้ไผ่กลางทุ่งนาของไทย แบบอื่นจะเป็นวัดที่สร้างไว้หน้าปิรามิดเพื่อทำพิธีให้กับกษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่วัดที่นักโบราณคดีชาวเยอรมันค้นพบ เป็นวัดที่สร้างโดยกษัตริย์หลายพระองค์ในราชวงศ์ที่ 5 เพื่อถวายแด่เทพเจ้าแห่งเมืองเฮลิโอโปลิส มีการวางผังที่แปลกออกไปจากวัดในสมัยจักรวรรดิเก่า คือ ที่ที่ประดิษฐานเทวรูปไม่มี แต่มีโบสถ์สำหรับดวงอาทิตย์ตั้งอยู่ในลานวัดแทน โบสถ์นี้มีลักษณะเป็นเสาหินสูง สร้างอยู่บนฐานสูงเช่นกัน ยอดเสาแหลมเสียดฟ้าเข้าใจว่าเพื่อรับแสงอาทิตย์ หมายความว่าเสานี้เป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าเรแนนอน หน้าเสานี้เป็นที่บูชาตั้งอยู่กลางแจ้ง ข้างวัดมีเรือจำลองขนาดใหญ่สร้างด้วยอิฐ ในเรือมีเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ไม่มีหลักฐานให้ทราบว่ามีคนมาบูชาที่นี่หรือเปล่า ส่วนที่เป็นช่องทางเดินไปสู่ฐานของเสานินตกแต่งที่ผนังด้วยลายปูนดำระบายสี เล่าถึงฤดูทั้งสี่ฤดู เช่น เรื่องของต้นไม้และการเจริญเติบโต สัตว์ การทำงานของคน ลวดลายเหล่านี้ปัจจุบันดูได้ที่พิพิธภัณฑกรังเบอร์ลิน

วัดสมัยจักรวรรดิกกลางไม่ค่อยมีให้ดู ต้องไปดูที่อาคารเก่าที่อยู่ในวัดสมัยจักรวรรดิใหม่ เพราะวัดสมัยจักรวรรดิใหม่ต่อเติมออกไปจากวัดสมัยจักรวรรดิกกลาง เช่นที่เมือง ลุกซอร์ และ คาร์นัค ในที่นี้จะไม่ขอกล่าวถึงว่าต่อเติมอะไรบ้าง แต่จะขอกล่าวถึงวัดในสมัยจักรวรรดิใหม่เลย

วัดสมัยจักรวรรดิใหม่มีลักษณะเด่นที่คนไทยรู้จัก คือ สฟิงส์ที่เรียงรายอยู่สองข้างทางเข้าวัด เมื่อเดินผ่านสฟิงส์ไปแล้วจะถึงส่วนที่เป็นประตูขนาดใหญ่มีมา หลายประตู ประตูเหล่านี้สร้างในลักษณะเอียงเล็กน้อย และเสาหินหลายเสา เสาสร้างอยู่ในผนังโบสถ์ บนผนังมีภาพพระบายสี เมื่อผ่านประตูไปแล้วจะเป็นลานกว้างที่ล้อมรอบไปด้วยประตู (portiques) ขนาดเล็ก สุดลานกว้างเป็นห้องโถงใหญ่ เต็มไปด้วยเสา ห้องนี้ได้รับแสงแดดทางหน้าต่างเล็ก ๆ ที่อยู่ต่ำลงมาจากหลังคา คนอียิปต์ทำพิธีทางศาสนา และจัดงานวัดที่ลานกว้างและที่ห้องโถงนี้ แต่เทพเจ้าไม่ได้อยู่ที่ตรงนี้ แต่อยู่ที่ห้องเล็กแทบไม่มีแสงสว่าง หลังห้องโถง เป็นห้องที่อยู่ตรงกลาง สองข้างซ้ายขวาของห้องนี้เป็นของมเหสีและโอรสของเทพเจ้า สามห้องนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของวัด เพราะที่ประตูเข้าเขียนไว้ว่า “ใครก็ตามที่เข้ามาในวัด จงเป็นผู้บริสุทธิ์ จงเป็นผู้บริสุทธิ์ จงเป็นผู้บริสุทธิ์ !” วัดบางวัดอย่างในเมืองคาร์นัค และ ลุกซอร์ มีห้องเก็บของใช้สำหรับงานพิธีไว้หลังห้องที่ประทับของเทพเจ้า อย่างไรก็ตาม ขนาดของวัดอยู่ที่ความสำคัญมากน้อยของวัดประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าวัดที่เล็กสร้างเสร็จในรัชกาลเดียว วัดที่ คาร์นัค และ ลุกซอร์ สร้างเติมกันมาโดยกษัตริย์หลายพระองค์ วัดจึงมีขนาดใหญ่โตมาก

การตกแต่งวัด ที่ผนังทั้งผนัง เสาทุกต้นและทุกเสามีรูปเทพเจ้าทั้งหลายระบายนี่สด เรื่องราวก็ซ้ำ ๆ กัน ประเภทรูปกษัตริย์ทรงพระบัญชาแบบโบราณ ประทับอยู่ท่ามกลางเทพเจ้า เทพเจ้าองค์สำคัญที่สุดคือสัญลักษณ์ของชีวิต มีเทพธิดาวางมือไว้บนไหล่ พระโอรสของทั้งสองพระองค์ประทับมองเทพเจ้า โธ ผู้เป็นสคริปของเทพเจ้าทั้งสอง หรือรูปเทพเจ้าสององค์ขนานข้างกษัตริย์ รูปเทพเจ้าเซธ และไฮรุส เทพเจ้าแห่งสงครามกษัตริย์ยิ่งธนู สรูปแล้วคือมักเป็นภาพกษัตริย์และเทพเจ้าในอริยาบทต่าง ๆ เทพเจ้าองค์ไหน กษัตริย์องค์ไหนนั้นแล้วแต่ว่าวัดนั้นสร้างเพื่อใคร ตัวอักษรเฮียโรกลิฟฟิคที่สลักบนเสาและบนผนังก็มีใจความซ้ำ ๆ กัน ส่วนมากเป็นการขอพระเกียรติกษัตริย์ ดูเหมือนกับว่าสร้างวัดเพื่อกษัตริย์มากกว่าสร้างเพื่อเทพเจ้า หรือว่าในส่วนลึกแล้วกษัตริย์สมัยนี้เปรียบพระองค์เท่าเทพเจ้า ? จุดนี้ น่าจะค้นคว้าให้ลึกซึ้งต่อไป

เมื่อกล่าวถึงวัดแล้ว เราน่าจะพูดถึงบริเวณวัดบ้างว่ามีอะไร และคล้ายกับบริเวณวัดไทยหรือไม่ จากโบราณสถานที่ยังร่องรอยให้เห็นอย่างในเมืองคาร์นัค พอจะประมาณได้ว่า บริเวณวัดมีสวนมีลานวัด ที่นี้บอกเราเท่านั้นเอง ถ้าเราต้องการทราบมากกว่านี้ต้องไปที่สุสาน เอล อามาร์นา เพื่อศึกษาจากภาพวาดที่ผนัง หรือจากภาพปูนดำที่พระเจ้าเอคนาตอนทรงสร้างขึ้นในอียิปต์กลาง

รูปที่ผนังรูปหนึ่งแสดงให้เห็นภาพว่า หลังลานกว้างตรงที่มีการปลูกต้นไม้ในกระถางเป็นที่เก็บเสบียงอาหารแบ่งออกเป็น 4 ส่วนอยู่รอบสวนที่มีผนังเป็นรูปกากบาท แต่ละส่วนประกอบด้วยห้องยาว ๆ 6 ห้องแยกออกจากกัน หน้าห้องแต่ละห้องมีซุ้มประตูเล็กยื่นออกไปเพื่อบังแดด ในห้องหนึ่งมีรูปหีบ

ไม่ทราบว่าจะบรรจุอะไร ห้องหนึ่งมีรูปแจกันเงินแจกันทอง ห้องที่สามบรรจุปลาแห้ง ห้องอื่นๆที่เหลือมีรูปเหยือกน้ำ เหล้าองุ่นหรือเบียร์ แก้ว ตะกร้า ที่ใส่ผ้าสำหรับเดินทางทำด้วยกระดาษ ขนมปัง ขนมห้าง ฯลฯ

การจัดตำแหน่งพระประจำวัด ในสมัยจักรวรรดิเก่า มี 3 ตำแหน่ง คือ

1. อุเบบ แปลว่าพระผู้บริสุทธิ์ หมายถึงเจ้าอาวาส มีหน้าที่ตัดสินว่าสัตว์ที่คนนำมาถวายเทพเจ้านั้นเป็นสัตว์ที่บริสุทธิ์หรือไม่ ด้วยการตมเลือดสัตว์ตัวนั้น เมื่อคิดว่าบริสุทธิ์จึงอนุญาตให้วางบนแท่นบูชาได้

2. เคริเฮบ หรือพระเทศน์ มีหน้าที่อ่านพระธรรมด้วยเสียงอันดัง ตามความเชื่อของอียิปต์เชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ซ่อนอยู่ในบทพระธรรม เคริเฮบ จึงกลายเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ไป

3. พระสาวกหรือพระสงฆ์ มีเป็นจำนวนมาก มีหน้าที่รับใช้เทพเจ้า แต่หน้าที่ของพระแต่ละสมัยจะแตกต่างกันออกไปบ้าง

อย่างไรก็ตาม สมัยนี้ข้าราชการระดับสูงมักมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับวัดแทบทุกคน แม้กระทั่งผู้หญิงก็ช่วยงานของวัดด้วย เช่น ผู้พิพากษาศาลมีหน้าที่รับใช้เทพธิดาแห่งกฎหมาย พวกหมอเป็นพระประจำเทพเจ้า ซากเมท ผู้อำนวยความสะดวกของพวกศิลปินเป็นพระผู้รับใช้เทพเจ้า พทาห์ โดยปกติแล้วหน้าที่เหล่านี้สืบทอดกันในตระกูล การเข้ารับใช้เทพเจ้านี้แสดงถึงความซื่อสัตย์ที่มีต่อกษัตริย์

ผู้บริหารวัดอียิปต์มีจำนวนไม่มาก อยู่ระหว่าง 5-10 คน ประกอบด้วย เจ้าอาวาส ฝ่ายการเงิน สคริป พระเทศน์ Meti en sa (?) สมัยจักรวรรดิใหม่มีนักดนตรี วงดนตรี และนักร้องหญิงจำนวนมากเพิ่มขึ้น ดูแล้วคล้ายกับชีวิตในวังของกษัตริย์ทีเดียว แสดงให้เห็นว่า ฐานะของพระสำคัญมาก

การนุ่งห่มของพระ เป็นผ้าผืนเดียวพันร่าง จะสั้นหรือยาวอยู่ที่สมัยนิยม ที่สำคัญคือพระต้องโกนศีรษะ เฮโรดอทน์กเดินทางชาวกรีกอธิบายถึงเหตุผลของการโกนศีรษะของพระว่า “ผู้รับใช้เทพเจ้าต้องบริสุทธิ์ สะอาด ปราศจากเหาและสิ่งโสมนทั้งหลาย” คนอียิปต์ธรรมดาที่โกนศีรษะ แต่สวมวิกแทน

ความร่ำรวยของวัด มาจากการบริจาคของฆราวาสตั้งแต่ระดับกษัตริย์ลงไป ยกตัวอย่างเช่นเมื่อกษัตริย์ในราชวงศ์ที่ 12 เสด็จไปทำสงครามเพื่อครองเหมืองทองที่นูเบีย เมื่อทรงได้รับชัยชนะ ทรงพระราชทานสร้างเสนาหิน สร้างอาคาร สร้างอนุสรณ์เป็นที่ระลึก สร้างสิ่งประดับวัด ฯลฯ ตามฐานะของผู้ถวาย ธรรมเนียมนี้เป็นที่นิยมทำกันในหมู่กษัตริย์ในเอเชีย ดูเหมือนว่าวัดร่ำรวยที่สุดในราชวงศ์ที่ 18 ตอนนั้นอียิปต์ทำสงครามกับประเทศในเอเชีย ได้รับชัยชนะบ่อยครั้ง มีหลักฐานให้เราเห็นที่ผนังวัดเมือง Karnak ภาพพระเจ้า ตูโมซิส ที่ 3 ถวายของแก่เทพเจ้า เอมอน มี ที่นา สวนในอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำพร้อมต้นไม้ผล วัวนม และสัตว์ใช้งานอื่นๆ ทอง เงิน และพลอยมีค่า นอกจากนั้นยังมีเชลยชาวเอเชียและอัฟริกาจำนวนอย่างน้อย 878 คนทั้งหญิงและชาย เพื่อมาทำหน้าที่รับใช้วัด เช่น ทอผ้า ทำไร่นาและสวน พร้อมกันนี้กษัตริย์ยังทรงยกเมืองให้แก่วัด 3 เมือง

สำหรับวัดในสมัยปลายจักรวรรดิใหม่ เราได้หลักฐานที่มีค่ามากจากวัดในอียิปต์ คือ ม้วนกระดาษปาปิรุสยาวถึง 45 เมตร จำนวน 79 แผ่นใหญ่ นักประวัติศาสตร์อียิปต์เรียกว่า "Grand Papyrus Harris" เนื้อหาในนั้นเป็นรายการสิ่งของอย่างละเอียดที่พระเจ้า รามเสสที่ 3 พระราชทานแก่เทพเจ้าในช่วงที่ทรงครองราชย์เป็นเวลา 31 ปี ผู้ที่จดดูจากลายมือเข้าใจว่ามีสคริปหลายคนจด ในที่นี้จะยกมาให้ดูเป็นตัวอย่างว่าวัดที่มีชื่อเสียงของอียิปต์มีสมบัติมากน้อยเพียงไร¹

วัดที่เมือง อิบส์ (เทพเจ้าเร)	คนงาน	81 322	คน
	สัตว์ใช้งาน	421 362	ตัว
	สวน	433	แห่ง
	ไร่นา ประมาณ	2 303	ตารางกิโลเมตร
	เรือ	83	ลำ
	สถานที่ก่อสร้าง	46	แห่ง
	เมืองเล็กๆ	65	เมือง
วัดเมืองเฮลิโอโพลิส	คนงาน	12 963	คน
	สัตว์ใช้งาน	45 544	ตัว
	สวน	64	แห่ง
	ไร่นา ประมาณ	441	ตารางกิโลเมตร
	เรือ	3	ลำ
	สถานที่ก่อสร้าง	5	แห่ง
	เมืองเล็กๆ	103	เมือง

เปรียบเทียบดูจำนวนจะเห็นว่าวัดที่ อิบส์ ร่ำรวยกว่าวัดที่ เฮลิโอโพลิส ถึง 6 เท่า นอกจากนี้แล้ววัดยังมีรายได้จากการเก็บค่าเช่าที่อีกเป็นจำนวนไม่น้อยเลยทีเดียว เมื่อเราเห็นจำนวนที่ดินและทรัพย์สินสมบัติอันมากมายของวัดที่สำคัญอย่างนี้แล้ว เราสามารถคาดคะเนได้ว่าวัดต้องมีคนบริหารทรัพย์สินนี้โดยเฉพาะ และวัดใหญ่ๆ ก็คงมีการก่อสร้างเพิ่มเติมมิได้หยุด ต้องมีผู้บริหารคุมงานนี้ด้วย ซึ่งพบว่าผู้บริหารเหล่านี้เป็นข้าราชการชั้นสูงในรัฐบาลด้วย

1. Adolf Erman, *op.cit.* p. 382

ความเชื่อเรื่องความตาย

ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วคนอียิปต์เชื่อว่า เมื่อคนตายแล้ว ยังมีชีวิตอยู่ที่อื่น แต่ไม่ทราบว่าเป็นที่ไหนและในรูปของอะไร อียิปต์ไม่คิดว่ามนุษย์เป็นเอกภาพ คือเป็นหนึ่งเดียว แต่ประกอบไปด้วยอย่างน้อย 3 ส่วน คือ

1. ร่างกาย
2. จิต (อยู่ในร่างของนกที่บินไปเยี่ยมมัมมี่ของตน)
3. วิญญาณ หรือที่เรียกกันว่า ข่า (ka) หรือ คา

ส่วนที่สามนี้สำคัญที่สุด ข่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่ไม่มีตัวตน มีลักษณะเฉพาะตัวและอาศัยอยู่ในร่างของมนุษย์ คอยช่วยเหลือมนุษย์ให้ปลอดภัย อายุยืน มีความสุข มีสุขภาพดี มีความร่าเริงแจ่มใส ทุกคนต้องมีข่าประจำตัวตั้งแต่เกิดและข่านี้จะอยู่กับตัวตลอดไป ดังนั้นตามรูปสลักของอียิปต์เราจึงเห็นภาพคนสองคนเหมือนกัน ยืนอยู่ข้างกัน นั่นคือตัวจริงและข่า ในประเทศไทยเราเชื่อว่าทุกคนมีเทพประจำตัวที่คอยติดตามปกป้องเราตลอดเวลาเช่นกัน

เมื่อคนสิ้นชีวิตลง คนอียิปต์จะเก็บร่างกายไว้สำหรับข่า และต้องเก็บในที่มั่นคงแข็งแรง เช่นรูปสลักแบบลอยตัวของตนเอง เพื่อให้ข่าดำรงอยู่ และยังให้เครื่องเรือนเครื่องใช้เพื่อให้ข่านำไปใช้ต่อเหมือนกับที่เคยใช้เมื่อตอนยังมีชีวิตอยู่ สิ่งนี้ทำให้เกิดการถวายเป็นอาหารขึ้น มีโต๊ะบูชารับอาหารที่คนตายเคยชอบอยู่ในสุสาน เพื่อไม่ให้คนตายหิวและกระหาย ถ้านบโตะไม่มีเช่นไหว้ไม่มีทั้งอาหารและน้ำ คนตายเกิดอดอยาก เป็นต้นเหตุให้เกิดการทำ มัมมี่ ศพของคนตายขึ้นมา มีการสร้างหลุมศพอย่างถาวรที่เรียกว่า *ปิรามิด* มีการตั้งกลุ่มคนที่มาดูแลของเช่นไหว้คนตาย ดูแลรักษารูปประติมากรรมและเครื่องใช้สอยในสุสาน ขอให้สังเกตว่าธรรมเนียมเช่นไหว้คนตายนี้ปฏิบัติกันต่อมาในหมู่คนจีนและถ่ายทอดมาสู่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไอซริสทำหน้าที่เหมือนพญายม คอยตัดสินว่าคนตายนี้เป็นคนดีหรือไม่ ถ้าทำดีมาเมื่อก่อนตายก็จะมีความสุข คล้ายความเชื่อเรื่องบุญกรรมของศาสนาพุทธ

การทำหลุมศพสมัยแรก ๆ เป็นหลุมขุดตามทะเลทราย ศพคนตายอยู่ในลักษณะนอนตะแคงซ้าย เข้าพับมาทางหน้าอก ร่างคลุมด้วยหนังสัตว์หรือด้วยเสื่อ รอบ ๆ ศพมีสิ่งของเครื่องใช้ประจำตัว ถ้าเป็นหลุมศพของคนสำคัญจะสร้างด้วยหินหรืออิฐดิบฝังลงไปใต้ดินส่วนหนึ่ง

ที่ฝังศพสมัยโบราณชุดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ศพอยู่ในโลงไม้ที่ทำขึ้นอย่างหยาบๆ มาถึงสมัยราชวงศ์ที่ 3 เริ่มทำที่ฝังศพที่เรียกว่า *มาสดาบา* มีรูปร่างเหมือนเนินดิน มีที่ทำพิธีให้คนตายอยู่ข้างๆ ต่อมาเริ่มทำปิรามิดแบบลดหลั่น ที่เก่าที่สุดที่ค้นพบเป็นแบบ 6 ชั้นของพระเจ้าโจเซอร์ อยู่ที่ ซัคคารา มีอายุระหว่าง 2670-2600 ปีก่อนคริสตกาล ตั้งอยู่ในบริเวณพระราชวังของพระองค์ปิรามิดหลังนี้สร้างด้วยอิฐดิบ เมื่อสิ้นราชวงศ์ที่ 3 การสร้างปิรามิดแบบนี้ก็หมดไป ปิรามิดแบบเรียบ เข้ามาแทนที่¹ หลังแรกเป็นของพระเจ้าเชนฟู (2600-2556 ปีก่อนคริสตกาล) อยู่ที่เมือง ดาห์ชูร์ ตรงกับราชวงศ์ที่ 4 ของอียิปต์

ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์และศาสนาที่มีเทพเจ้าแห่งเมือง เฮลิโอโพลิส เป็นประมุขปิรามิดแบบเก่าแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ ปิรามิดแบบใหม่แสดงถึงการถ่ายทอดอำนาจของกษัตริย์ไปสู่ดวงอาทิตย์ หมายถึงไปสู่ความยิ่งใหญ่และความยั่งยืน ปิรามิดเรียบเปรียบเสมือนที่อยู่ของเทพเจ้าเร ที่เรามักเห็นในรูปของนก และกษัตริย์มีฐานะเป็น “โครส” ความคิดนี้ไปตรงกับความคิดที่ว่า มีชีวิตหลังความตาย ชีวิตนี้จะอยู่ที่ห้องใต้ดินในสุสานนั่นเอง²

ต่อจากพระเจ้าเชนฟู เป็นปิรามิดใหญ่สองหลังที่ กิซ่า (2555-2480 ปีก่อนคริสตกาล) ที่มีชื่อเสียง คือปิรามิดของพระเจ้า เคออปส์ และพระเจ้าเคเฟรน ที่สูงถึง 146 และ 144 เมตร และปลายราชวงศ์ที่ 4 มีปิรามิดอีกหลังหนึ่งสูง 68 เมตรเป็นของพระเจ้า ไมเครีโนส สมัยราชวงศ์ที่ 5 (2475-2345 ปีก่อนคริสตกาล) จึงนิยมสร้างปิรามิดขนาดย่อม สร้างอยู่ริมทะเลทรายไม่ไกลจากแม่น้ำไนล์ ปิรามิดมีประตูปิดเพื่อกันมิให้คนเข้าไปถึงที่ไว้ศพของกษัตริย์ ซึ่งรอบๆ เต็มไปด้วยเครื่องเรือนและเครื่องใช้อันมีค่าดังได้กล่าวมาแล้ว ทางที่ไปถึงที่ไว้ศพเป็นทางลงอยู่ทางทิศเหนือและไปพบทางใต้ดินที่นำเราไปสู่ห้องเล็กๆ ที่ผนังของห้องย่อยๆ เหล่านี้เต็มไปด้วยบทสวดมนต์ คาถาเพื่อปกป้องสิ่งเลวร้ายไม่ให้มารบกวนวิญญาณผู้ตาย หน้าห้องไว้ศพมีภาพวาดประตูแคบๆ เรียก “ประตูปลอม” บนประตูมีบทสวดมนต์และชื่อของคนตาย

ตรงข้ามกับปิรามิดด้านเหนือเป็นที่ทำพิธีศพ อยู่หน้าทางเดินลงไปไว้ศพ ตรงมุมทางตะวันออกเฉียงใต้ของบริเวณนั้นมีปิรามิดหลังเล็ก ไม่ทราบว่าจะทำอะไร หลังปิรามิดหลังใหญ่ทางตะวันออกมีวัดสำหรับทำพิธีสวดศพต่อเทพเจ้าเร จากวัดมีทางลาดลงไปสู่คลองที่เชื่อมแม่น้ำไนล์นอกบริเวณมีเรือไม้เข้าใจว่าเป็นเรือที่อัญเชิญพระศพมาที่นี่ รอบสิ่งก่อสร้างที่กล่าวมานี้เป็นปิรามิดของ

1. ปิรามิดมี 3 แบบคือ 1. แบบลดหลั่น 2. แบบ Ramboideale เป็นแบบเรียบ ลาดชัน 3. แบบมีลายสลักบทสวดมนต์และคาถาด้วยอักษรเฮียโรกลีฟ

2. Pierre Grandet, "La Vie de Pharaon dans l' Au-dela" . L' Histoire n° 216 décembre 1997, p. 37

พระราชินี ที่ฝังศพของข้าราชการชั้นสูงและข้าราชการบริพาร สมัยราชวงศ์ที่ 5 และที่ 6 ปิรามิดเป็นแบบคลาสสิกที่เราเห็นในรูปทั่วไป

สมัยจักรวรรดิกกลาง (ราชวงศ์ที่ 12 : 1994-1781 ปีก่อนคริสตกาล) สร้างปิรามิดเลียนแบบจักรวรรดิเก่า แต่ใช้เทคนิคต่างกันตรงที่ผนังด้านนอกใช้อิฐและหิน ที่ไว้พระศพกลางปิรามิดมีขนาดแคบ ต่างกับของจักรวรรดิเก่ามาก ฝังภายในปิรามิดซับซ้อน เข้าใจว่าเพื่อป้องกันขโมยมิให้เข้ามาถึงพระศพได้ง่าย และแต่ละปิรามิดจะมีผังทางเดินข้างในไม่เหมือนกัน ภายในมีทางแยกหลายทางหลายระดับ และมีห้องเล็กห้องน้อยหลายห้อง บางครั้งก็เป็นทางตัน เรายังเห็นร่องรอยนี้อยู่ในปัจจุบัน

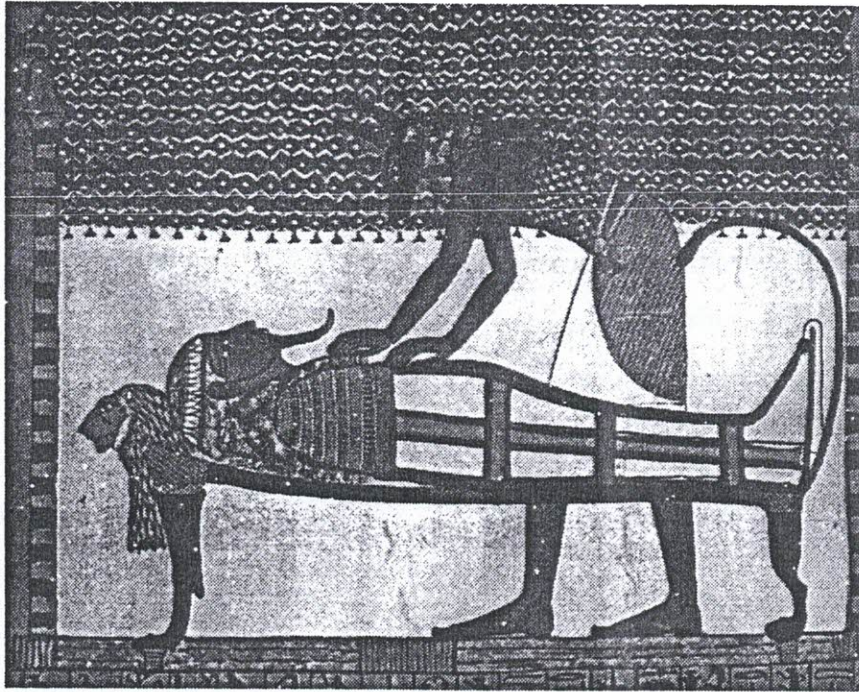
กษัตริย์ในจักรวรรดิใหม่ (1550-1069 ปีก่อนคริสตกาล) มีสุสานที่เมืองธีบส์ ที่ The Valley of the Kings ไม่ใช่ที่เมมฟิส อีกต่อไป และไม่นิยมสร้างปิรามิด แต่สร้างในภูเขาหิน มีการสลักรูปคนตายจากหิน ขนาดใหญ่โตมโหฬารกว่าตัวจริงหลายเท่า อยู่ในซุ้มในหลุมที่ลึกที่สุด

ทางไปสุสานของกษัตริย์อียิปต์ ที่ The Valley of the kings (Christine Desroches Noblecourt, Ramses II. p.34)

โลงสำหรับใส่โลงศพ ในสมัยจักรจักรวรรดิเก่าทำด้วยไม้หรือหิน มีลวดลายประดับ สมัยจักรวรรดิกลาง มีลวดลายประดับหลายสี ภายนอกวาดรูปประตูปลอมและรูปนัยดาให้อยู่ในตำแหน่งของใบหน้ามัมมี ลวดลายมักเป็นภาพเทพเจ้าผู้คุ้มครอง ภายในโลงใส่ศพเป็นบทสวดมนต์ให้คนตาย ความหรรษาของโลงใส่ศพเป็นไปตามฐานะของผู้ตายเช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ โลงใส่ศพของพระเจ้า รามเสสที่ 2 นั้นโลงชั้นที่หนึ่งเป็นทองคำ ชั้นที่สองเป็นไม้ประดับด้วยแผ่นทองฝังด้วยหินมีค่า ชั้นที่สามหรือชั้นนอกสุดที่ต้องรองรับโลงทั้งสอง เป็นไม้ทาสีทองมีลวดลายดังที่กล่าวมาข้างต้น¹

โลงศพนิยมทำเป็นรูปร่างของคนตาย เพื่อให้เกิดความแน่ใจว่าศพได้รับความคุ้มครองเป็นอย่างดี บนโลงศพนิยมเขียนบทสวดมนต์ให้คนตาย แต่ในสมัยจักรวรรดิใหม่ นิยมเขียนบทสวดมนต์บนแผ่นกระดาษปาปิรุสแล้วม้วนวางลงในโลงศพ คนอียิปต์เรียกหนังสือนี้ว่า

มัมมีนอนอยู่บนเตียงซาสิงห์ เทพเจ้า Anubis กำลังจับที่หัวใจและท้องก่อนที่จะนำคนตายไปสู่อีกโลกหนึ่ง

(Coll. Nicole Bergerot)

1. Christine Desroches Noblecourt, *op. cit.* p. 23

“หนังสือแห่งความตาย”

การทำมัมมี่ คือการเก็บรักษาคนตายตามวิธีของอียิปต์นั้น เฮโรดอท นักเดินทางชาวกรีก ที่เดินทางไปยังอียิปต์เมื่อ 450 ปีก่อนคริสตกาลแล้วว่า วิธีที่หนึ่ง “.....หลัง 70 วันไปแล้ว เขา(ผู้มีหน้าที่ทำศพ) ล้างศพและห่อศพทั้งตัวด้วยแถบผ้าลินินที่บางมากและทากาวยาง กาวนี้เป็นกาวที่คนอียิปต์ใช้ปกติ จากนั้นญาติของผู้ตายจะนำศพกลับไป และจ้างคนทำโลงไม้รูปคน แล้ววางศพลงไป เขาจะเก็บรักษาโลงศพ น้อย่างดีในห้องไว้ศพโดยวางโลงตั้งขึ้นยันกับผนังห้องไว้.....” และเฮโรดอทเล่าต่อถึงการทำมัมมี่วิธีที่สองว่า “.....ผู้ทำศพจัดียงสนเข้าไปในห้องคนตาย โดยไม่มีการผ่าและไม่มีการเอาอวัยวะภายในออกมา หลังจากจัดียงสนเข้าไปทางกันแล้วและทำมิให้ยางนี้ไหลกลับออกมา จากนั้นเขาจึงเอาเกลือทากร่างศพ อยู่หลายวันตามความต้องการ.....” วิธีที่สามคือ “.....เขาจะทำความสะอาดลำไส้ต่างๆด้วยน้ำมันของพืช จำพวกราก¹ เขาทาเกลือศพเป็นเวลา 70 วัน จากนั้นจึงให้ญาติมารับกลับไป”² ปัจจุบันเราพบศพที่รักษาไว้ในแบบที่สามนี้มาก แต่ที่น่าสนใจคือมัมมี่ของกษัตริย์

กษัตริย์สมัยราชวงศ์ที่ 1 ไม่รู้จักการทำมัมมี่ รู้จักแต่การทำแบบเป็นรูปร่างคนตาย ด้วยความหวังว่าสามารถเก็บรักษาศพได้ ไม่เคยมีหลักฐานของการทำมัมมี่ เข้าใจว่าคนสมัยนั้นยังไม่พบเทคนิคการรักษาศพ สันนิษฐานว่า ต่อมาคนค่อยๆเรียนรู้จากการสังเกตการเก็บรักษาสัตว์ที่ปล้ำมาแล้วเอาเครื่องในออก จากนั้นทาเกลือและทำให้แห้งก็จะเก็บรักษาได้นาน³ เมื่อคนอียิปต์คิดค้นเทคนิคการเก็บศพไม่ให้เน่าเปื่อยได้เมื่อประมาณ 2000 ปีก่อนคริสตกาล การทำมัมมี่ก็แพร่หลายไปอย่างรวดเร็วจนการทำมัมมี่กลายเป็นศิลปะอย่างหนึ่งไป

คริสติน เดรอกซ์ นอเบลอูร์ท ผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์ ชาวฝรั่งเศส และเป็นผู้เชิญ เซตีจ มัมมี่ของพระเจ้ารามเสสที่ 2 มาเปิดศึกษาที่ปารีสเมื่อค.ศ. 1976 เขียนไว้ในหนังสือของท่าน (Ramses II : 19-20 และ 50) ว่า เมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ พระศพจะถูกอัญเชิญไปให้พระผู้มีหน้าที่ทำมัมมี่ เพื่อให้พระเตรียมการเป็นเวลา 70 วัน ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ คนอียิปต์เชื่อว่าร่างคนตายที่กลายเป็น โอซิริส ไปแล้วได้มีเวลาไปที่ที่เป็นนิรันดร จากนั้นจึงเข้าสู่ขั้นตอนการชำระล้างอวัยวะภายในให้สะอาดด้วยน้ำผสม Natron⁴

1. คล้าย radish ในตระกูล Cochlearia Armorica

2. Hérodote, *Histoire*, II 86-88, trad. A. Bargout, Paris, Gallimard, “La Pleiade”, 1968

3. Françoise Dunand, Roger Lichtenberg. “L’ archéologue, la science et la momie”, *L’ Histoire*, n° 233, juin 1999, p. 74-78

4. เกลือธรรมชาติผสมกับโซเดียมซัลเฟต โซดาไบคาร์บอเนตและเกลือสมุทร มีคุณสมบัติทำให้แห้ง ซึมซับไขมัน ดู Françoise Dunand, Roger Lichtenberg. op. cit., p. 78

ซึ่งทำกันที่ในบริเวณวัดของเทพเจ้า พทาห์ พระนำศพไปแช่น้ำให้เกิดความสดชื่น แล้วนำศพไปวางบนโต๊ะสำหรับทำมัมมี่ในห้องที่ถือว่า “ปราศจากมลทิน” ภายใต้อาสนวิหารของเทพเจ้า อนุบิสที่มาคอยนำคนตายไปสู่อีกโลกหนึ่ง จากนั้นเขาเอาสมองและส่วนภายในศีรษะออก ผ่านพระศพด้านข้างซ้ายมือ เพื่อนำอวัยวะภายในออกมาล้างแล้วนำไปผ่านกรรมวิธีทำมัมมี่ หัวใจถูกใส่กลับเข้าไปในทรวงอกเช่นเดียวกับไต นอกนั้นใส่อวัยวะขนาดเล็กมีฝาเป็นพระฉายาของพระองค์ไว้ แล้วนำไปใส่โกแยกตามอวัยวะอย่างละโกจำนวน 4 โก หมายถึง *โอรสสี่พระองค์ของเทพเจ้า โฮรุส* คือ เทพเจ้าฮาปี (ผู้คุ้มครองมัมมี่) เทพเจ้าอัมเซท (ผู้คุ้มครองตับ) เทพเจ้าคูอามูเทฟ (ผู้คุ้มครองปอด) และเทพเจ้าเคเบเซนูฟ (ผู้คุ้มครองลำไส้ใหญ่) ฝาโกเป็นรูปเทพเจ้าประจำโกทั้งสองคัน¹ โถทั้งสองโกอยู่ในความคุ้มครองของเทพธิดาสี่องค์อีกที คือ อีซิส เนฟธิส เนธ และ เซลกิส ที่สัมพันธ์กับทิศทั้งสี่ เขาเอาโกวางในหีบหินที่ภายนอกสลักรูปเทพธิดาทั้งสองอยู่สี่มุม เข้าใจว่าทั้งหมดวางไว้ในศาลที่ทำด้วยไม้ทาสีทอง มุมทั้งสองของศาลก็มีรูปของเทพธิดาทั้งสองอยู่สี่มุมเช่นกัน ศาลนี้จะยกไปไว้ข้างๆ มัมมี่ของพระเจ้า รามเสสที่ 2 เมื่อนำพระศพเข้าไปในสุสาน

เมื่อจัดการกับอวัยวะภายในเรียบร้อยแล้ว และร่างกายอาบน้ำผสม natron เพื่อกำจัดไขมันและสิ่งโสโครกอื่นๆ เขาจะทาศพด้วยน้ำตาลเมออย่างดี จากนั้นฝังศพไว้บนฟางข้าวที่ปูไว้บนโต๊ะ พระเตรียมผ้าลินินบางทอจากโรงงานในพระราชสำนัก ตอนเปิดพระศพพระเจ้ารามเสส ที่ 2 พบว่ามีร่องรอยของการเอาขอเข้าไปทางจมูกเพื่อเอาสมองออกมาและนำเมล็ดพริกไทยดำเข้าไปอัดในรูจมูก ขณะที่ทำมัมมี่ จะมีพระเทคนต์ตลอด ที่ตรงหัวใจมีห่วงทองเกี่ยวหัวใจไว้กับทรวงอกซ้ายด้านบน ซึ่งตรงนี้พบว่ามีการ์หันไบยาสูบผสมยางไม้หอมใส่เข้าไปเป็นจำนวนมาก² มัมมี่ของบางคนเมื่อนำหัวใจออกมาแล้วใส่ *ตัวด้วง* เข้าไปแทนที่ ตัวด้วงนี้มีความหมายมากต่อคนอียิปต์ ถือเป็นแมลงศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่าพระพุทธรูปของเราหรือเทียบเท่าไม้กางเขนของศาสนาคริสต์ บางครั้งเขาก็วางตัวด้วงไว้ข้างมัมมี่ ปัจจุบันเวลาเราไปอียิปต์เราจะเห็นตัวด้วงวางขายอยู่ทั่วไป นอกจากตัวด้วงแล้ว คนอียิปต์ยังมีของป้องกันตัวอย่างของเรา คือ ตะกรุดหรือพระที่เราใช้ห้อยคอหรือติดตัว ของอียิปต์จะเรียกว่า *เครื่องรางของขลัง* เอาไว้ป้องกันการเจ็บปวด เขาทำเป็นรูปไอซิริสขนาดเล็ก รูปนัยตาของโฮรุส รูปนิ้วของเทพเจ้า ฯลฯ ทั้งหมดนี้ให้กับผู้ตายก่อนที่จะนำศพไปทำมัมมี่

1. สมัยโบราณฝาโกเป็นหินแบนธรรมดา สมัยจักรวรรดิใหม่เป็นหน้าของผู้ตาย สมัยหลังสุดนิยมทำเป็นศีรษะเทพเจ้าที่คุ้มครอง

2. Christine Desroches Noblecourt, op. cit. p. 22

ก่อนที่จะเอาผ้าพันศพ ต้องแต่งตัวและใส่เครื่องประดับให้ผู้ตายก่อน จะมากหรือน้อยแล้วแต่ฐานะของผู้ตาย อย่างพระเจ้ารามเสสที่ 2 นั้นใส่เครื่องประดับมีค่ามากมาย มีสร้อยลายตัวดวง จี้เป็นรูปเทพธิดาอิซิสและเนฟทิส เครื่องรางของขลังอื่นๆ ใส่ไว้ข้างในแทนที่อวัยวะที่เอาออกไป แต่ละครั้งที่วางของเหล่านี้จะมีพระสวดมนต์ประกอบ “...เซ็มขัดทองสานกับมุกหลากสีคาดที่เอวทับมิดสัน ปลายมิดสันตกแต่งด้วยห้วนกอินทรียีสองตัวหันหน้าเข้าหากัน ที่นิ้วมือและนิ้วเท้ามีปลอกทอง นิ้วมือมีแหวนทุกนิ้ว.....ริบบิ้นทองรัดผม.....”¹ เมื่อประดับศพเสร็จแล้วจึงทำการพันศพด้วยผ้าที่เตรียมไว้ ใส่หน้ากากทองให้มัมมี่แล้วนำไปเข้าโลงศพซึ่งมีหลายชั้นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ธรรมเนียมการใส่หน้ากากให้มัมมี่ทำกันมาตั้งแต่สมัยจักรวรรดิกลาง หน้ากากเป็นรูปของผู้ตายเอง หน้ากากของพระเจ้าคูตอนคามอน เป็นทองคำแท้ที่ปัจจุบันดูได้ที่พิพิธภัณฑสถานชาติอียิปต์

การทำมัมมี่สัตว์ ที่หลายคนคงสงสัยว่าทำไมจึงมีการเก็บร่างสัตว์ไว้ และไม่ใช้แต่สัตว์เลี้ยงเช่น แมว เท่านั้น แต่ยังมีสัตว์ชนิดอื่นเช่น ปลา นก จระเข้ ฯลฯ ด้วย อียิปต์มีสุสานสัตว์อยู่ตามถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ สุสานหนึ่งสำหรับสัตว์หนึ่งชนิด ที่ค้นพบมีสุสานนก สุสานเหยี่ยว สุสานสุนัข ฯลฯ ที่เมืองซัคคารา เราพบมัมมี่แมวนับพันตัว เราวิเคราะห์ได้ว่าสังคมอียิปต์สมัยโบราณเป็นสังคมแบบชนเผ่าแต่ละเผ่ามีสัตว์ประจำเผ่า ดังนั้นก็จะมีถิ่นต่างๆ ที่อยู่ในความคุ้มครองของเทพเจ้าซึ่งอยู่ในรูปของสัตว์ เราลองดูเหตุผลของการทำมัมมี่สัตว์ว่ามีหลายเหตุผลด้วยกัน *ประการแรก* มีสัตว์เป็นจำนวนมากที่เป็นสัตว์ของเทพเจ้าและคนจะเลี้ยงไว้ในที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นในวัด อย่างเช่นแมวที่ซัคคารา อยู่ที่นี่เพราะเป็นที่ทำพิธีบูชาเทพธิดาเบสเดท (ศิระเป็นแมว) เมื่อแมวตาย คนจะนำไปทำมัมมี่เพื่อถวายวัด หรือขายให้กับคนที่ซื้อนำไปเก็บไว้บูชาหรือถวายวัด *ประการที่สอง* เป็นเรื่องของการที่เทพเจ้าสิ้นชีวิตลงและเกิดใหม่ ยกตัวอย่างเช่น วัวกระทิง เอปิส เป็นร่างที่เทพเจ้าองค์หนึ่งเลือกเมื่ออยู่ในโลกมนุษย์ แต่เมื่อวัวกระทิงตายเทพเจ้าก็จะออกจากร่างไปสถิตในวัวกระทิงตัวใหม่ แพะและจระเข้ก็เช่นเดียวกัน *ประการที่สาม* เมื่อสัตว์เลี้ยงที่รักตายลงและเจ้าของต้องการเก็บไว้ จึงทำมัมมี่ เราจึงพบมัมมี่สัตว์ในที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนด้วย

คนอียิปต์ให้ความสำคัญต่อชีวิตหลังความตายมาก เขาคิดว่าความตายเป็นการย่างเข้าสู่อีกชีวิตหนึ่ง เราจึงพบสิ่งของเครื่องใช้ อาวุธ เครื่องประดับ รูปเทพเจ้าเล็กๆ ฯลฯ วางไว้ข้างศพมาตั้งแต่โบราณ เขาจะไม่ไปตายที่อื่น ต้องกลับมาตายอียิปต์ คล้ายความเชื่อของคนไทยที่ต้องกลับมาตายบ้านเกิดเมืองนอน เพราะวิญญาณจะได้มีที่อยู่ มีอาหาร มีของใช้สอย ไม่ต้องเร่ร่อนไปลำบาก จุดที่อียิปต์แตกต่างจาก

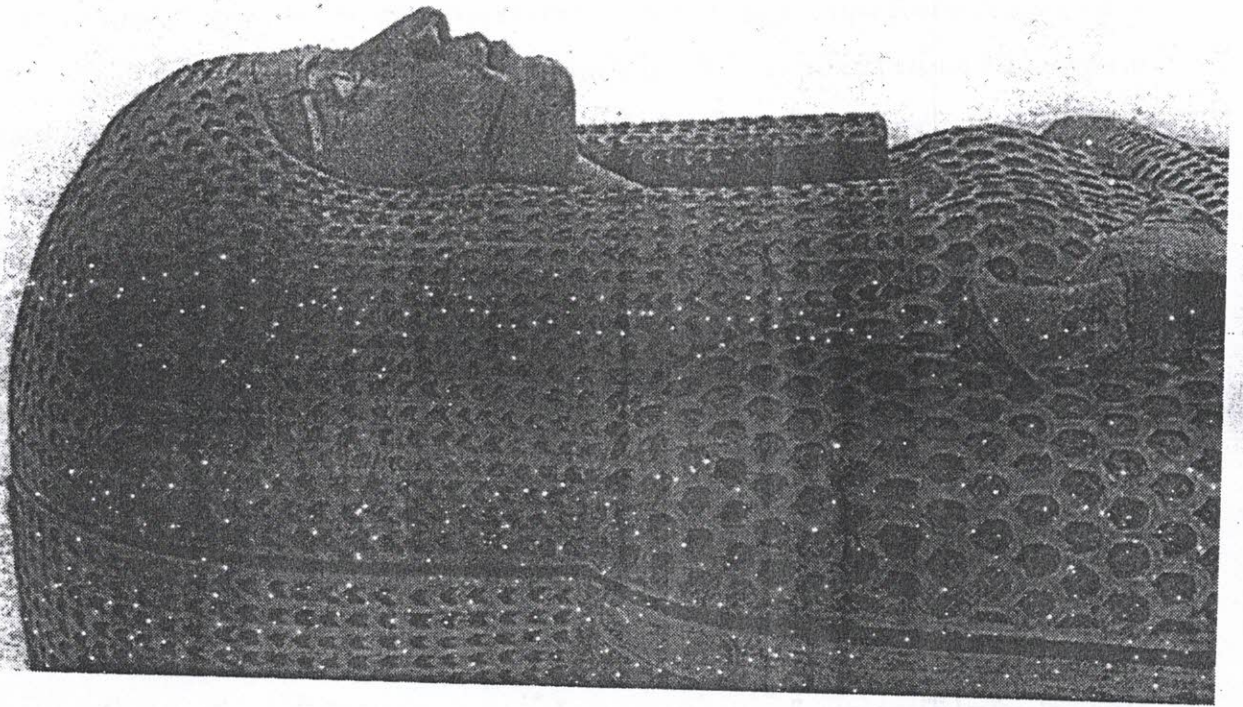
1. Loc. cit.

อารยธรรมอื่นอยู่ตรงที่การเก็บรักษาร่างผู้ตายเพื่อไปมีชีวิตต่อในชีวิตที่สอง แต่ตามหลักฐานที่พูดถึงเรื่องนี้เมื่อ 3000 ปีก่อนคริสตกาล พูดถึงการจัดการศพแต่ของกษัตริย์ ของชนชั้นอื่นเราไม่ทราบเรื่องราวเลยว่าทำกันอย่างไร ดังนั้น ในสมัยแรกๆเป็นไปได้ไหมว่าการเกิดใหม่มีแต่เฉพาะกษัตริย์ ?

ปัจจุบันการศึกษาเรื่องมัมมี่ก้าวหน้าไปมาก ตั้งแต่ปีค.ศ. 1895 นายรอนท์เกน(Rontgen) เป็นผู้นำวิธีการใช้แสงกัมมันตภาพรังสีมาดูมัมมี่ จากนั้นมาทำให้เราศึกษามัมมี่ได้โดยไม่ทำลายมัมมี่ แต่ต้องคอยจนถึงปีค.ศ. 1914 จึงพูดได้ว่าวิธีนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เครื่องมือในการศึกษามัมมี่พัฒนาขึ้นเรื่อย ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีคนคิดเครื่องมือที่ซับซ้อนมากไม่สะดวกในการใช้ มีอาจารย์ผู้ชำนาญด้านอียิปต์เคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อค.ศ. 1912 มีการนำมัมมี่ของพระเจ้า ตูโมซิสที่ 4 ขึ้นรถแท็กซี่มาที่โรงพยาบาลกรุงโคโรเพื่อฉายแสงดู แต่ก็ทำได้แต่มือและเท้าเท่านั้น การศึกษาอย่างได้ผลตามที่มุ่งหวังเริ่มปีค.ศ. 1930 เมื่อมีการประดิษฐ์หลอดฉายแสงรังสีแบบหมุน ทำให้มีกำลังแสงเพิ่มขึ้นสิบเท่า แต่นักรังสีวิทยาไม่สนใจมัมมี่ ประกอบกับเครื่องฉายที่อียิปต์ก็มีน้อย ซึ่งก็สงวนไว้สำหรับผู้ป่วย การนำมัมมี่ออกจากอียิปต์เป็นเรื่องใหญ่โดยเฉพาะมัมมี่กษัตริย์ เนื่องจากรัฐบาลอียิปต์ไม่อนุญาตประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งประเทศที่มีผู้สนใจศึกษาและมีเครื่องมือพร้อมอย่างประเทศในยุโรป ก็ไม่อนุญาตให้ผ่านด่านศุลกากรได้ง่ายๆ เพราะกลัวมีเชื้อโรคติดมาแพร่ในประเทศของตน

เขาค้นพบอะไรบางอย่างจากการใช้เทคนิคนี้ ? นายแพทย์โรเจอร์ ลิชเทินเบอร์ก (Roger Lichtenberg) นักรังสีวิทยาที่เป็นผู้หนึ่งในกลุ่มศึกษามัมมี่พระเจ้า รามเสส ที่ 2 กล่าวว่า เขาค้นพบว่าในบรรดามัมมี่สัตว์มีมัมมี่ปลอม คือ เป็นสัตว์สดำฟ ข้างในมีฟางข้าว ส่วนมัมมี่คนก็มีปลอมบ้างแต่น้อย “ มีของปลอมโบราณ - ร่างที่ “พลาด” จากการทำมัมมี่ คนที่ทำพลาดก็พยายามเอาออกมาให้เหมือนมัมมี่เพื่อคืนให้แก่ครอบครัว - และของปลอมสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 - เราพบอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ! อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเราฉายแสงดู เราพบมัมมี่ที่ได้รับการซ่อมแซมแล้วด้วยตะปู หรือเข็มกลัด.....สิ่งที่สมัยโบราณไม่รู้จัก ! ”¹ จากนั้น เมื่อได้มัมมี่ตัวจริง เขาพยายามหาว่าคนตายมีโรคอะไร พบว่าส่วนมากเป็นโรคไขข้อ แต่มียามากที่จะพบสาเหตุของการตาย ปัจจุบันเรามีเครื่องมือที่ทันสมัยสามารถดูลึกไปในรายละเอียดถึงเยื่อหุ้มกระดูก กรู๊ปเลือด โรคต่างๆ ฯลฯ

1. Françoise Dunand, Roger Lichtenberg. Op. cit., p. 81

ตัวอย่างโลงศพชนิดหนึ่ง (พิพิธภัณฑ์อียิปต์ กรุงไคโร)

บทที่ 6

สภาพเศรษฐกิจของอียิปต์

การที่อียิปต์สร้างอารยธรรมได้รุ่งเรืองกว่าประเทศในถิ่นเดียวกันในสมัยนั้น น่าจะเป็นเพราะว่าความเป็นอยู่ของคนอียิปต์อุดมสมบูรณ์กว่า การกสิกรรมให้ผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวได้ดี เราถือว่าการกสิกรรมเป็นพื้นฐานของอารยธรรมอียิปต์ก็ว่าได้ และก็เป็นมาเช่นนี้ตั้งแต่อียิปต์ตั้งเป็นประเทศ การเพาะปลูกพืชจำพวกข้าวและผลไม้ตามลุ่มแม่น้ำไนล์ได้ผลเป็นอย่างดี เป็นจุดดึงดูดให้คนจากที่ต่างๆ อพยพมาตั้งหลักแหล่งสร้างเป็นประเทศ ทำการกสิกรรมขนาดใหญ่ ขยายพื้นที่ด้วยการขุดคลองส่งน้ำเข้าไปสู่ที่นาที่อยู่ห่างไกลจากแม่น้ำไนล์ และคลองยังช่วยระบายน้ำจากแม่น้ำไนล์ไม่ให้ท่วมทุ่งนาด้วย มีการทำชลประทานเพื่อนำน้ำไปสู่ที่ที่กันดาร มีการขุดบ่อน้ำไว้กลางทุ่งนา เพื่อตักน้ำเข้านา อันเป็นกิจวัตรที่ทำกันทุกวันจนกว่าข้าวสาธิตจะสุก บ่อน้ำนี้มีเครื่องทุ่นแรงช่วยยกน้ำ ประกอบไปด้วยไม้ท่อนยาว เราทำให้กระดกขึ้นลงเพื่อตักน้ำและนำถังน้ำขึ้นมา ปัจจุบันยังใช้อยู่ตามหมู่บ้าน เขาเรียกว่า ซาดุฟ ของไทยเราก็มีการตักน้ำจากบ่อด้วยวิธีคล้ายกันนี้

การกสิกรรม

ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่า สภาพะน้ำท่วมของอียิปต์นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ผืนดิน ถ้าคนอียิปต์สามารถทราบถึงระดับน้ำขึ้นสูงสุดของระดับน้ำแม่น้ำไนล์แล้ว การทำกสิกรรมจะได้ผลมากมหาศาล เพราะเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกที่คนอียิปต์บูชาแม่น้ำไนล์ ดังมีภาพวาดตามผนังเป็นภาพผู้ชายสวมมงกุฏต้นปาล์ม ในมือถือถาดดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำผูกเข้าด้วยกัน ภาพแบบนี้

นิยมนำมาตกแต่งบัลลังก์ของกษัตริย์ด้วยเช่นกัน เพราะแสดงถึงความร่ำรวยและความอุดมสมบูรณ์ของประเทศ

ในทางตรงข้าม ถ้าแม่น้ำไนล์ให้น้ำไม่พอเพียง ก็เป็นผลเสียต่อสิทธกรรม คือผลผลิตไม่พอต่อความจำเป็นของคนทั้งประเทศ สมัยจักรวรรดิใหม่เคยประสบปัญหานี้จนต้องส่งข้าวเข้าจากประเทศในเอเชีย อียิปต์สมัยโบราณก็เคยประสบข้าวยากมากแพงมาแล้ว คนไทยอย่างเราเข้าใจปัญหานี้ได้ลึกซึ้งกว่าคนตะวันตก เพราะเรามีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศบางส่วนคล้ายกับอียิปต์ และยังเข้าใจว่าสิ่งที่มากับน้ำนั้นมีความชื้นด้วย อียิปต์มีแม่น้ำอยู่สายเดียว ฝนไม่ค่อยตก การที่น้ำท่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก คราวใดที่เก็บเกี่ยวได้มากเพราะมีน้ำพอเพียง เขาจะเก็บผลผลิตไว้ในยุ้งฉาง เผื่อว่าปีหน้าน้ำไม่พอ แต่ถ้าน้ำแล้งติดต่อกันหลายปีก็จะเกิดสภาวะอดอยากกันทั้งประเทศ สมัยพระเจ้า โจเซอร์ เคยประสบปัญหานี้ติดต่อกันถึงเจ็ดปีทีเดียว

เมื่อน้ำลดก็เป็นการเริ่มต้นของการทำสิทธกรรมของชาวอียิปต์ “เมื่อดินพัน (จากน้ำ) พร้อมที่จะได้รับการไถ”¹ อย่างแรกที่กสิกรทำคือปรับผืนดิน ทำดินให้ร่วนไม่เป็นก้อน ดูตามภาพที่ผนังสุสานเห็นคันไถอียิปต์เป็นไม้รูปร่างคล้ายคันไถของบ้านเรา หรือคันไถที่ใช้กันในประเทศทางเอเชียสมัยโบราณ แต่ละสมัยอาจมีการปรับปรุงแบบบ้าง เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยโบราณอียิปต์ใช้วัวลากคันไถ สมัยจักรวรรดิใหม่ใช้พ่อ การบังคับคันไถใช้คนสองคน คนหนึ่งไถนา อีกคนถือไม้คอยนำวัวว่าจะให้เลี้ยวไปทางที่ต้องการ เมื่อเสร็จจากการไถนาจะถึงการหว่านเมล็ดพืชที่จะปลูกและที่คนของรัฐเตรียมไว้ให้ ตอนหว่านเจ้าหน้าที่ของรัฐจะมายืนคุมและคอยจดว่าชาวนาหว่านหมดไปกี่ถุง² จากนั้นถึงตอนที่ต้องฝังเมล็ดพืชที่หว่านลงไปให้ฝังดิน ซึ่งเป็นดินเหนียวเหมือนกับท้องนาภาคกลางบ้านเรา คนอียิปต์สมัยโบราณใช้แกะตัวผู้หนึ่งมาย่ำดินเพื่อให้เมล็ดที่หว่านฝังลงไปดิน ใครที่ได้ไปดูภาพตามผนังที่อียิปต์ จะเห็นภาพสัตว์มีเขา มักเข้าใจว่าเป็นแพะ ได้ถามผู้เชี่ยวชาญเรื่องอียิปต์และคนอียิปต์เองเขาบอกว่าเป็นแกะตัวผู้ใหญ่จึงมีเขา มาถึงสมัยจักรวรรดิใหม่เปลี่ยนมาใช้หมูแทน ตามที่เฮโรดอตเล่าไว้ในหนังสือของเขา งานที่เหลือเป็นหน้าที่ของดวงอาทิตย์ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว

คนอียิปต์สมัยก่อนเกี่ยวข้าวด้วยเคียวสั้นเหมือนของไทย (ที่ยุโรปใช้เคียวด้ามยาว) เขาตัดยอดข้าวเหลือยาวไว้แค่เข่า งานเกี่ยวข้าวถือเป็นงานสนุก ที่ทุกคนมาช่วยกัน เป็นโอกาสที่จะพบปะกัน มีการร้องรำทำเพลงและฉลองกันหลังเกี่ยวข้าว เพื่อขอบคุณเทพเจ้ามิน ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความอุดม

1. Adolf Ermann, Op. cit., p. 580

2. ดูกอด้วยต้นปาปิรุส คล้ายกระสอบบ้านเราแต่ขนาดเล็กกว่ามาก พอใช้สองมือถือได้สบาย

สมบูรณ์ ข้าวที่เกี่ยวเสร็จแล้วเขามัดรวมกันเป็นพ่อน ซ้อนกันเป็นกอง จากนั้นใช้ลาขนไปที่ลานตากข้าว ใกล้หมู่บ้าน ปัจจุบันอียิปต์ยังใช้ลาอยู่มาก

ลานตากข้าวอยู่ติดกับโรงสีข้าว มีลักษณะเป็นลานทรงกลมยกกระดืบ เมื่อนำข้าวมาแผ่ที่ลานเพื่อผลิตเมล็ดข้าวออกจากรวง คนอียิปต์มีวิธีการดังนี้ สมัยจักรวรรดิเก่าใช้ลาประมาณ 10 ตัว ต่อมาใช้วัว 3-4 ตัว เด็กจะต้อนลาให้เดินเป็นวงกลมเหยียบไปบนข้าว เมล็ดข้าวทั้งเปลือกหลุดออกจากรวงเหลือแต่ฟาง ผู้หญิงจะเป็นคนเก็บฟางมัดรวมกัน แล้วทำการร่อนข้าวเปลือกเพื่อเอาฝุ่นละอองออกที่เราเรียกว่าผัดข้าว ของไทยใช้กระด้างกลม แต่ของอียิปต์เป็นกระด้างสี่เหลี่ยมจัตุรัส

เมื่อการเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นลง ข้าราชการของรัฐ 2 คน คือสคริปยู้งข้าวและคนวัดปริมาณข้าว มาจดจำนวนข้าวที่เกี่ยวข้องได้แล้วส่งให้นำไปเก็บในยุ้ง ยุ้งข้าวมีลักษณะรูปโคนปลายมน สูงประมาณ 2 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 5 เมตร มีประตูปิดกันหนู ยังมีร่องรอยยุ้งข้าวที่สร้างสมัยจักรวรรดิใหม่ให้เราเห็นอยู่ตามโบราณสถานในเมือง เอล อามาร์นา พบว่าเขาสร้างด้วยอิฐดิบ

การทำสวนและไร่ในบทรต้นๆ เคยกล่าวถึงมาบ้างแล้วว่า นอกจากมีการปลูกพืชจำพวกข้าวแล้ว คนอียิปต์มีการทำสวนผัก เช่น หอมหัวใหญ่ แดงกวา แดงไทย ฯลฯ ที่ทำกันมาตั้งแต่อียิปต์โบราณ ในบทรนี้จะไม่ขอกล่าวถึงอีก ขอข้ามไปพูดถึง *การเลี้ยงสัตว์* เช่น วัว สังเกตว่าตามภาพที่ผนังมีภาพเกี่ยวกับวัวมาก เช่น ภาพวัวกำลังไถนา วัวสู้กัน การรีดนมวัว คนนำวัวไปไถนา วัวอาบน้ำ ฝูงวัวเดินข้ามน้ำ วัวลากหินก้อนใหญ่ การตีตราวัวแสดงความเป็นเจ้าของ การให้อาหารวัว และแม้แต่เทพธิดา ฮาธอร์ ก็เป็นวัว แสดงว่าวัวเป็นสัตว์ที่คนอียิปต์ให้ความสำคัญและมีความผูกพันกันมาก

คนอียิปต์โบราณถือว่า วัวเป็นสัตว์เลี้ยงที่เขารักมากที่สุด เขาจะเอาใจใส่เลี้ยงดูและสนทนากับมัน เหมือนกับคนสมัยนี้พูดกับสุนัข เขาตั้งชื่อให้วัวทุกตัว บางครั้งตกแต่งวัวด้วยสร้อยคอและจี้สวยๆ เขาไม่คิดว่าวัวเป็นสัตว์โง่งที่น่าเหยียดหยามแต่ประการใด ตรงข้าม เขาถือว่าวัวเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ คล้ายความคิดของอินเดีย วัวตัวเมียเป็นสัญลักษณ์ของเทพธิดา ฮาธอร์ แสดงถึงความเป็นมารดาและความรัก วัวกระทิงหมายถึงความกล้าหาญและกำลังวังชา เราไม่ทราบถึงวิธีการเลี้ยงวัวมากไปกว่าที่เห็นในภาพที่เมือง เอล อามาร์นา ว่ามีโรงเลี้ยงวัว มีการต้อนวัวเข้าคอกตอนกลางคืน มีการประทับตราบนหลังวัวด้วยเหล็กร้อน เพื่อแสดงการเป็นเจ้าของ ซึ่งประเทศในเมโสโปเตเมียก็ทำกันเช่นนี้

จากภาพสมัยจักรวรรดิเก่า สังเกตว่าอียิปต์มีวัวหลายพันธุ์ วัวมีโหนกแบบของไทยก็มี คงได้มาจากการกวาดต้อนมาจากเอเชียตอนไปรบชนะ แสดงว่าอียิปต์พื้นสภาพ primitive แล้ว ทุกวันคนจะนำวัวไปปล่อยให้กินหญ้าตามลำพังที่ทุ่ง รั้วมัดระวังไม่ให้มีการผสมพันธุ์ระหว่างพันธุ์ คอยดูให้มีอาหารการกินพร้อมสมบูรณ์ ที่น่าแปลกคือ เวลารีดนมวัว เขาใช้ผู้หญิง ไม่ทราบเหตุผลแน่ชัดว่าเพราะอะไร

การไถนา (Coll. Nicole Bergerot)

ผลผลิตทางเกษตรกรรม (Coll. Nicole Bergerot)

นอกจากสัตว์เลี้ยงเช่นวัว แกะ แพะ ฯลฯ บนภาพฝาผนังสมัยจักรวรรดิเก่ายังมีภาพนก นำนานาชนิด ห่าน ภาพการเลี้ยงนก เปิดนานาชนิด หงส์ นกฟิราบ ที่สังเกตคือจำนวนห่านมีมากเกินไป เข้าใจว่าคนอียิปต์สมัยนั้นคงนิยมรับประทานห่าน ภาพบนผนังภาพหนึ่งแสดงการให้อาหารห่าน ด้วยการเอามือกำอาหารแล้วล้วงเข้าไปในคอห่าน เหมือนบังคับให้ห่านกินอาหารให้มากเกินไปจนจำป็นจะได้อ้วนสมบูรณ์ เต็มโตและให้เนื้อมาก¹ สัตว์เลี้ยงอีกชนิดหนึ่งคือสุกร เห็นแต่ภาพแต่ไม่ทราบรายละเอียดมากกว่านี้

การหัตถกรรมและการประกอบอาชีพ

กวีสมัยจักรวรรดากลางของอียิปต์พูดถึงคนที่มีอาชีพดีเล็กกว่า

“ไม่เคยเลย ฉันไม่เคยเห็นช่างตีเหล็กกลายเป็นทูต

.....
 นิ้วของเขาเหมือนกับหนังจระเข้

ตัวเขาเหม็นยิ่งกว่าปลาเน่า ”²

และเมื่อเขาพูดถึงชีวิตของประติมากรที่ทำงานกับไม้ เขาว่า

“ ศิลปินทุกคนที่ใช้กรรไกร (หมายถึงของมีคม - สุนันทา)

เหนื่อยมากกว่าคนขุดดิน (ในไร่)

ไร่ของเขาคือไม้ เครื่องมือของเขาคือสำริด

เขาทำงานมากกว่าแขนสองข้างของเขาจะสามารถทำได้.....”³

1. เรื่องการบังคับให้ห่านกินมากเกินไปจนความต้องการของมันนี้ ในฝรั่งเศสบางถิ่นก็ทำกันด้วยวิธีเดียวกัน และด้วยจุดประสงค์เดียวกัน เมื่อห่านอ้วนและโตได้ที่แล้ว เราจะนำห่านนำตับของมันซึ่งตอนนี้มีขนาดใหญ่ หนักหลายกิโลกรัม มาทำอาหารชนิดหนึ่งที่มีราคาแพงมาก เรียกว่า foie gras ส่วนเนื้อนำไปประกอบอาหารอย่างอื่น ถือเป็นอาหารจานของฝรั่งเศสโดยเฉพาะมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ หนีไปเลียนที่เป็นผู้พบอารยธรรมอียิปต์เป็นผู้นำการทานห่านแบบอียิปต์มาดัดแปลงใช้หรือไม่ ?

2.-3. Adolf Ermann, Op. cit., p. 601

ถ้าเราตีความจากบทกวี เพื่อดูคุณค่าของงานศิลปะและงานหัตถกรรม ดูเหมือนว่าอาชีพเหล่านี้ไม่ได้เป็นอาชีพที่ได้รับการยกย่องเท่าไรนัก แต่ดูในอีกแง่มุมหนึ่งจะเห็นว่างานหัตถกรรมของอียิปต์เจริญมาก คนหนุ่มกำลังทำเพื่อให้ได้งานที่สวยงามและดีที่สุดในงานเหล่านี้ผลิดงานที่ทำด้วยทอง งา กระเบื้อง และไม้ ซึ่งปัจจุบันความงดงามนั้นมิได้สูญหายไปตามกาลเวลาเลย

การประกอบอาชีพของคนขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่มีในประเทศ ดังที่ทราบกันแล้วว่าอียิปต์มีหญ้าปาปิรุสมาก ปาปิรุสเป็นพืชจำพวกกก เป็นพืชที่ทำประโยชน์ให้แก่คนอียิปต์หลายอย่าง เช่นเดียวกับเรอมีต้นมะพร้าว ต้นกล้วย หรือจีนมีต้นไผ่ นั่นเอง ดังที่ทราบแล้วว่าอียิปต์ไม่มีป่าไม้ คนอียิปต์จึงใช้ก้านปาปิรุสมามัดรวมกันทำเป็นเรือ เาามาถักทำเป็นเชือกและรองเท้า ก้านปาปิรุสขนาดใหญ่จะแข็งแรงนำมาสร้างกระท่อมที่หลังคาไม่หนักได้ แต่ความสำคัญของปาปิรุสอยู่ตรงที่การนำมาใช้ทำ *กระดาษ*

การทำกระดาษ ด้วยปาปิรุสมีวิธีการทำดังนี้ เขาผ่าก้านปาปิรุสเป็นแผ่นบาง ๆ ไปตามยาวของก้าน จากนั้นวางแผ่นปาปิรุสไปตามยาวเป็นชั้นที่หนึ่ง ทับด้วยชั้นที่สองตามขวาง แล้วทุบให้แบนสนิทกัน จากนั้นนำไปตากให้แห้ง หนังสืออียิปต์เขียนบนกระดาษนี้แล้วม้วนเก็บ การทำกระดาษด้วยปาปิรุสทำกันมาตั้งแต่สมัยจักรวรรดิเก่า เรื่อยมาจนถึงสมัยที่กรีก-โรมันเข้าครองอียิปต์ได้ใช้จดรายการสินค้าส่งออก สมัยศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลอียิปต์ส่งม้วนกระดาษปาปิรุสเป็นสินค้าออกไปยังซีเรีย เท่าที่ทราบกระดาษปาปิรุสเป็นสินค้าที่มีราคาแพงแต่ไหนแต่ไร เขาจึงใช้จดหรือบันทึกแต่เรื่องที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีการใช้ปาปิรุสในการสานเสื่อและตะกร้าอีกด้วย บางครั้งก็มีการย้อมสี

การทอผ้า เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ชั้นชั้นสูงของอียิปต์นิยมผ้าปานบางสีขาว ดังที่เราเห็นในรูปที่พระราชินีทรงสวมใส่ ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิเก่ามาแล้วที่คนอียิปต์พิถีพิถันเรื่องการผลิตผ้าลินินที่ขาวสะอาดและบางที่สุดเท่าที่จะทำได้ บางจนเวลาสวมต้องให้เห็นรูปร่างอันสวยงามของผู้ใส่ การผลิตผ้าของอียิปต์มีชื่อเสียงในด้านคุณภาพของความงามและคงทน และคนอียิปต์คงทราบดี เขามีเทพธิดาแห่งการทอผ้าคือ เทพธิดา แทท มีหลักฐานบันทึกไว้มากมายเกี่ยวกับเรื่องผ้าของอียิปต์ ไม่ว่าจะเป็นที่เทพเจ้าสวมใส่ ชนทุกระดับ หรือที่ใช้พันมัมมีก็ตาม หลักฐานที่สุสานสมัยจักรวรรดิเก่า บันทึกไว้ว่าอียิปต์มีผ้าอยู่ 5 ชนิด การตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นงานของผู้หญิง แม้แต่เทพธิดา อีชีส และ เนฟธิส ก็ยังทอและตัดเย็บเสื้อผ้าให้เทพเจ้า อีชีริส และ เซธ ผู้เป็นพระสวามีตามลำดับ ภายหลังผ้ากลายเป็นสินค้าที่สำคัญของอียิปต์ที่ส่งออก เขาจึงใช้แรงงานทาสมาช่วย สมัยราชวงศ์ที่ 20 ตามหลักฐานที่เมืองออบิโดส มีว่าผู้ชายประกอบอาชีพทอผ้าด้วย ผ้าที่ทอสำเร็จแล้ว เขาจะใส่กล่องไม้ขนาดยาวและแบนเพื่อให้พับน้อยที่สุด แต่ละกล่องบรรจุผ้าชนิดเดียว ไม่ปะปนกัน

วิธีการทอผ้าสมัยจักรวรรดิกลางธรรมดาตามาก เขาชิงด้ายไว้กับไม้สองต้นที่ปักลงบนดิน คนทอต้องนั่งกับพื้น ใช้ไม้สองอันสอดเข้าไปขัดด้าย เป็นตัวนำให้กระสวยสอดด้ายเข้าไปแล้วอัดด้าย

ให้แน่นด้วยไม้รูปโค้ง การทอผ้าสมัยจักรวรรดิใหม่มีวิธีที่พัฒนากว่า เพราะทำเป็นอาชีพเลย การทอนั้นมีวิธีคล้ายกับการทอผ้าด้วยมือทั่วไป เช่น อย่างที่ภาคอีสานของบ้านเรา

การทำด้าย เพื่อนำมาทอเป็นผ้า ดูตามภาพในสุสานหลายแห่งของสมัยจักรวรรดิใหม่ เห็นว่า คนอียิปต์ปลุกฝ้าย แต่เวลาใช้จะไม่ตัดต้นฝ้าย เขาใช้วิธีถอนทั้งต้นเลย มัดรวมกันนำไปตากแดด จากนั้นใช้เครื่องมือลักษณะเหมือนหวีขนาดใหญ่สาางเพื่อแยกใยกันฝ้าย แต่ภาพสมัยจักรวรรดิกลางที่เกี่ยวกับเรื่องนี้บอกว่า เขาเอาต้นฝ้ายไปต้มก่อนเพื่อให้ใยฝ้ายอ่อนตัว แล้วนำไปทูป เส้นใยก็จะแยกตัว จากนั้นนำไปแช่น้ำและบิดให้แห้ง ขั้นตอนต่อไปเข้าใจว่าเหมือนกัน

การทำเชือกตามที่ได้เห็นในภาพเขาใช้คนสองคนอยู่หัวและท้าย ระหว่างกลางมีท่อไม่ทราบทำจากอะไร ช่วยในการผ่านเส้นใยเข้าไปและบิดเพื่อทำเป็นเชือกออกมา

การทำเครื่องหนัง ในพิพิธภัณฑสถานยุโรปมีสิ่งของที่ทำได้ด้วยหนังสัตว์สมัยจักรวรรดิกลาง และจักรวรรดิใหม่ให้เราศึกษา มีตั้งแต่รองเท้า เครื่องนุ่งห่ม แผ่นหนังสือสำหรับจารอักษร (หนังสือราชการระหว่างเจ้าเมืองสมัยโบราณใช้เขียนบนแผ่นหนังนี้) แผ่นหนังแบบบางย้อมสีแดงหรือเขียวเพื่อพิมพ์ลายประดับลงไป โล่หนัง ฯลฯ ที่ทำกันมาตั้งแต่อียิปต์โบราณจนปัจจุบัน เห็นจะเป็นการใช้หนังแพะมาทำเป็นที่ใส่เท้าสำหรับเดินทางไกล หาตุหรือซื้อได้ตามถนนทั่วไปในเมืองไคโร

เมื่อเราไปดูพิพิธภัณฑสถานกรุงเบอร์ลิน เห็นโลงศพอียิปต์ที่ทำด้วยไม้ชั้นดี เกิดคำถามว่า อียิปต์ไม่มีป่าไม้ เขานำไม้ชั้นดีมาจากไหน แม้แต่เครื่องเรือนในพระราชวังหรือข้าราชการชั้นสูงก็ใช้ไม้ชั้นดี เรื่องนี้เราจะพูดถึงภายหลัง ไม้ที่ขึ้นในประเทศอียิปต์นั้น เนื้อไม้ไม่สวย คุณภาพไม่ดี เมื่อนำมาใช้เขาต้องทาสีเพื่ออำพรางความไม่สวย

การทำงานไม้ เริ่มหลังภาวะน้ำท่วม พร้อมกับที่ชาวนาเริ่มพรวนดิน เป็นภาพที่ยังเห็นได้ในปัจจุบัน คนตัดไม้ซึ่งเป็นช่างไม้ด้วยเดินเข้า “ป่า” ไปพร้อมกับฝูงแพะ เขาให้แพะกินใบไม้บนต้นไม้หมดก่อนที่จะลงมือตัดไม้ เขาจะทำการฆ่าลูกแพะหนึ่งตัวเพื่อรับประทานร่วมกัน หลังอาหารจึงลงมือตัดต้นไม้ เจียนเป็นท่อนและลากกลับบ้าน

เครื่องมือของช่างไม้และช่างก่อสร้างเป็นเครื่องมือธรรมดาทั่วไป กล่าวคือ สมัยโบราณส่วนที่เป็นโลหะเขาใช้ทองแดง สมัยจักรวรรดิใหม่มาใช้สัมริด เครื่องมือที่สำคัญคือ ขวานตรงลำมีดโค้งกรรไกรขนาดเล็กสำหรับงานละเอียด เลื่อย ลักษณะเหมือนเลื่อยไทย เครื่องมือเจาะรู คล้ายของปัจจุบัน เรื่องเครื่องมือทั้งหลายนี้โชคดีที่มีภาพในวัดที่เมือง อิบส์ บอกไว้หมด เป็นเครื่องมือที่พระเจ้า ตูโมซิส ที่ 3 ทรงใช้ในการก่อสร้างวัด ชนิดของเครื่องมือนอกจากนี้หาดูได้ตามพิพิธภัณฑสถานต่างๆหลายแห่ง

เมื่อคนอียิปต์สมัยโบราณต้องการต่อเรือขนาดใหญ่ เขาก็เอาแผ่นกระดานมาต่อเข้าด้วยกันอย่างแนบสนิทด้วยเทคนิคการใช้เดือย เหมือนการสร้างบ้านไทยสมัยโบราณที่ไม่มีการใช้ตะปูเลย ส่วนวิธีการตัดกระดานให้โค้ง สมัยจักรวรรดิเก่าพบว่าใช้เชือกเส้นใหญ่โยงหัวและท้ายเรือ มัดให้แน่น

แล้วใช้กระบองไม้ขัดตรงกลางเชือก หมุนเป็นเกลียวซ้ำๆ กระดานจะงอขึ้นตามต้องการ คนที่ทำหน้าที่นี้ต้องแข็งแรงและชำนาญ เพราะถ้าเชือกหรือกระบองหลุดจะทำให้เกิดอันตรายบาดเจ็บได้ การใช้ไม้ที่หน้าสนใจของอียิปต์อีกอย่างหนึ่งคือการฝังไม้เข้าไปในงาเพื่อการตกแต่งและประดับให้สวยงาม

งา อียิปต์สั่งมาจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น นูเบีย ของที่ทำด้วยงาใช้แต่ในพระราชวังในสุสานพบของที่ทำด้วยงา เช่น หวี กำไล กล้องเล็กๆมีลายฝังด้วยไม้หรือหินสี งาแกะเป็นรูปสัตว์ ด้ามซ่อนทั้งหมดนี้ดูได้ที่พิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลิน

งานเครื่องปั้นดินเผา อียิปต์มีดินดีเหมาะกับงานนี้ และคนอียิปต์ก็ทำได้ดีจนเป็นที่ขึ้นชื่อลือชา เขานิยมทำเหยือก ชาม จาน ถ้วยในหลายๆแบบ แต่เน้นแบบเรียบ จากภาพสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิกกลางบ่งให้เราทราบว่าคนอียิปต์สมัยนั้นใช้มือปั้นแจกัน แต่แทนหมุนก็มีใช้มานานในการทำภาชนะที่อาศัยความสวยงามเป็นพิเศษ มือซ้ายทำหน้าที่หมุน มือขวาจัดรูปทรงของภาชนะ เสร็จแล้วนำไปเผาในเตาอิฐ ตามภาพนั้นเตามีหลายแบบ ทั้งแบบต่ำและแบบสูง ลายบนภาชนะก็มีหลายแบบเช่นกัน มีทั้งลายอักษรเฮียโรกลิฟด้วย

เวลาเราศึกษางานเครื่องปั้นดินเผาของอียิปต์ ไม่ว่าจะจากการดูที่พิพิธภัณฑ์ จากหนังสือหรือจากภาพที่ผนังวัดหรือสุสาน มีที่หน้าสนใจอยู่จุดหนึ่งตรงรูปร่างของแจกันอียิปต์ ที่มักมีฐานกว้างและปลายชะลูดสอบลงเกือบแหลม อีกจุดหนึ่งที่สังเกตคือแจกันไม่มีหู นับเป็นลักษณะเฉพาะของเครื่องถ้วยชามของอียิปต์สมัยจักรวรรดิเก่าเช่นเดียวกับแบบที่เรียบง่าย สมัยจักรวรรดิกกลางมีลวดลายตกแต่งบนภาชนะดินเผา ตั้งแต่ราชวงศ์ที่ 18 เป็นต้นมาเท่านั้นที่ลวดลายสีสวยๆเริ่มเข้ามา เช่น ลายพวงดอกไม้ ระบายสีสด ลายเปิด วัว ม้า และอื่นๆลวดระบายสีทั้งนั้น

ตั้งแต่โบราณมา อียิปต์รู้จักเคลือบภาชนะแล้ว เครื่องเคลือบดินเผาของอียิปต์นิยมทำสีน้ำเงินหรือเขียว และทำกันมากที่สุดสมัยจักรวรรดิใหม่ การทำแก้วก็มีมานาน ดังที่มีการพิสูจน์ลูกปัดสมัยจักรวรรดิเก่าที่อยู่พิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลิน พบว่าเป็นแก้ว เช่นเดียวกัน กระบองเล็กของพระเจ้าอเมเนมเฮท ที่ 3 ที่พิพิธภัณฑ์เดียวกันก็มีการพิสูจน์ว่าเป็นแก้วสมัยจักรวรรดิกกลาง ตั้งแต่ต้นจักรวรรดิใหม่เป็นต้นมามีการพบแจกันเป็นแก้วหลายใบ บางใบเป็นสี เสียหายที่ไม่มีภาพตามผนังบอกเราว่าเขาผลิตภาชนะแก้วด้วยวิธีใด

การหล่อโลหะ สมัยอียิปต์โบราณเป็นทองแดงที่มาจากเหมืองที่ซินาย เขาใช้พิมพ์ทำด้วยดินเหนียว มีการหล่อแจกัน อาวุธ เครื่องไม้เครื่องมือ สมัยจักรวรรดิกกลางก็ทำไม่แตกต่างกัน แต่เริ่มมีการผสมทองแดงกับตะกั่ว หมายความว่า มีการผลิตสำริดเกิดขึ้น สมัยจักรวรรดิใหม่เป็นต้นมาการใช้สำริดเข้ามาแทนที่ทองแดงโดยสิ้นเชิง สมัยนี้มีการผลิตสิ่งที่ทำด้วยเหล็กมากขึ้น

สิ่งของที่ทำด้วยเงินและทองมีมาตั้งแต่โบราณ เครื่องทองเป็นงานที่มีค่ามากของอียิปต์ ในพิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลินมีตราประทับทำด้วยทองสมัยพระเจ้า ไมเซรินุส เลยทีเดียว อาชีพช่างทองเป็น

อาชีพที่ตกทอดในตระกูล เช่นเดียวกับอาชีพในงานประติมากรรมและจิตรกรรมเพราะแต่ละครอบครัวจะมีสูตรความลับในการประดิษฐ์ของให้สวยงาม งานเครื่องทองของทุกสมัยในประวัติศาสตร์อียิปต์ส่วนใหญ่ถูกรวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑ์กรุงไคโรนั่นเอง ทางพิพิธภัณฑ์ทำห้องพิเศษไว้ ทำให้เราเห็นภาพการใช้ความคิดในการประดิษฐ์เครื่องทองได้เป็นอย่างดี แต่ที่พิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลินก็มีเครื่องทองของอียิปต์ไม่น้อยเลย การลงรักปิดทองปรากฏว่าทำกันในอียิปต์ระหว่างจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิใหม่ มีการใช้แผ่นทองคำเปลว เหมือนที่บ้านเรา และใช้กันทั่วไป

เงิน สำหรับคนอียิปต์นั้นมีค่ามากกว่าทอง จาริกทุกแห่งกล่าวถึงเงินก่อนทองเสมอ บ้านเราก็พูดกันเสมอว่า “เงินทอง” ไม่ใช่ “ทองเงิน” เป็นเพราะเหตุผลเดียวกันหรือไม่ น่าที่ผู้สนใจนำไปศึกษาต่อ ในสุสานของอียิปต์ เราพบเครื่องเงินน้อยกว่าเครื่องทอง เป็นที่แน่นอนว่าที่อียิปต์ไม่มีเหมืองเงิน เราไม่ทราบว่ามีอียิปต์สมัยโบราณนำเงินมาจากประเทศใด แต่สมัยราชวงศ์ที่ 18 อียิปต์ทำการค้าโลหะเงินโดยผ่านทางซีเรีย และมีการผสมเงินกับทองขึ้นมาด้วยส่วนผสม 2/3 (ภายหลังกรีกนำไปใช้ เรียกว่า “อีเลคตรอน”) เพื่อนำมาประดิษฐ์ของตกแต่งทุกชนิด ตั้งแต่จักรวรรดิใหม่เป็นต้นมา ค่าของเงินตกทองเข้ามาแทนที่

มีหลักฐานมากมายบอกไว้ว่าอียิปต์นำทองมาจาก การร่อนทองในแม่น้ำ ต่อมาได้มาจาก แถวภูเขาที่อยู่ระหว่างแม่น้ำไนล์และทะเลแดง แต่เหมืองที่มีทองมากอยู่ที่ทางใต้ของประเทศ เหมืองทองแดงอยู่ที่ภูเขาทางตะวันตกของคาบสมุทรซีนาย แต่ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วที่คนอียิปต์ขุดเหมืองทองแดงนั้นจนไม่มีอะไรเหลือ เหมืองทองแดงที่สำคัญอยู่ที่ อุอาติ มัคคารา กษัตริย์อียิปต์สมัย จักรวรรดิเก่าส่งคนเป็นจำนวนมากไปนำทองแดงมาใช้ จากนั้นก็ไม่มีหลักฐานว่าทำต่อเนื่องหรือไม่ มาทราบอีกตอนสมัยพระเจ้า อเมนเมเฮทที่ 3 เริ่มส่งทหารไปบุกเบิกเหมืองนี้อีก ที่ต้องใช้คนเป็นจำนวนมาก เพราะห่างไกลจากเมืองหลวง การติดต่อลำบากและล่าช้า นอกจากนั้นในจำนวนคนที่ส่งไปเป็นทหารเพราะต้องคอยป้องกันศัตรู คือ พวกชาวเขาเบตวง สมัยจักรวรรดิใหม่ดำเนินการขุดเหมืองนี้ต่อ เท่าที่ทราบ กษัตริย์องค์สุดท้ายเห็นจะเป็นพระเจ้า รัมเซสที่ 3 จากนั้นน่าจะไม่มีอะไรเหลือในเหมืองทุกแห่งอีกเลย เพราะการบันทึกเรื่องนี้หยุดที่ราชวงศ์ที่ 20

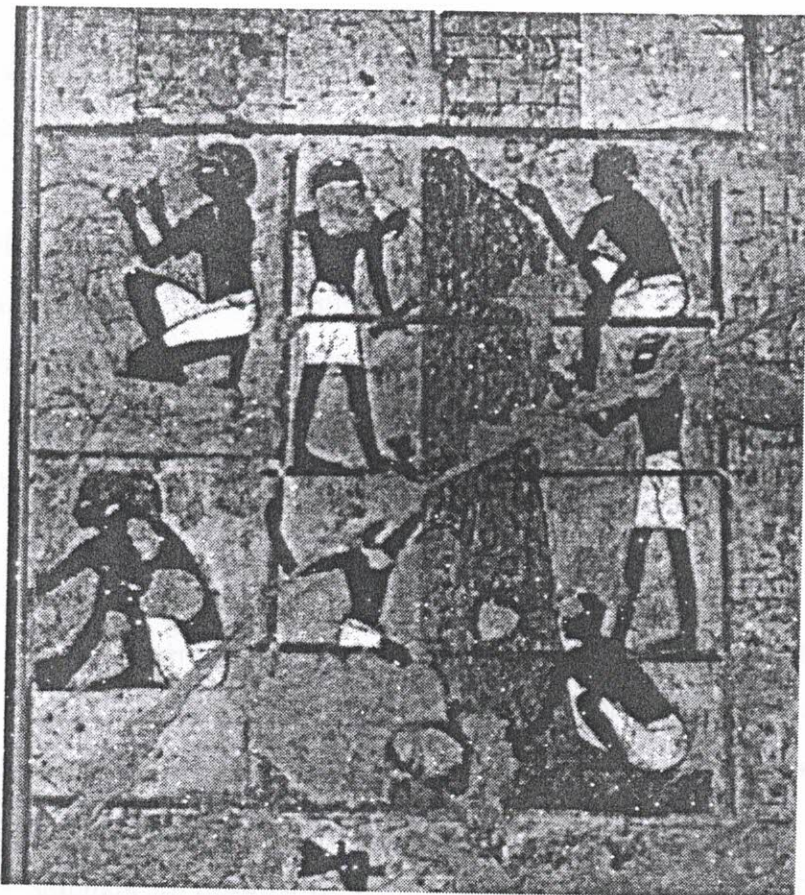
การสกัดหินของอียิปต์โบราณ ทำกันมากกว่าการขุดเหมืองแร่ หินปูนชนิดดีสีขาวที่ใช้ทำ สุสานสวย ๆ หรือปิรามิด หรือใช้ในงานประติมากรรมมาจากเมือง “Troja” ทางฝั่งขวาของแม่น้ำไนล์ ปัจจุบันยังสกัดหินที่นี้อยู่ และเรียกกันว่าหิน ตูรา หิน alabaster (หินใส นิยมใช้ในงานประติมากรรม) มาจากถิ่นที่ไม่ไกลไปจากเมือง เอล อามาร์นา เรียกเหมือง ฮัท-นูบ เหมืองนี้ทำกันมาตั้งแต่จักรวรรดิเก่า ประมาณกลางราชวงศ์ที่ 6 หินแกรนิตนิยมนำมาใช้ในการก่อสร้าง มาจาก เจเบล ซิซิลี สมัยจักรวรรดิใหม่ ใช้หินที่นี้มากเป็นพิเศษ เพราะนำไปสร้างวัดที่คาร์นัค ลุกซอร์ เมดินेत ฮาบู และวัดที่อื่น ๆ ปัจจุบันยังสกัดหินที่นี้อยู่เช่นกัน เหมืองที่ อัสวาน มีหินแกรนิตสีชมพูมากกว่าเหมืองที่กล่าวมาข้างต้น เป็นหินสีชมพูมีหลาย ทำกันมาแต่สมัยจักรวรรดิเก่า พระเจ้า ฟิออปส์ที่ 1 ทรงให้นำหินนี้ไปตกแต่งปิรามิดและ

ทำโลงใส่โลงพระศพ การชนหินใช้เรือ แหล่งหินส่วนมากอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำ การสกัดหินก้อนใหญ่ออกจากภูเขา คนอียิปต์ใช้วิธีเจาะรูที่ภูเขาเล็ก 20 เซนติเมตร แล้วนำไม้แห้งเข้าไป เอน้ำราดไม้ให้ชุ่ม ไม้จะขยายตัวดันให้หินแยก ปัจจุบันยังใช้วิธีนี้อยู่

ความแข็งของหินแกรนิตบังคับไปในตัวให้ใช้ในงานขนาดใหญ่ เช่น งานของสถาปนิก และงานประติมากรรมขนาดใหญ่ ประกอบกับอยู่ใกล้แม่น้ำทำให้ขนย้ายสะดวก ดังนั้นเราจึงเห็นหินที่ทางเข้าวัดของพระเจ้าเคเฟรน ที่เมือง กิเซ่ ยาว 5 เมตร 45 เซนติเมตร หนักถึง 42 000 กิโลกรัม หินที่ปูพื้นวัดเทพเจ้าซอบก (เทพเจ้าศิระเป็นจระเข้) ที่ ฟยุม ยาวถึง 8 เมตร เสาหินต้นหนึ่งที่เมืองธิบส์ สูง 33 เมตร นอกจากนั้นยังมีงานประติมากรรมที่สกัดจากหินแกรนิตสีชมพูขนาดมหึมาที่เราเห็นอีกมากมาย ส่วนใหญ่สูงประมาณ 17 เมตร แกะจากหินก้อนเดียว

ส่วนหินแกรนิตดำ แม้ว่าจะมีความแข็งเทียบเท่าเหล็ก แต่คนอียิปต์ใช้ทำของขนาดเล็ก เพราะแหล่งหินอยู่ไกลจากทางคมนาคมที่สะดวก คือ แม่น้ำมาก คืออยู่เข้าไปในทะเลทราย ที่ อูอาดี อัม มามัท ระหว่างเมือง คอปโตสและทะเลแดง งานที่เป็นหินสีเข้มที่เราเห็นอยู่ตามพิพิธภัณฑ์ทั้งหลายทำจากหินที่นี่ การชนหินนอกจากจะทำกันทางน้ำแล้ว ถ้าไม่มีทางเลือกก็จะชนกันทางบกโดยใช้วัวหลายตัวลากด้วยเช่นกัน

สิ่งของอื่นๆที่ทำด้วยหินมีแจกัน และภาชนะต่างๆที่ทำจากหินปูนและหิน alabater ของประเภทนี้มีให้ดูมากที่สุดที่พิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลินและเมืองไลพ์ซิก ประเทศเยอรมันนี้ ภาพสลักนูนต่ำที่ประดับโลงใส่พระศพก็ทำจากหิน เครื่องประดับลูกปัดหินเจาะรูเป็นที่นิยมมากจนเป็นสินค้าส่งออกของอียิปต์สมัยโบราณ

ช่างสลักหิน (Coll. Nicole Bergerot)

ฝั่งสวนในบริเวณบ้านของอียิปต์

(Coll. Nicole Bergerot)

บทที่ 7

ศิลปะวิทยาการ

ศิลปะอียิปต์มีลักษณะที่สมบูรณ์แบบและเป็นตัวของตัวเอง ศิลปะอียิปต์แสดงถึงความงามและความแปลก ราวกับว่าเป็นศิลปะที่มาจากอีกโลกหนึ่งและเราต้องพยายามเข้าใจถึงความหมายของมันด้วย

ศิลปะอียิปต์มักเห็นในงานจิตรกรรมและประติมากรรมเป็นส่วนใหญ่ งานสถาปัตยกรรมอยู่ที่การสร้างวัดและสุสาน ทั้งหมดล้วนบ่งถึงความงดงามอย่างน่าพิศวง และยังมีลักษณะที่เป็นของตนเอง แม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมานับเป็นพัน ๆ ปี ความงามนั้นก็มิได้ลดน้อยลงเลย

งานจิตรกรรม

งานวาดภาพของอียิปต์มี 3 ชนิด คือ

1. วาดลึกลงไปบนพื้นผิว แล้วระบายสี
2. วาดแบบลายเส้นและระบายสี
3. วาดและแกะลึกลงไปจากพื้นผิว ไม่ระบายสี

งานจิตรกรรมมีวิวัฒนาการไปตามยุคสมัยเช่นทั่วไป สองรัชกาลของราชวงศ์แรก ตั้งแต่รวมอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำเข้าด้วยกัน ภาพวาดมีลักษณะโดดเด่น ขาดความเป็นเอกภาพ แต่มีคุณสมบัติเด่นตรงที่มีความกระฉับกระชวยในการวาด ภาพสมัยจักรวรรดิเก่าจะวาดรูปคนมีลักษณะเท่ากัน มาถึงสมัยรวมอียิปต์ จึงวาดฟาโรห์ใหญ่กว่าข้าราชการ และขนาดภาพข้าราชการใหญ่กว่าประชาชนธรรมดา

ขนบธรรมเนียมประเพณีของราชสำนักเกี่ยวข้องกับงานศิลปะ ตรงที่กำหนดกฎเกณฑ์ใน

การวาดดังนี้ ถ้าวาดกษัตริย์และข้าราชการให้วาดไหล่ตรง นอกนั้นหันด้านข้างเพื่อให้เห็นทุกส่วนของร่างกาย วาดประชาชนธรรมดาให้วาดเฉพาะด้านข้าง ส่วนกฎการวาดหรือทฤษฎีในการวาดทั่วไปของอียิปต์มีดังนี้ ร่างกายให้เห็นด้านข้างเช่นเดียวกับศีรษะ หน้าอก ส่วนท้อง แขน ขา และเท้า แต่ดวงตาให้วาดลักษณะตรง ไหล่ตรง ส่วนหน้าอกวาดด้านข้าง มีอวาดในลักษณะให้เห็นความกว้างของมือ นิ้วให้เห็นทุกนิ้ว ทำให้เห็นเฉพาะด้านข้างและเป็นด้านข้างในของเท้า ขณะเดียวกันพอวาดน้องกลับแสดงส่วนด้านนอก นอกจากนั้นยังมีกฎตายตัวอีก คือ ถ้าแขนหรือขาข้างใดข้างหนึ่งล้ำหน้าออกไปกว่าอีกข้างหนึ่งหมายความว่าข้างที่ล้ำออกไปเป็นส่วนที่ไกลตาคนดู ภาพที่คนหันหน้าไปทางขวานั้นต้องให้แขนและขาข้างขวาเป็นส่วนที่ยื่นล้ำหน้า ภาพคนส่วนใหญ่หันไปทางขวา แต่เมื่อต้องการให้คนหันไปทางซ้ายบ้าง จิตรกรอียิปต์ใช้วิธีกลับภาพเป็นภาพซีเมทริก

สมัยจักรวรรดิเก่า จิตรกรมีอิสรภาพในการแสดงออกมากขึ้น แต่ก็ยังมีภาพที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่เกี่ยวกับฟาโรห์หรือกษัตริย์ที่ยังคงธรรมเนียมการวาดแบบเดิม คือ เมื่อวาดภาพกษัตริย์รับชนะข้าศึก ต้องวาดท่ากษัตริย์ยืนถ่าขาคร่อมศัตรู มือถือดาบท่าท่าจะฟันศัตรู ศัตรูอยู่ในท่าหมอบ หันข้างหน้าเงยขึ้น แขนยกขึ้นไปทางกษัตริย์เหมือนกับจะขอพระราชทานอภัยโทษ แขนซ้ายต้องทำลงบนเข่าซ้าย

ภาพอื่นๆที่จิตรกรสามารถแสดงให้เห็นมีชีวิตชีวาได้ เช่น ภาพคนทำนาทำสวน ภาพการหว่าน เก็บเกี่ยวข้าว ดำนา ภาพเลี้ยงสัตว์ ตกปลา จับนกเป็นต้น ภาพที่กล่าวมานี้ทางศิลปะอียิปต์เรียกว่า ภาพประกอบ งานจิตรกรรมของจักรวรรดิกกลางไม่แตกต่างจากจักรวรรดิเก่า

งานจิตรกรรมสมัยจักรวรรดิใหม่ถือว่ารุ่งเรืองมาก เห็นได้จากภาพวาดที่ตกแต่งตามฝาผนังวัดและสุสานทุกแห่ง สมัยนั้นนอกจากจิตรกรจะพยายามรักษากฎการวาดแบบดั้งเดิมแล้ว ยังต้องเน้นถึงความเป็นจริงด้วย ตามสุสานที่เมือง อิบส์เราจะเห็นภาพที่มีชีวิตชีวา แต่เป็นภาพของผู้รับใช้และทาสเท่านั้น ภาพบุคคลชั้นสูงยังต้องตามกฎเดิมอยู่บ้าง คือ ดูแล้วเห็นความแตกต่างระหว่างการวาดชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ ชนชั้นต่ำวาดขนาดเล็กกว่า อยู่ในท่าหันข้างเช่นเดิม นัยตายังคงวาดลักษณะตรงเหมือนเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปคือ เน้นภาพเกี่ยวกับมนุษย์ตามความเป็นจริง แม้แต่กษัตริย์ยังมีภาพของพระองค์ทรงกำลังหยอกล้อกับมเหสี โอรสและธิดา ภาพกษัตริย์ทรงจูงพระหัตถ์พระราชินีเป็นต้น

การวาดมือ วาดตรงตามธรรมชาติ มีความอ่อนช้อย การวาดเท้า ดูได้จากด้านนอก นิ้วเท้าวาดจากที่ตามองตามความเป็นจริง การวาดภาพบนฝาผนังในสุสาน จิตรกรกล่าววาดโดยภาพจากส่วนบนมาโยงกับส่วนล่าง

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปะเกี่ยวโยงกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา เมื่อพระเจ้า เอคนาตอน เปลี่ยนการนับถือเทพเจ้าเร หรือ เอมอน-เรมาเป็น เอตอน-เร คือนับถือประกายแสงของดวงอาทิตย์ ทรงมีพระราชประสงค์ให้งานศิลปะหลุดออกมาจากความคิดเก่าๆ ที่มักเน้นถึงกษัตริย์เสมือนกึ่งเทพเจ้า พระเจ้าเอคนาตอนทรงเน้นความจริง ความเป็นจริงและธรรมชาติของมนุษย์หรือ

มานุษยนิยม ภาพสมัยนี้จึงเป็นภาพเกี่ยวกับธรรมชาติเสียมาก ทำทางของคนที่ย้อนรอยขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ปรากฏว่าอยู่แต่ในระดับชนชั้นสูงเท่านั้น ตามเมืองที่ห่างไกลจากเมืองหลวง คนอียิปต์ยังนิยมวาดเหมือนเดิม

ภาพวาดสมัยราชวงศ์ที่ 19 ตรงกับสมัยพระเจ้าเซโธสที่ 1 และพระเจ้ารามเสสที่ 2 นิยมวาดภาพกษัตริย์ได้รับชัยชนะจากสงคราม ประกอบกับทั้งสองพระองค์ทรงเป็นนักสร้างที่ยิ่งใหญ่ด้วย จึงมีงานแนวนี้ให้เราเห็นมาก ซึ่งส่วนประกอบในภาพมักซ้ำๆ กัน เช่น กษัตริย์ประทับบนรถม้าออกศึก ทำท่าทางคันธนู ข้างหน้ามีคนวิ่งหนี บาดเจ็บ ฯลฯ ภาพอื่นๆ เป็นภาพกษัตริย์วางพระบาทบทร่างผู้แพ้ สมัยพระเจ้าเซโธสที่ 1 ทำภาพใหญ่มาก มาถึงสมัยพระเจ้ารามเสสที่ 2 ขนาดภาพเล็กลง ดังภาพที่พระองค์ออกปราบพวกฮิตไทต์ หลังจากรัชกาลของพระองค์เป็นต้นมา พระมีอำนาจมากขึ้น มีผลให้งานจิตรกรรมเกี่ยวพันกับศาสนา

งานประติมากรรม

งานประติมากรรมของอียิปต์มีทั้งงานแบบนูนต่ำ นูนสูง และแบบลอยตัว งานประติมากรรมสมัยแรกมีลักษณะหยาบ ของที่พบสมัยดั้งเดิมมีการทำขาเก้าอี้ ขาเตียงเป็นรูปขาสิงห์หรือขาวัว รูปเซลยในท่าหมอบ มีการทำตามซอด้วยงา สลักรูปเด็กดูดนมแม่หรือรูปสัตว์ มีแจกันดินเผา รูปฮิปโปโปเตมัส รูปนก ฯลฯ รูปที่นิยมไว้ในสุสานเป็นรูปปั้นสิงโต ฮิปโปโปเตมัส ลิง และสุนัขมีปลอกคอและสาวใช้ ทั้งหมดทำด้วยหิน งาและดินเผา รูปสลักหินที่เป็นรูปคนจะทำขนาดใหญ่ด้วยหินปูน ฝีมือหยาบ ขาและแขนของคนติดพื้นหิน เมื่อเข้าราชวงศ์ที่ 1 จึงเรียกว่าเป็นศิลปะอียิปต์ที่นิยมสลักหินแกรนิต เป็นรูปคนที่ละเอียดขึ้น ตั้งแต่ราชวงศ์ที่ 4 เป็นต้นมาเราเริ่มเห็นงานแบบลอยตัวและเน้นการทำรูปผู้ตายด้วยวัสดุที่ทนทานตลอดไป

งานประติมากรรมแบบลอยตัวนี้ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ “งานประติมากรรมขนาดใหญ่” และ “งานประติมากรรมขนาดเล็ก” งานประติมากรรมขนาดใหญ่สงวนไว้สำหรับผู้สูงศักดิ์ ทำไว้ในสุสานเป็นรูปกษัตริย์ พระราชินี เทพเจ้าบางองค์ ข้าราชการสำคัญชั้นสูง งานประติมากรรมขนาดเล็กสงวนไว้สำหรับผู้รับใช้เจ้านายผู้ขายขนมเจ้าของสุสาน การทำรูปผู้สูงศักดิ์ต้องทำตามกฎเกณฑ์ที่มีไว้เช่นเดียวกับงานจิตรกรรม

ลักษณะเด่นของงานประติมากรรมแบบอียิปต์ มีลักษณะแข็ง แบบไม่หลากหลาย มักเป็นแบบจำเอน่าเบือ ตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ในเรื่องเกี่ยวกับร่างกายและท่าทางของคน คือ รูปเทพเจ้าและกษัตริย์ต้องอยู่ในท่าน่าเกรงขามและสง่างาม ถ้าเป็นท่อนั่ง แขนต้องวางบนตักทั้ง 2 ข้าง หรือข้างหนึ่งวางบนอกเท้าวางเสมอกันบนพื้น ถ้าเป็นทำยืน แขนปล่อยตามตัว หรือแขนขวาทือไม้ประจำตำแหน่ง

ทำยกขึ้น เท้าซ้ายก้าวล้ำหน้าเท้าขวา ศีรษะวางตรงมองไปข้างหน้า แม้เวลาเทพธิดาอิซีส อุ้มลูกอยู่กับอก ยังต้องเป็นท่ามองตรง จะก้มมองลูกไม่ได้ถือว่าผิดกฎเกณฑ์การทำงานประติมากรรม ร่างกายคนต้องบอบบาง ได้สัดส่วน หน้าตาหนุ่มสาวเสมอ ประติมากรต้องไม่สนใจเรื่องเวลาโดยเฉพาะทำรูปเทพเจ้าหรือกษัตริย์ ขอให้สังเกตว่าเราจะไม่เห็นรูปคนแก่เลย ตรงข้าม การระบายสีจะระบายสีเหมือนของจริง ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิกกลางเป็นต้นมา สังเกตว่าหน้าเทพเจ้ากับหน้ากษัตริย์คล้ายกัน และมีความสง่างามเช่นเดียวกัน

รูปปั้นสมัยจักรวรรดิเก่าไม่แสดงความรู้สึกใดๆออกมาให้เราทราบ แต่ของสมัยจักรวรรดิกกลางแสดงอารมณ์บ้าง ด้วยการใช้เส้นที่หน้าผาก เส้นรอบจมูกและปาก รูปสลึงส์จำลองหน้าพระเจ้าอเมเนมเฮทที่ 3 ถือเป็นงานศิลปะชิ้นที่ยิ่งใหญ่ของสมัยจักรวรรดิกกลาง งานประติมากรรมของสมัยจักรวรรดิใหม่ต่างจากที่ทำกันอยู่มาก ประติมากรเน้นแกะสลักภาพคนหนุ่มมากนั่งคุกเข่า สวมเสื้อผ้ามัดชิดกว่าสมัยก่อน แม้แต่รูปฟาโรห์ก็ยังมีภาพนั่งคุกเข่าต่อหน้าเทพเจ้าเร

งานศิลปะมีเมืองเอล อามาร์นา สมควรกล่าวถึงต่างหาก เพราะเป็นการแสดงฝีมือของประติมากรในพระเจ้าเอคนาตอนที่งามที่สุด งานชิ้นสำคัญเห็นจะเป็นพระเศียรของพระองค์และพระราชินีที่บริษัท Deutsche Orient Gesellschaft ของเยอรมันซูดพบพร้อมสิ่งของมีค่าอื่น ๆ ที่ปัจจุบันถือเป็นของมีค่าที่สุดประจำพิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลินและกรุงโคโร งานสมัยนี้เน้นความจริงตามธรรมชาติ ทำให้เหมือนจริงมากที่สุด มีการพบว่าเวลาทำรูปคนแบบลอยตัว ประติมากรจะสร้างพิมพ์ขึ้นมาจากคนจริงหรือคนตาย เพื่อให้ได้สัดส่วนสมจริง รูปกษัตริย์เองก็แสดงออกมาเหมือนคนธรรมดาทั่วไป ดังรูปปั้นที่มีพระราชินีประทับบนพระเพลาของพระองค์ในพิพิธภัณฑ์กรุงเบอร์ลิน งานประติมากรรมนูนต่ำและงานในลักษณะอื่นของอียิปต์มีการระบายสี แต่ละชิ้นใช้สีใกล้เคียงความจริง ที่เป็นอักษรเฮียโรกลิฟใช้สีหลายสี เป็นคำบรรยายประกอบภาพในวัดหรือในสุสาน

งานศิลปะอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ควรมองข้าม คือ ของที่คนอียิปต์ฝังไปพร้อมกับมัมมี่เพื่อให้คนตายนำไปใช้ในอีกโลกหนึ่ง เมื่อคราวที่นักโบราณคดีทำการสำรวจสุสานของพระเจ้า ตูตอนคามอน เมื่อค.ศ. 1922 พบว่าหลุมศพของพระองค์ไม่ได้ผ่านมือนักขุดแสวงหาสมบัติ ทุกอย่างไม่มีร่องรอยของการขุดค้น ของทุกอย่างอยู่ครบเช่นเดียวกับที่สุสานของกษัตริย์ที่เมืองธานีสทำให้เราทราบว่ เมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ลงทรงนำอะไรไปบ้าง สุสานของบุคคลอื่นมีสิ่งของที่เป็งานศิลปะให้เราศึกษาได้ไม่น้อยเช่นกัน ยกตัวอย่างของที่พิพิธภัณฑ์ที่เมืองตุริน ประเทศอิตาลี มาจากสุสานของข้าราชการระดับสูงในสมัยราชวงศ์ที่ 18 ชื่อ คา เป็นผ้าจำนวนมาก เครื่องเรือน แจกัน กระดาษปาปิรุสและตะกร้าหลายใบ หลุมศพบางหลุมอย่างของราโมส สมัยพระเจ้า อเมเนมฟิสที่ 3 ที่เมือง กูร์นามีภาพบนฝาผนังแสดงการชนเครื่องใช้สอยของผู้ตาย

ศิลปะการวาดลวดลายบนโลงศพชั้นนอกทำด้วยหินทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า อย่างเช่นของ ราอูร์ ฆาธาการชั้นสูงสมัยจักรวรรดิเก่า ที่แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานลูฟเวรอ ประเทศฝรั่งเศส มีลวดลายเหมือนผนังกำแพงวังสมัยโบราณ ลายนี้นำมาเป็นลาย “ประตูปลอม” ด้านในด้วย เนื่องจากคนอียิปต์สมัยนั้นเชื่อว่าจะเป็นการเชื่อมคนตายกับโลกภายนอก ต่อมามีการทำโลงศพด้วยไม้มีข้อความเป็นภาษาเฮียโรกลิฟ ระบายสีจารึกอยู่ ดูเป็นงานศิลปะที่มีความงามไปอีกแบบหนึ่ง ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิกลางลงไปนิยมทำโลงศพ รูปผู้ตาย พิพิธภัณฑสถานกรุงไคโรมีตัวอย่างโลงศพแบบนี้ให้ดู เป็นของพระนาง เมริตามอน (ต้นราชวงศ์ที่ 18) ถือว่างดงามมาก ต่อมาลายตกแต่งโลงศพนิยมใช้เรื่องราวจาก “หนังสือสำหรับคนตาย” มาประดับ !

เครื่องประดับพระศพของผู้สูงศักดิ์จัดว่าเป็นงานทางศิลปะที่สวยงามไม่แพ้สิ่งอื่น เครื่องประดับมีทั้งสร้อย ตะกรุด เครื่องประดับเป็นเครื่องทองและหินมีค่าพบตั้งแต่สมัยพระเจ้าโจเซอร์ ที่เมือง อปิโดส ของเจ้าหญิงสัท-ฮาธอร์-อิกนู มีทับทรวงเป็นชื่อพระเจ้าเซโซสทริสที่ 2 (ราชวงศ์ที่ 12) ลายเหยี่ยวสองตัวกางปีกคุ้มครองกรอบที่เป็นชื่อกษัตริย์ ของชนิดเดียวกันนี้มีพบที่หลุมศพพระเจ้า ตูตอนคามอน ทำด้วยทองและหินมีค่าหลากหลายสวยงาม ของชิ้นนี้แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานกรุงไคโร

งานสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมของอียิปต์เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างใกล้ชิดตั้งที่กล่าวมาบ้างแล้วในบทก่อน เป็นที่น่าเสียดายที่ผังวัดสมัยจักรวรรดิเก่าและจักรวรรดิกลางไม่ค่อยมีอะไรเหลือให้เราศึกษา นอกจากสิ่งก่อสร้างขนาดเล็กของพระเจ้าเซโซสทริสที่ 1 แห่งจักรวรรดิกลางที่เมืองคาร์นัค ขณะที่สมัยจักรวรรดิใหม่ทั้งสิ่งก่อสร้างไว้ให้เราเห็นมากมาย เช่น วัดของพระเจ้า เอมอน-เรที่เมืองลุกซอร์ สร้างสมัยพระเจ้า รามเสสที่ 2 ทางเข้าวัดมีสฟิงส์เรียงรายสองข้างทาง วัดของพระเจ้า รามเสสที่ 3 ที่ เมดินท์ ฮาบู วัดของพระเจ้ารามเสสที่ 2 ที่ อาบู ซิมเบล สร้างแบบเจาะเขา ที่ แดร์ เอล บาฮารี มีวัดที่พระนาง ฮัทเชพซุท (ราชวงศ์ที่ 18) ทรงสร้างชั้นมีลักษณะแปลกออกไปตรงที่มีเทอเรซสองชั้นต่อไปถึงตัววัดที่อยู่เชิงเขา ความใหญ่โตมโหฬารของสถาปัตยกรรมอียิปต์เป็นที่น่าตื่นตาตื่นใจที่สะดุดตาอีกอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่มีโอกาสได้ไปชม คือ เสาหินภายในวัดที่มีการประดับที่หัวเสา ที่บ้านเราเรียกว่าบัวหัวเสานั้นเอง

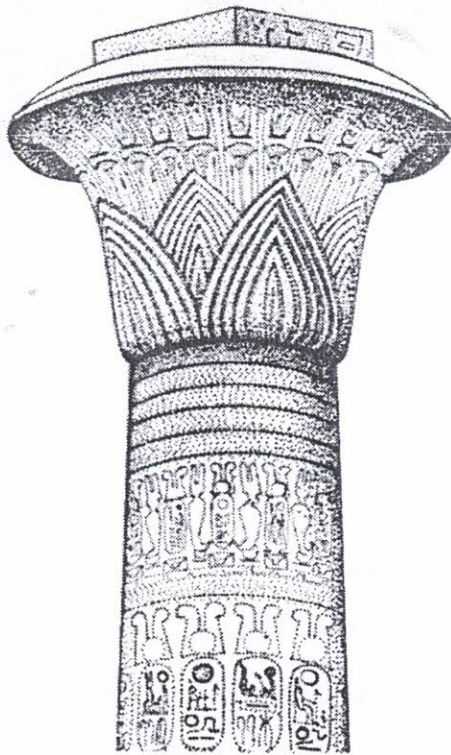
1. สมัยที่โรมครองอียิปต์จึงมีการทำหน้ากากไม้หรือกระดาษสวมหน้ามัมมี่ แล้วจึงพันด้วยผ้า

การทำลายบนหัวเสาของอียิปต์ สถาปนิกได้ความคิดมาจากต้นไม้และต้นกกมีลายต่างๆ

ดังนี้

1. ลายปาล์ม มาจากต้นปาล์ม เป็นลายที่นิยมในราชวงศ์ที่ 5
2. ลายดอกบัว บ้านเรามีคล้ายกัน เรียกบัวหัวเสา
3. ลายปาปิรุส มาจากดอกหญ้าปาปิรุส สัญลักษณ์ของอียิปต์ดำ
4. ลายดอกคอมปานิล สัญลักษณ์ของอียิปต์สูง

ลายที่เหลือนอกนั้นเช่นลายดอกปาปิรุสบานและลายเทพธิดาหัวเสาเป็นลายที่เข้ามาในอียิปต์สมัยที่กรีกเข้ามาครองอียิปต์แล้ว

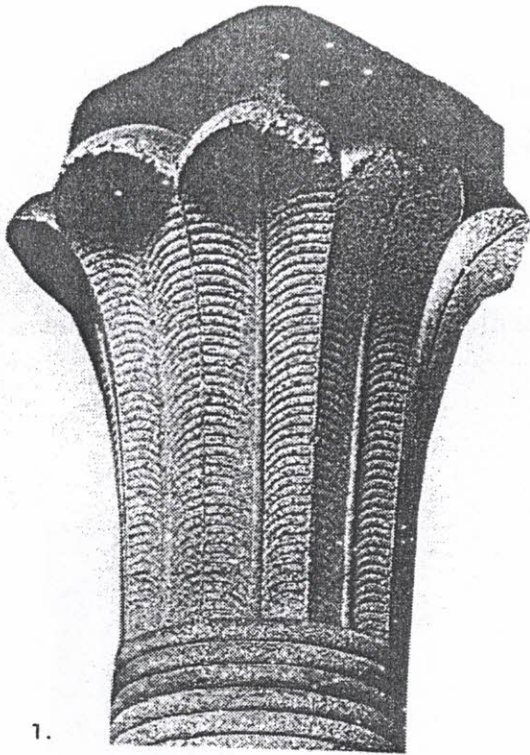

หัวเสารูปดอกคอมปานิล

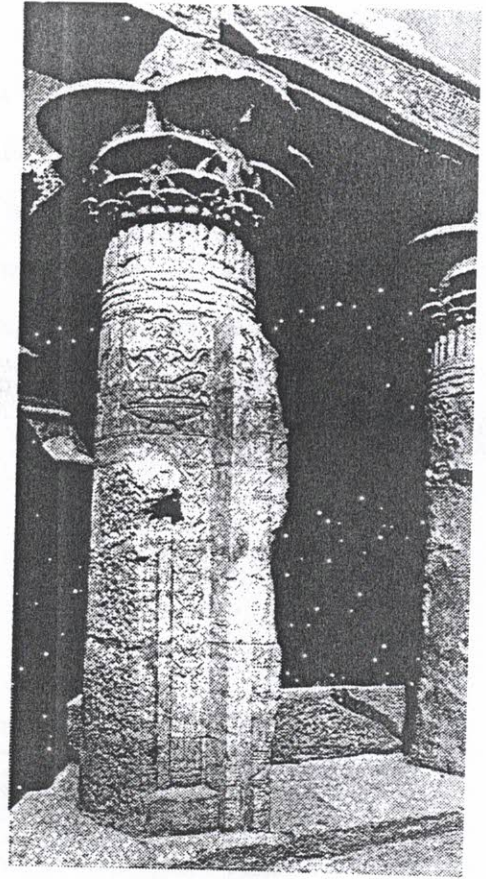

หัวเสารูปดอกปาปิรุส

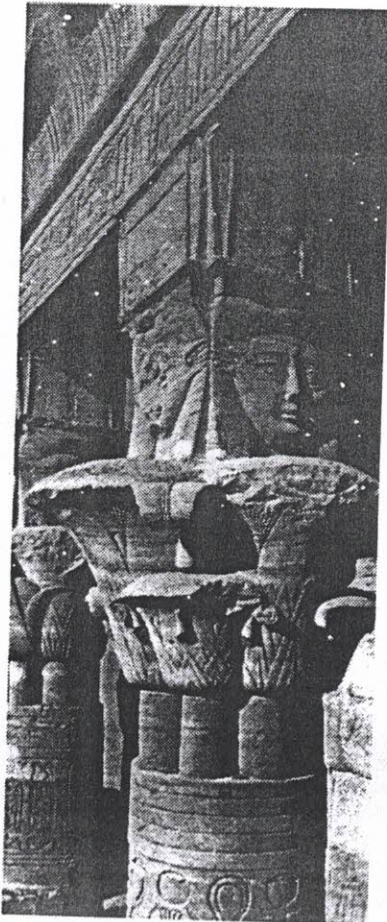
(Chantal Orgogozo, L' Art Egyptienne, Paris: Flammarion, 1996, p. 30)

1.

2.

3.

- 1. หัวเสารูปใบปาล์ม
- 2. หัวเสารูปดอกไม้ สมัยโรมัน (วัดคันตุร์)
- 3. หัวเสารูปเทพธิดาฮาธอร์ สมัยกรีก-โรมัน
(วัดของเทพธิดาอิซิส)

(Chantal Orgogozo, L' Art Egyptienne, Paris: Flammarion, 1996, p. 30)

งานวรรณกรรม

งานเขียนที่เก่าที่สุดของอียิปต์อยู่ในสมัยจักรวรรดิกกลาง นิยมเล่าเรื่องการผจญภัยในการเดินทาง หรือการไปใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางพวกเบดวงในซีเรียเป็นต้น สไตล์การเขียนเป็นแบบง่ายๆที่ไพเราะ กวีระมัดระวังในการใช้ศิลปะในการใช้คำ มาถึงสมัยจักรวรรดิใหม่ ศิลปะด้านนี้หายไป คนนิยมการเล่าเรื่องแบบพรรณนาแบบนิทานแทน

นิทานที่เก่าที่สุดอยู่ในสมัยที่พวกฮิกโซสเข้ามาครองอียิปต์ เป็นเรื่องราวในประวัติศาสตร์ เพราะคนอียิปต์ยังระลึกถึงการก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่ พีระมิดที่ยังยืนหยัดอยู่เป็นเครื่องเตือนความทรงจำ นอกจากนั้นยังมีนิทานที่เกิดจากจินตนาการ ที่ขึ้นต้นว่า “กาลครั้งหนึ่ง.....”¹

บทเพลง พบว่าตั้งแต่อียิปต์โบราณมีเพลงที่คนอียิปต์ร้องตอนทำงาน เป็นเพลงสั้น ๆ เพลงอีกชนิดหนึ่งร้องโดยคนที่แบกเสลี่ยงเจ้านาย ทำให้เราทราบว่าเขาไม่ได้แบกเสลี่ยงเดินไปเฉยๆ ต้องมีเพลงด้วย นอกจากนั้นมีเพลงสำหรับงานพิธีศพและงานฉลองต่างๆ ในสมัยโบราณมีเพลงของพวกซีห์ลัดด้วย มักนิยมร้องกันไปกับพินในงานเจ้านาย เนื้อร้องมีลักษณะพิเศษคือ เตือนให้ผู้ดื่มหนักถึงความตายที่ใกล้เอื้อม ที่เหลือเป็นเพลงสดุดีเทพเจ้าและกษัตริย์

งานวิทยาการ

ทางด้านภาษา คนอียิปต์สมัยโบราณมีภาษาเป็นภาพประวัติการค้นพบเรื่องการมีภาษาใช้ของคนอียิปต์เริ่มตั้งแต่ค.ศ. 1799 ที่มีการพบหิน “โรเซต” ที่เมืองโรเซตตรงปากแม่น้ำไนล์ทางตะวันตกของเมืองอเล็กซานเดรีย บนหินนี้มีอักษรจารึกไว้ 3 ส่วน ส่วนบนเป็นอักษรเฮียโรกลีฟ ส่วนกลางเป็นภาษาอียิปต์ทั่วไปเรียกภาษาเฮียราติก ส่วนล่างสุดเป็นภาษาเดโมติก

ภาษาเฮียโรกลีฟใช้ในการบันทึกทางราชการและงานทางศาสนา เป็นภาพ ข้อเสียคือใช้ได้แต่กับสิ่งของที่เรเห็นเท่านั้น เช่น บ้าน ป่ากั วัง นก ฯลฯ ถ้าเราต้องการบอกว่า สวย ลูกสาว ร้องไห้ ฯลฯ คนอียิปต์เขาทำอย่างไร? เขาก็จะวาดคนร้องไห้ เป็นต้น แต่ก็ยังแก้ปัญหาเรื่องลักษณะนามได้ไม่หมด

1. Adolf Erman, op,cit. p.483

เขาจึงเพิ่มตัวอักษรเฮียโรกลีฟเพิ่มเข้าไปอีกรวมทั้งหมด 24 ตัว ทำให้คนอียิปต์เขียนทุกอย่างได้ ภายหลังเพิ่มเป็น 500 ตัว เฮียโรกลีฟจึงกลายเป็นภาษาที่ยุ่งยากมาก แต่มีลักษณะเด่น คือ เป็นภาษาที่ผูกพันกับศิลปะอียิปต์ เฮียโรกลีฟตัวเดียวโดด ๆ ก็เป็นภาพแล้ว วิธีเขียน เขียนจากขวาไปซ้าย

ภาษาเฮียราติก เป็นการปรับเขียนภาษาเฮียโรกลีฟให้ง่ายขึ้นเพื่อการทำงานของสคริปในการใช้ต้นอ้อเขียน สองหรือสามศตวรรษต่อมา ระบบการเขียนอักษรพัฒนาให้ง่ายขึ้นไปเป็นแบบที่เรียกว่า ภาษาเดโมติกใช้ในอียิปต์ตั้งแต่สมัยซาอิต ปโตเลมี และโรมัน คือสมัยที่อียิปต์ถูกปกครองโดยกรีก-โรมัน

ตั้งแต่เดือนธันวาคมค.ศ. 1998 เป็นต้นมา สถาบันโบราณคดีของเยอรมัน อันมี กุนเทอร์ เดรเยอร์ เป็นหัวหน้า ประกาศอย่างเป็นทางการถึงผลการค้นคว้าเรื่องภาษาโบราณของอียิปต์มาเป็นเวลาถึง 10 ปีว่า ที่สุสานเมือง อภิโดส ในอียิปต์ตอนกลาง ที่หลุมศพของพระเจ้า สคอเปียน เขาพบแผ่นงาขนาดเล็ก 4 เซนติเมตร เจาะรูอยู่มุมหนึ่งเหมือนเอาไว้เกี่ยวกับอะไรสักอย่างเป็นจำนวนร้อย ๆ แผ่น พร้อมกับหม้อไห ที่มีลายสัตว์และพืช ฯลฯ นาย กุนเทอร์ ว่าเป็นอักษรเฮียโรกลีฟสมัยเก่าที่สุดที่เคยค้นพบมา ทั้งนี้เพราะว่าของเหล่านี้มีอายุระหว่าง 3250-3200 ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ แสดงว่าคนอียิปต์มีอักษรใช้แล้วอย่างน้อยประมาณหนึ่งหรือสองศตวรรษก่อนหน้าที่เราสรุปไว้ คือ 3000 ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ หมายความว่าคนอียิปต์รู้จักการเขียนหนังสือมาตั้งแต่สมัยก่อนตั้งราชวงศ์ ก่อนที่อียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำมารวมกันเป็นหนึ่งเดียว (ราว 3000 ปีก่อนค.ศ.) การค้นพบครั้งนี้เป็นความก้าวหน้าทางวิชาการที่ยิ่งใหญ่มาก ทำให้เราทราบว่า สองร้อยปีก่อนที่อารยธรรมอียิปต์แบบฟาโร้เกิด หรือก่อนที่จะมีการบริหารการปกครองเป็นประเทศเดียวของอียิปต์ การเขียนหนังสือได้เริ่มขึ้นก่อนแล้ว¹

การแต่งเพลงสดุดี ความคิดของคนอียิปต์เรื่องการเวียนว่ายของวิญญาณเราได้กล่าวไปแล้ว ยังมีความคิดอีกอย่างหนึ่งที่เริ่มมาจากธรรมเนียมกษัตริย์ คือ เมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ วิญญาณออกจากร่างไปสู่สวรรค์ ทำให้คนแต่งเพลงขึ้นมาสดุดีตอนวิญญาณขึ้นสู่สวรรค์ ให้คนตายรู้สึกตัวว่ากำลังจะกลายเป็นเทพเจ้า เทพเจ้าบนสวรรค์ทั้งหลายจะมารับไปหาพระบิดาของพระองค์ คือ เทพเจ้าเร

ด้านดาราศาสตร์ อียิปต์มีท้องฟ้าโปร่ง เห็นดวงดาวชัดเจน คงเป็นเพราะเหตุนี้ที่คนอียิปต์สนใจเรื่องดวงดาวและมีความผูกพันกับดาวมาก แต่ไม่ถึงกับมีพิธีบูชาหรือนับถือดาวเป็นเทพเจ้าเช่นที่บาบิโลเนียและอัสซีเรีย มีแต่กลุ่มดาวที่สัมพันธ์กับเทพเจ้า เช่น ดาวสุนัข ถือเสมือนเป็นวิญญาณของเทพเจ้าอิซิส บางที่เราเรียกดาวนี้ว่า โซธิส กลุ่มดาว โอเรียน เป็นของเทพเจ้า ไฮอร์ส การเกี่ยวข้องกันระหว่างมนุษย์กับดาวสมัยก่อนเป็นไปตามทางศาสนา ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิใหม่เป็นต้นมา คนอียิปต์มีวิชาดาราศาสตร์ขึ้นมาอย่างจริงจัง มีการดูทิศทางจากท้องฟ้าโดยอาศัยกลุ่มดาวที่เกิดจากจินตนาการของตนเองแล้วบันทึก

1. Paul Vernus, "On a retrouvé les premiers hiéroglyphes." L' Histoire n° 230 mars 1999

ไว้ในแผนที่ดาว

การคิดปฏิทิน คนอียิปต์โบราณนับปีแบบจันทรคติและสุริยคติ หนึ่งเดือนมี 30 วัน ดังนั้นปีหนึ่งมี 12 เดือน หรือ 360 วันต่างกับปีสุริยคติคือ 365 กับอีกเศษหนึ่งส่วนสี่วันและเพิ่มอีก 5 วันตอนปลายปี จากนั้นแบ่งปีออกเป็นฤดู 3 ฤดู คือ ฤดูน้ำหลาก ฤดูออกผล และฤดูเก็บเกี่ยว ฤดูหนึ่งมี 120 วัน ฤดูแรกเป็นฤดูน้ำหลากตรงกับที่บนท้องฟ้าในตอนเช้าของอียิปต์ปรากฏดาวสุนัข ตรงกับราววันที่ 19 เดือนกรกฎาคม ของปฏิทินสากล อียิปต์ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ ต้นกำเนิดของปฏิทินอียิปต์มีมาตั้งแต่ปี 4236 ก่อนคริสตกาล เริ่มใช้ในเขตเมือง เฮลิโอโพลิส

การประดิษฐ์เครื่องบอกเวลาหรือนาฬิกา สมัยโบราณ อียิปต์แบ่งกลางวันและกลางคืนออกเป็นอย่างละ 12 ส่วน (หรือ 12 ชั่วโมง) ตั้งแต่จักรวรรดิใหม่มาคนอียิปต์คิดทำนาฬิกา เพื่อดูเวลาตอนกลางวันที่เรารู้จักกันเป็นนาฬิกาแดดนั่นเอง เขาใช้หน้าปัดหิน มีเส้นขีดเหมือนแสงดวงอาทิตย์ มี “เข็มนาฬิกา” บักอยู่ เขาดูความยาวของเงาเข็มที่ทอดไปบนพื้นที่เรียบ บางทีตามขวาง บางทีเอียง บางทีตามยาว ก็จะดูเวลากันตรงนี้ ส่วนตอนกลางคืนใช้วิธีเคลปไซเคเตอร์ หรือดูจากดวงดาว

เคลปไซเคเตอร์ เป็นบ่อน้ำหรืออ่างน้ำหิน ขนาดใหญ่พอสมควร ในอ่างมีขีดบอกเวลาไว้ นาฬิกาแบบนี้ดูเวลาจากระดับน้ำที่ไหลออกจากรูกันอ่าง ปัจจุบันยังมีให้ดูที่อียิปต์เช่นเดียวกับนาฬิกาแดด คนที่คิดเคลปไซเคเตอร์ ชื่อ อเมเนมเฮท ทำขึ้นถวายพระเจ้า อเมเนมฟิสที่ 1

การดูเวลาจากดวงดาว คนอียิปต์สร้างตารางดวงดาวขึ้นสมัยจักรวรรดิใหม่ แต่ละวันจะมีตารางบอกเวลา บนตารางมีรายชื่อดวงดาวและคนนั่งเพื่อบอกเวลา เช่น วันที่ 16 ของเดือน ตำแหน่งดาวนี้มาตรงกับไหล่คนในภาพ คนอียิปต์จะทราบว่าเป็นเวลากี่โมงเป็นต้น

คาถาปลุกเสก เกิดจากความเชื่อของคนอียิปต์ที่เชื่อเรื่องวันมงคลและวันอัปมงคลเช่นเดียวกับคนไทย การมีคาถาปลุกเสกเชื่อว่าเป็นป้องกันจากสิ่งเลวร้าย เช่น เป้าคาถาปลุกเสกไซที่ปั้นจากดินเพื่อให้ขลัง สามารถป้องกันภัยจากจระเข้ได้ ของปลุกเสกนี้คนอียิปต์ยังนิยมมาห้อยคอไว้เสมอเป็นตะกรุด ความเชื่อเรื่องอำนาจลึกลับนี้เป็นชีวิตจิตใจของคนอียิปต์ และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางความคิดของชาติเช่นเดียวกับประเทศไทย

ทางการแพทย์ อียิปต์มี “หมอหลวง” คือแพทย์ประจำราชสำนัก มีหน้าที่ดูแลการล้มวัวและตรวจสอบความบริสุทธิ์ของวัวก่อนฆ่าถวายเทพเจ้า มากกว่าที่จะเป็นผู้รักษาโรค การแพทย์ของอียิปต์โบราณก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆที่มักเกี่ยวพันกับศาสนาหรือพระ

คนอียิปต์ไม่ค่อยมีความรู้เรื่องสรีระวิทยา ซึ่งน่าแปลกมากเพราะคนอียิปต์ทำมัมมี่ คนอียิปต์ทั่วไปรู้จักแต่โครงกระดูก อวัยวะภายในที่สำคัญเช่น หัวใจ ลำไส้ ม้าม ฯลฯ เท่านั้น เรื่องที่เกี่ยวกับเส้นเลือดถือเป็นความลับทางการแพทย์ แพทย์ทราบว่ามีเส้นเลือดจากหัวใจมาสู่ส่วนต่างๆของร่างกาย หัวใจเป็นศูนย์กลางของคนตามที่บันทึกไว้ในกระดาษปาปิรุสที่กรุงเบอร์ลินมีว่า แพทย์อียิปต์บอกว่าในร่างกายเรามีเส้นเลือดอยู่ 22 เส้น เดินคู่ขนานไปที่หน้าอก ขา หน้าผากและส่วนอื่นๆของร่างกาย

แพทย์บางคนว่ามี 46 เส้นเพราะมีบางเส้นที่ไหลสู่ลำไส้เล็ก เราไม่ทราบว่าต้นกำเนิดของการสังเกตเรื่องเส้นเลือดของอียิปต์มาจากไหน แต่ทฤษฎีระบบเส้นเลือดเป็นสิ่งสำคัญมากในทางการแพทย์ของอียิปต์ เพราะเขาเชื่อว่าความเจ็บปวดต่างๆเป็นต้นเหตุของโรคที่เกี่ยวกับเส้นประสาทและโรคไขข้อ

ด้านเกษตรกรรม อียิปต์เป็นประเทศที่ใช้สมุนไพรมาก คนอียิปต์โบราณรู้จักพืชพันธุ์ไม่เป็นอย่างดี แม้แต่ไม้ที่หายากมาก การใช้ส่วนต่างๆของสัตว์มาเป็นยาไม่ค่อยมีเหมือนประเทศจีน ที่ปรากฏในบันทึกมี เลือดจิ้งเหลน ฟันหมู นอกนั้นมีขี้ผึ้ง ไขมัน เหล้าที่สกัดจากผลอินทผลัม น้ำผึ้ง ข้าวสาลีสุก ทั้งสามอย่างนี้ผสมเข้าด้วยกันอย่างละหนึ่งส่วนแกโรครตาเจ็บได้

ยาที่ได้รับความนิยมมากเป็นยารักษาพยาธิ ยารักษาโรคที่เกิดในผู้หญิงและเด็กอ่อน ยากลางบ้าน เช่น ยาไล่เห็บ ยาแก้แมลงกัด ยากันงู ยาไล่หนู ฯลฯ นอกจากนี้มีตำราดูหญิงว่ามีครรภ์หรือไม่ เป็นต้น ผู้อ่านที่สนใจค้นคว้าเรื่องการแพทย์และตำรายาของอียิปต์โบราณให้ลึกซึ้ง ควรศึกษาจากหนังสือปาปิรุสที่มีอยู่ที่กรุงเบอร์ลิน Papyrus Hearst ของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย Papyrus Edwin Smith ที่นิวยอร์ก

ด้านคณิตศาสตร์ การที่ท้องนาอียิปต์มีน้ำท่วมทุกปี การวัดที่นาใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็น เมื่อสมัยพระเจ้า อเมนเมเฮทที่ 1 แห่งจักรวรรดิกลาง ก็มีการแบ่งเขตแดนโนโมสใหม่ การวัดที่ดินมีมาตั้งแต่สมัยจักรวรรดิเก่า ไม่ทราบวัดด้วยอะไรแน่แต่พบร่องรอยว่ามีการเขียนบอกกว้างเท่าไร ยาวเท่าไร

ตามภาพของสมัยจักรวรรดิใหม่ มีวิธีวัดโดยใช้เชือกเส้นใหญ่ มีความยาว 100 ศอก เส้นหนึ่งแบ่งเป็นความยาวที่กำหนดด้วยการมัดเป็นปม เช่น เชือกยาว 100 ศอก อาจแบ่งเป็น 10 ปม ระหว่างปมมีความยาว 10 ศอก ดังนี้เป็นต้น ที่ปลายเชือกทั้งสองด้านตกแต่งด้วยรูปแกะตัวผู้ ที่คนอียิปต์นับถือว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าเอมอน-เร

หน่วยความยาวใช้เป็น ฟุต และ ศอก ตามหลักฐานพบว่าอียิปต์วัดสัดส่วนของร่างกายเป็นฟุตมาตั้งแต่สมัยจักรวรรดิเก่า จิตรกรและประติมากรรับอารยธรรมนี้สืบทอดต่อมาและแพร่หลายไปในยุโรป เช่น จิตรกรชื่อ เดอลาคริวซ์ ชาวฝรั่งเศส ให้สัดส่วนของคนในทำยืนจากเท้าไปถึงโคนผมวัดเป็นฟุต 1 ศอกยาวเท่ากับ 1 ฟุตครึ่ง การก่อสร้างสมัยก่อนใช้วิธีวัดแบบนี้ แม้แต่การวัดระดับน้ำท่วมด้วย ถ้าเป็นการก่อสร้างระดับใหญ่มาก เช่น การก่อสร้างวัดที่เอล อามาร์นา อียิปต์มีหน่วยวัดสำหรับงานใหญ่ที่เรียกว่า มิล มีค่าประมาณ 5000 ศอก สถาปนิกอียิปต์โบราณต้องมีความรู้เรื่องการคำนวณเพื่อสร้างแปลนการก่อสร้าง ดังที่มีตัวอย่างให้ดูจากปาปิรุสที่พิพิธภัณฑ์เมืองตุริน ประเทศอิตาลี

การคำนวณ มีมาตั้งแต่สมัยจักรวรรดิเก่า หลักเลขของอียิปต์โบราณมี เครื่องหมายที่แสดงหลักหน่วย หลักสิบ หลักร้อย หลักพัน หลักหมื่น หลักแสน หลักล้าน การเรียงเลขใช้ระบบหลักสิบ การคูณเลขนั้นอียิปต์รู้จักแต่สูตรคูณแม่สอง ถ้าถามว่า 8 x 8 เป็นเท่าไร? คนอียิปต์โบราณจะตั้งวิธีการคำนวณดังนี้

	1	8
	2	16
	4	32
-	8	64

การหารเลข คนอียิปต์โบราณคิดได้แต่วิธีง่าย ๆ เช่น ถ้าถามว่า 7 หาร 77 เป็นเท่าไร? คนอียิปต์จะใช้วิธีหาผลคูณก่อน แล้วเอาผลคูณรวมกันจึงได้คำตอบ เมื่อพบจำนวน 77 หมายความว่า มี 7 อยู่ 11 ครั้งใน 77

คนอียิปต์ไม่เก่งเรื่องการหาร ยิ่งเป็นเศษส่วนแล้วยังมีวิธีคิดที่อ้อมค้อมมาก เช่น 7

หีบไม้พบในสุสานของพระเจ้าตุตตอนคามอน (พิพิธภัณฑสถานอียิปต์ กรุงไคโร)

หาร 5 เป็นเท่าไร? เขาไม่ตั้ง $5/7$ แต่ $1/7 + 1/7 + 1/7 + 1/7 + 1/7 = 5/7$

เรื่องของเรขาคณิต การคำนวณทางเรขาคณิต คำนวณจากรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นหลัก คนอียิปต์มีความคิดว่า สามเหลี่ยมมีฐานด้านเดียวที่เท่ากัน เขาไม่มีความคิดเรื่องความสูง และคำนวณพื้นที่ในวงกลมได้ สามารถคำนวณปริมาตร หรือความจุของยุงข้าว จำนวนข้าวสำหรับยุงข้าวขนาดต่างๆได้อย่างแม่นยำ

งานศิลปกรรมของอียิปต์เป็นงานที่ไม่ซ้ำแบบใคร มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ความงามของศิลปะอียิปต์ยังคงตื่นตาตื่นใจแก่ผู้พบเห็นมาเป็นเวลาหลายพันปีและยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป ทางด้านวิทยาการก็ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานความคิดให้กับศาสตร์หลายสาขา โดยเฉพาะทางการแพทย์ ด้านดาราศาสตร์และการประดิษฐ์นาฬิกา นับว่าเป็นอารยธรรมที่เจริญที่สุดในสมัยนั้น

บทที่ 8

สรุป

ดินแดนลุ่มแม่น้ำไนล์เป็นที่อยู่ของคนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คนเหล่านี้มีอารยธรรมของยุคหินเก่า หินใหม่ มาก่อน ต่อมาจึงมีการใช้โลหะทอง ทองแดง และสัมริดตามลำดับ ส่วนการใช้เหล็กมีมาภายหลัง

กลุ่มคนที่แกวลุ่มน้ำไนล์ที่นิยมใช้โลหะคือ พวกแบร์แบร์ที่อยู่ทางเหนือ และพวกโซมาลีที่อยู่ทางใต้ของแม่น้ำ และยังมีคนเชื้อชาติใหม่เข้ามาผสมอีก สันนิษฐานว่าเป็นพวกเซมิติก นักประวัติศาสตร์หลายท่านว่าพวกนี้มาจากคาบสมุทรอาราเบีย เดินทางข้ามทะเลแดงและทะเลทรายทางทิศตะวันออกของอียิปต์มาสู่แม่น้ำไนล์ บางท่านว่าเป็นพวกที่อพยพมาจากซีเรีย เดินทางผ่านดินแดนปาเลสไตน์และซีมาเยมา ผสมกับคนที่อยู่ก่อนแล้ว มาสร้างอารยธรรมอียิปต์ เริ่มด้วยการสร้างตัวอักษรเฮียโรกลีฟ และเริ่มการทำเกษตรกรรมแกวลุ่มแม่น้ำไนล์

ประเทศอียิปต์มีกษัตริย์ปกครองมาแต่โบราณ กษัตริย์หรือฟาโรห์เป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นผู้มีอำนาจสูงสุด รองจากพระองค์คือ ตำแหน่งวีซิร์ เทียบเท่านายกรัฐมนตรี แต่อำนาจคลุมไปถึงการพิพากษาศาลสูงด้วย ตำแหน่งสำคัญๆ มักตกอยู่ในมือของพระโอรสและเชื้อพระวงศ์ของผู้ครองแผ่นดิน แม้แต่การบริหารการปกครองท้องถิ่น เจ้าเมืองที่ครองโนโมสมาจากเชื้อพระวงศ์ หรือเป็นโอรสหรือพระนัดดาของกษัตริย์ด้วยเช่นกัน ในสมัยต้นไม่ปรากฏว่าอียิปต์มีการใช้เงิน การเก็บภาษีอากรจึงเก็บเป็นผลผลิตที่ข้าราชการเก็บมาถวายกษัตริย์

ในจักรวรรดิเก่า ราชวงศ์ที่ 4 ของอียิปต์ ปรากฏว่ามีการแจกจ่ายส่ววิ้งงาน แต่การแบ่งที่ดินและทองได้หายไป เพราะที่ดินพร้อมผลผลิตของที่ดินเป็นของฟาโรห์แต่ผู้เดียว อย่างไรก็ตามเราจะ สังเกตได้ว่ามีที่ดินอยู่ 2 ส่วน คือ ที่ดินที่เป็นของกษัตริย์ที่เป็นเนื้อที่เกือบทั้งประเทศ และที่ดินของบุคคล ที่รับพระราชทานที่ดินจากฟาโรห์มา เนื่องจากทำความดีความชอบ

พลเมืองอียิปต์ได้มีการแบ่งวรรณะ ทุกคนทำงานเพื่อกษัตริย์ ฐานะทางสังคมของคนขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่ได้รับในพระราชวัง มีกลุ่มคนที่ได้รับค่าจ้างเป็นอาหารประจำวัน นอกจากนั้นคนเหล่านี้ยัง

มีสิทธิพิเศษที่ฟาโรพระราชทานให้คือ หลุมศพ และมีสิทธิในการทำพิธีกรรมโอซิริสสำหรับงานศพ

ผู้ที่ทำงานศิลปหัตถกรรมทั่วประเทศอียิปต์ ทำเพื่อฟาโรและฟาโรจะแบ่งให้ผู้ทำส่วนหนึ่งกลับไปส่วนหนึ่ง คนเหล่านี้ถือเป็นช่างหลวง ชั้นชั้นที่ดูมีอภิสิทธิ์ในสังคมอียิปต์สมัยนี้คือ พวกข้าราชการที่คอยควบคุมงานของช่างหลวงเหล่านี้ การปกครองสมัยนี้เรียกได้ว่าเป็นแบบระบบศักดินา

สมัยจักรวรรดากลางเป็นสมัยที่อารยธรรมอียิปต์รุ่งเรืองที่สุด พวกเจ้าชายอียิปต์ได้อำนาจครองอียิปต์ทั้งอียิปต์สูงและอียิปต์ต่ำ นอกจากนี้ยังให้มีการสืบราชสมบัติในราชวงศ์ ชื่อของกษัตริย์อียิปต์สมัยนี้มีคำว่า เอนเทป หรือ เมนทูโฮเทป กษัตริย์ทุกพระองค์เป็นนักสร้างที่ทิ้งผลงานไว้ให้เราศึกษาตั้งแต่แถบเดลต้าไปจนถึงทางน้ำตกที่สามที่เปลี่ยนแปลงในสมัยนี้ คือ สภาพสังคม คนอียิปต์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรม ชั้นชั้นที่สำคัญคือพวกที่เป็นเจ้าของที่ดิน หัวหน้าครอบครัวจะได้รับที่ดินที่รัฐแบ่งให้ตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว แต่กสิกรต้องจ่ายภาษีสูง และทำงานหนักมาก

คนที่ทำอาชีพหัตถกรรมไม่ต้องขึ้นอยู่กับพระราชวังอีกต่อไปแล้วสามารถทำกิจการส่วนตัวได้ ทำให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมาคือพวกพ่อค้า คนทำอาชีพหัตถกรรมและศิลปกรรมและข้าราชการชั้นผู้น้อย นับวันชนชั้นใหม่นี้จะสำคัญขึ้นเรื่อยๆ เพราะได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์อียิปต์ที่ไม่ชอบระบบศักดินา

ที่ดินส่วนบุคคลต้องมีการลงทะเบียนไว้ เจ้าของที่ดินไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายก็ได้ มีสิทธิในที่ดินนั้นอย่างเต็มที่ในการจัดแบ่งที่ดิน การให้มรดกไม่ปรากฏว่าต้องเป็นลูกคนแรก แต่ต้องมีการแบ่งในระหว่างลูกด้วยกัน

การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาสมัยนี้ คือ ต่อไปนี้พลเมืองอียิปต์ทุกคนมีสิทธิพิเศษในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตเบื้องต้นหรือชีวิตหลังความตาย มีสิทธิพิเศษในการจัดพิธีกรรมเช่นเดียวกันทั่วประเทศ คนรวยมักนิยมสร้างหลุมศพที่เมืองอปิโดส ใกล้วัดโอซิริส เทพเจ้าของคนตาย เพื่ออยู่ใกล้เทพเจ้านั่นเอง

สมัยจักรวรรดิใหม่ อียิปต์แสดงแสนยานุภาพมากด้วยการเข้าไปรุกรายเอเชีย เนื่องจากความแค้นที่เคยถูกพวกฮิกโซสจากเอเชียเข้ามารุกรานก่อน การยกทัพไปครั้งนี้อียิปต์ต้องการครองปาเลสไตน์และซีเรีย จนได้รับชัยชนะและยังยกกองทัพไปจนถึงแม่น้ำยูเฟรติสและดินแดนมิทานี ที่มีอาณาเขตรอบสองฝั่งของแม่น้ำ การทำสงครามขยายอำนาจนี้เป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะต้องทำสงครามถึง 17 ครั้ง เรื่องราวของการ ยกทัพตีปาเลสไตน์และซีเรียนี้ พระเจ้าตุโมซิซที่ 3 ทรงได้สลักบันทึกไว้ที่วัดเมืองคาร์นัคที่พระองค์ทรงโปรดให้สร้างขึ้น

อียิปต์มีการจัดการกับเมืองที่ตีได้ คือ กษัตริย์อียิปต์จะทิ้งกองทัพของพระองค์ไว้ที่นั่น (สมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชก็ทำเช่นนี้เมื่อตอนมาตีถึงอินเดีย) และสร้างป้อมปราการไว้ในจุดยุทธศาสตร์ ประเทศที่เป็นเมืองขึ้นต้องส่งผลผลิตจากประเทศของตน รวมทั้งสิ่งของที่ประดิษฐ์ขึ้นมา ถวายแก่ฟาโรทุกปี เมืองขึ้นต้องทูลบารุงกองทัพอียิปต์และเลี้ยงดูเจ้านายอียิปต์ในขณะที่อยู่ในเอเชียด้วย

หลังจากสงครามอียิปต์เปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านแม้แต่ศัตรูเก่าอย่างเช่น มิทานี ที่พระเจ้าอาร์ตาตามาทรงพระราชทานพระราชธิดาให้เป็นมเหสีแก่พระเจ้าตุโมซิซที่ 4 แห่งอียิปต์ สมัยรัชกาลของพระเจ้าอเมนโฮฟที่ 3 ราชโอรสก็มีสัมพันธทางการทูตกับประเทศในเอเชียกลาง พระเจ้าอเมนโฮฟที่ 3 ทรงนิยม

อภิเชษฐสมรสกับเจ้าหญิงจากเอเชียกลาง นอกจากนั้นเป็นความสัมพันธ์ทางการค้า การติดต่อกันทางการทูตมีหลักฐานให้เห็นที่เมือง เอล อามาร์นา แสดงให้เห็นถึงบทบาทอันกว้างใหญ่ไพศาลของอียิปต์ สมัยจักรวรรดิใหม่

สมัยสุดท้ายของอียิปต์ เป็นช่วงที่อียิปต์มีฐานะทางการเมืองเท่าเทียมกับประเทศที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย เป็นสมัยของ "ปิรามิด" ด้วยเช่นกัน จากนั้นอียิปต์จึงเข้าสู่ยุคที่กรีกและโรมันเข้ามาครอบครอง

การนับถือศาสนาของคนอียิปต์ไม่ถือเป็นความเชื่อ แต่เป็นเรื่องพิธีกรรม เสียมากกว่า อียิปต์มีเทพเจ้า หลายองค์ที่แยกกันไปสถิตย์อยู่ตามวัดต่าง ๆ ของเมืองทั้งหลายทั่วประเทศ คนอียิปต์บูชาเทพเจ้าเหล่านี้มาก ความศรัทธาในเทพเจ้าของอียิปต์ต่างกันตามฐานะของคน บางกลุ่มบูชาเทพเจ้าในฐานะวีรบุรุษแห่งเทพปรนัม บางกลุ่มถือว่าเทพเจ้าให้ศีลธรรม บางกลุ่มเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าที่มาจากเบื้องบน อย่างไรก็ตาม คนอียิปต์ศรัทธาในเทพเจ้าประจำวัดของเมืองที่ตนอยู่ เทพเจ้าประจำเมืองเหล่านี้มาในร่างของมนุษย์บ้าง ในร่างของสัตว์บ้าง ภาพที่เราเห็นคือศีรษะเป็นสัตว์และร่างเป็นมนุษย์ นอกจากนั้นยังมีเทพเจ้าแห่งผืนแผ่นดิน ท้องฟ้า อากาศ ฯลฯ สมัยต่อมาเทพเจ้าเหล่านี้ถูกนำมารวมกันเป็นครอบครัว ๆ ละสาม เช่น เทพเจ้าโอซิริส แต่งงานกับเทพธิดาอิซิส มีโอรสคือ โฮรุส เทพเจ้าพาทห์แต่งงานกับเทพธิดาเซดเมท มีลูกชื่อ แนนแฟร์ตุม ภายหลังเทพเจ้าเอมอนไปแต่งงานกับเทพธิดามุท และมีลูกบุญธรรมชื่อ โคนส์ เป็นต้น นอกจากนั้นความต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นแถวลุ่มแม่น้ำไนล์ ทำให้อียิปต์มีเทพเจ้าสูงสุดอยู่องค์เดียว คือ เทพเจ้าเร หรือ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์

ฟาห์โรเปรียบเสมือนเทพเจ้า เป็นตัวแทนของเทพเจ้าโฮรุสที่มาก่อเกิดใหม่ พิธีกรรมทำกันที่วัดที่เมืองเมมฟิส ทางด้านทิศตะวันออกของปิรามิดของพระองค์ บางครั้งก็จัดที่เมืองธีบส์ ตามความเชื่อเรื่องกษัตริย์คือเทพเจ้านี้อยู่ในสมัยจักรวรรดิเก่า ต่อมาภายหลังมีการมองกษัตริย์เป็นเหมือนมนุษย์มากขึ้น

ความเชื่อเรื่องความตายของอียิปต์มีมาแต่แรกเริ่ม คนที่อียิปต์เชื่อเรื่องมีชีวิตหลังความตาย ดังนั้นในหลุมศพจึงเต็มไปด้วยศพพร้อมเครื่องเช่นไห้วจากคนที่มีชีวิตอยู่ ความคิดนี้ทำให้อียิปต์คิดทำ มัมมี่ขึ้นมา เพื่อให้เป็นที่อยู่ของวิญญาณ

นอกจากความเชื่อทางศาสนาแล้ว คนอียิปต์ยังเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ด้วย เครื่องรางของขลังก็เป็นที่นิยมมากและปรากฏออกมาในหลายรูปแบบ เวทมนต์คาถาที่ใช้สะกดหรือปกป้องดวงวิญญาณของคนตาย ไม่เกี่ยวกับพิธีกรรมในวัดของเทพเจ้าเร คาถาเหล่านี้มีต่าง ๆ กันตามสมัย เช่น สมัยจักรวรรดิเก่ามีบทสวด ปิรามิด สมัยจักรวรรดิกลางมีบทสวดโลงศพ และสมัยจักรวรรดิใหม่มีบทสวดของคนตาย หรือหนังสือของคนตาย ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปิรามิด สฟิงซ์ วัด สุสานอาบู ซิมเบล.....ทำให้อารยธรรมอียิปต์ส่องแสงรุ่งเรืองเรื่องมาจากทุกวันนี้ งานที่คนอียิปต์โบราณสร้างขึ้นด้วยหินเพื่อถวายแด่เทพเจ้าเร เอมอน โอซิริส.....และฟาห์โร ล้วนนำความพิศวงมาสู่ผู้ที่ได้ชมและเมื่อยิ่งศึกษาลึกเข้าไป ความพิศวงนั้นยังมีมากขึ้นจนกลายเป็นความหลงใหล ชื่นชมและผูกพันต่ออารยธรรมของประเทศนี้

การที่พระเจ้าโนเลียน โบนาปาร์ตทรงนำนักวิชาการไปค้นคว้าเรื่องอารยธรรมอียิปต์เป็นครั้งแรกที่เมืองกิเซ่ หรือ กิซ่า ถือว่าพระองค์ทรงวางพื้นฐานการศึกษาเรื่องอารยธรรมอียิปต์โบราณให้แก่ นักโบราณคดีได้ค้นคว้าต่อมาจนปัจจุบัน

พระเจ้าโนเลียน โบนาปาร์ตเสด็จร่วมการค้นคว้าเมื่อตอนที่อียิปต์เป็นอาณัติของฝรั่งเศส ทรงตั้งสถาบันอียิปต์ขึ้นที่เมืองโคโรเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม ค.ศ. 1798 ซอง-ฟิลิป โลแอร์ (Jean-Philippe Lauer) กล่าวไว้ว่า การค้นคว้าโบราณสถานเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโนเลียน¹ เมื่อพระองค์เดินทางออกจากอียิปต์เป็นครั้งสุดท้าย พระองค์ทรงยอมรับว่า อารยธรรมอียิปต์เป็นอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ คนอียิปต์เป็นชนชาติหนึ่งที่หล่ออยู่ แต่ไม่มีวันจะหายไปจากโลกนี้

จักรวรรดิเก่าอยู่ระหว่างประมาณ 2700-2200 ปีก่อนค.ศ. เป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างปิรามิดแบบขั้นบันไดที่เมืองซัคคาราของพระเจ้า โจเซอร์ อันเป็นงานของสถาปนิกที่ชื่อ อิมโฮเทป ต่อมาเป็นปิรามิดแบบเรียบที่เมืองกิซ่า ตรงกับสมัยที่กษัตริย์อียิปต์มีอำนาจและอิทธิพลราวเทพเจ้า การปกครองรวมอยู่ที่ศูนย์กลาง คือที่ฟาโร โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าโจเซอร์ เคออปส์ เคเฟรนและไมเซรินุส นอกจากนั้นยังเป็นสมัยที่มีการจัดการปกครองอย่างเข้มแข็ง มีการพัฒนาประเทศ มีตัวหนังสือ งานทางศิลปกรรมเริ่มละเอียดขึ้น ศิลปินใช้วัสดุเช่นหินได้อย่างชำนาญ ทั้งหมดนี้ถือเป็นงานศิลปะชั้นเยี่ยมของโลกที่เราพบตามปิรามิด สุสาน วัด ทั้งของกษัตริย์และข้าราชการชั้นสูง ทุกแห่งประดับด้วยงานประติมากรรมและงานประติมากรรมแบบนูนต่ำ

เมื่ออียิปต์เข้าสู่สมัยจักรวรรดิมัชและจักรวรรดิใหม่ คนมีความคิดมากขึ้น นอกจากงานศิลปกรรมจะพัฒนาไปด้วยแล้ว ทางด้านวิชาการต่างๆ จึงเจริญตามไปด้วย เราเริ่มมองเห็นว่าคนอียิปต์สมัยนี้เป็นนักคิดและนักสังเกต ความเชื่อโชคลางแบบโบราณเท่านั้นยังคงอยู่ตามแบบเดิม การนับถือเทพเจ้ากลับเปลี่ยนไปเมื่อคนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล ความกล้าที่จะทำตัวเหนือเทพเจ้าจึงปรากฏขึ้นระยะหนึ่งในสมัยจักรวรรดิใหม่ เพื่อตามกระแสโลกรอบด้านเพราะขณะนั้นความคิดของนักปราชญ์กรีกที่สอนให้คนมีเหตุผล ศึกษาความเป็นจริงตามธรรมชาติกำลังเป็นที่นิยม แต่อียิปต์ก็ทำตามได้ไม่นาน ความเป็นอียิปต์ที่มีอารยธรรมเป็นของตนเองทำให้กลับมานับถือเทพเจ้าเรเป็นเทพเจ้าสูงสุดเหมือนเดิม เช่นเดียวกับความเชื่อในเรื่องของความตายที่ทำให้อียิปต์คิดทำมัมมี่ที่เป็นลักษณะเฉพาะของอารยธรรมแบบอียิปต์ คนอียิปต์ทำมาจนแม้ว่ากรีกและโรมันเข้ามาครองอียิปต์ก็ยังมีมัมมี่กันต่อไปจนหมดราชวงศ์สุดท้าย

แม้ว่าอียิปต์จะมีอารยธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง แต่ความที่มีความสัมพันธ์ทั้งทางมิตรและศัตรูกับประเทศแถวเมโสโปเตเมีย อียิปต์จึงรับอารยธรรมของประเทศเหล่านี้มาบ้าง ที่เห็นได้

1. Patrice Bret, "L' Expédition d' Egypt: Une Révolution Scientifique", L' Histoire n° 216 décembre 1997, pp. 23-29

เมื่อราวค.ศ. 1871 มี 100 000 ชิ้น พิพิธภัณฑ์ลูฟเวรอ ประเทศฝรั่งเศส มีห้องที่นายชองโปลียงงทำพิธีเปิด
เมื่อค.ศ. 1827 มี 55000 ชิ้น พิพิธภัณฑ์ชาร์ลอทเทนบวร์ก กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมันมี 40 000 ชิ้น
ในจำนวนนี้มีพระเศียรจำลองของพระนางเนแฟร์ติติอันมีชื่อเสียงอยู่ด้วย ที่บริติช มิวเซียม กรุงลอนดอน
ประเทศอังกฤษ มี 30 000 ชิ้น พิพิธภัณฑ์เมืองตุนริน ประเทศอิตาลี มี 25 000 ชิ้น ในจำนวนนี้มีรูปสลัก
หินของพระเจ้ารามเสสที่ 3 ในเครื่องทรงฟาโรห์เต็มยศ พิพิธภัณฑ์ศิลปะที่กรุงบรัสเซล ประเทศเบลเยียมมี
15 000 ชิ้น เมโทรโพลิแทน มิวเซียม ที่นิวยอร์กมี 10 000 ชิ้น และที่พิพิธภัณฑ์ทวีตริศิลป์ ที่บอสตันมี
10 000 ชิ้นเช่นกัน ส่วนภาพตามฝาผนังวัดและสุสานนั้นเราต้องไปศึกษาที่ประเทศอียิปต์เอง เราจะ
ได้เรียนรู้ถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนอียิปต์โบราณและเข้าใจได้อย่างไม่ต้องสงสัยว่า ทำไมคนปัจจุบันจึง
ยังค้นคว้าเรื่องของอียิปต์ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง อารยธรรมอียิปต์มีเสน่ห์ตรงที่ซ่อนความเร้นลับไว้มาก
เหลือเกิน

บรรณานุกรม

- Adolf Erman, Hermann Ranke. **La Civilisation Egyptienne**. Paris: Payot, 1994.
- Andrews, C., **Egyptian Mummies**. London: British Museum Press, 1984.
- Angevin, Patrick, "Egypte: les ombres d'al-Azhar", **L'Express**, n° 2414 du 9 au 15 octobre 1997, pp. 59-62.
- Brier, B., **Egyptian Mummies: Untravelling the Secrets of an Ancient Art**. New York: W. Morrow and Co, 1994.
- Bouyxoux, Jean-Pierre, "La Resurrection des Momies", **Paris Match**, 26 février 1998, pp. 58-67.
- Champollion, **Lettres et Journaux**, 1909, rééd. Paris: Christian Bourgois, 1986.
- Desroches Noblecourt, Christine, **Ramses II**. Paris: Pygmalion, 1996.
- Dufresne, Jean-Pierre et Stravidès, Loïc, "Egypte", **L'Express** n° 2423 du 11 au 17 décembre 1997, pp. 66-68.
- Dunand, Françoise, Roger Lichtenberg, "L'archéologue, la science et la momie", **L'Histoire**, n° 233, juin 1999, pp. 74-81.
- _____, **Les Momies et la mort en Egypte**. Paris: Errance, 1998.
- _____, **Les Momies. Un Voyage dans l'Eternité**. Nouvel édition. Paris: Gallimard, "Découvertes", 1998.
- Duteil, Marielle, "Islamisme. L'Egypte poignardée", **Le Point**, 22 novembre 1997, n° 1314, pp. 76-82.
- "Egypte: des trésors au quotidien", **L'Histoire** n° 231, avril, 1999, p. 13.
- "Egypte", **Geo**. n° 226 Décembre 1997, pp. 80-112.
- Goyon, J.C., **Un corps pour l'éternité. Autopsie d'une momie**. Paris: Le Léopard d'or, 1988.
- Goyon, G. **Le Secret des Bâisseurs des Grandes Pyramides, Khéops**. Paris: pygmalion, 1977.
- Historical Atlas of Ancient Egypt**. Penguin, 1996.
- Ikram, S., A. Dodson. **The Mummy in Ancient Egypt. Equipping the Dead for Eter-**

- nity. London: Thames and Hudson, 1998.
- Laurens, H., *Le royaume impossible. La France et la genèse du monde arabe*. Paris: Armand Colin, 1990.
- _____, *L'Expédition d'Egypte*, rééd., Pais: Le Seuil, "Point-Histoire", 1997.
- Louqsor**. Cairo: Bonechi, 1988.
- Menu, Bernadette, "La Passion Ramses II", **Paris Match**, 26 septembre 1996, pp. 68-81
- Monier, Françoise, "Madame la Pharaonne", **L'Express**, 18 juillet 1996, pp. 84-86.
- Morandière Stéphane, Elsa Prat Carrabin, "Louvre", **Paris Match**, 1er janvier, 1998, pp. 56-69.
- Nikel, Séverine, "Secrets de Beauté des Pharaons", **L'Histoire**, n° 23 i novembre 1999, pp.26-27.
- Orgogozo, Chantal. **L'Art Egyptien**. Paris: Flammarion, 1996 .
- Pinot, Thomas, "En Egypte. Le réveil de Ramses II", **Point de Vue**, du 17 au 23 décembre 1997, pp. 34-37.
- Portier, Colette, "Moi, Cléopâtre, Reine éternelle", **Paris Match**, 12 mars 1998, pp. 76-83.
- R.A. David. **The Manchester Museum Mummy Projet**. Manchester University Press, 1979.
- Rigault, P., **Toutankhamon, le pharaon retrouvé**. Paris: Liana Levi, 1996.
- Spenser, A.J., **Dead in Ancient Egypt**, Harmonds worth, Penguin Books, 1982.
- Taylor, J.H., **Unwrapping a Mummy. The Life, Death and Embalming of Horemkenesi**. London: British Museum Press, 1996.
- Zivie-Coche, Ch., **Sphinx ! Sphinx! Le Père, la Terreur. Histoire d' une Statue**. Paris: Noësis, 1997.-